Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

111791

Uzgojoslovje

za

učitelje i učiteljske pripravnike.

Po najboljim piscima sastavio

Dr. Antun Jeglić
kanonik vrhbosanski.

NIKO GJIVANOVIĆ

U Sarajevu.
Vlastitom nakladom. — Tiskara Spindler i Löschner.
1887.

111791

111791

Narodna in univerzitetna knjižnica
Ljubljana

N 476/1954

Predgovor.

Nadam se, da ova moja knjiga ne će biti suvišna, budući da naši učitelji i naši učiteljski pripravnici imadu samo jednu naški pisanu knjigu o uzgojnoj znanosti. Valjda ne će škoditi, ako im se dade dobra prilika, da uzmognu čitati bar još jednu knjigu, koja sustavno obrazlaže uzgojna pravila i načela. Gledao sam, da knjigu tako udesim, kako bi im njihovo znanje o uzgoju mogla nadopuniti, usavršiti, a možda u gdjekojim točkama i ispraviti, te ih napokon oduševiti za njihovo preuzvišeno zvanje.

S toga sam u općem uzgojoslovju uz temeljna uzgojna načela ocrtao osobito znamenito i odgovorno zvanje učiteljevo i život njegov prema zvanju.

U posebnom uzgojoslovju ponajprije sam protumačio čovjeka i sve moći njegove; pokazao sam, kako mu se moći postepeno razvijaju i kako se megjusobno prepleću i kušao sam, da pokažem, kako je život čovjeka mnogostran i bujan, kako je dakle znamenita uzgojna zadača, kako s toga ozbiljno valja, da učitelj radi.

Za tim sam na udarenom temelju razvijao uzgojna načela i pravila, i to ponavljajući u početku svakog novog paragrafa u jezgri dotične nauke iz dušoslovja, a onda nadovezujući na njih novu obuku. Htio sam pomoći pameti, prepriječiti dosadno listanje natrag i olakotiti shvaćanje i obučavanje.

Nastojao sam, da se uklonim metafizičkim raspravama, jer bi uopće bile preteške. A gledao sam, da razvijem

sve strogo logičkim redom, da bude jasan savez pojedinih dijelova, paragrafa i točaka. Činiće se, da je u knjizi mnogo točaka; ali ja sam ih za to navlaš sve označio brojkama i pismenima, da bolje istaknem sve glavne i nove misli, da ih mogu i čitatelji laglje razabrati i bolje zapamtiti.

Posvuda sam napokon namjeravao pokazati, kako vjera mora pronicati čitavo uzgajanje, i kako je uzgojitelj pred samim Bogom odgovoran za sve, što god radi ili ne radi, bilo u pogledu na njegov osobni, bilo u pogledu na njegov zvanični život.

Radeći služio sam se ovim knjigama: Basariček, Pedagogija, I. dio, uzgojoslovje; Kehrein, Handb. der Erziehung und des Unterrichtes; Ohler, Lehrbuch der Erziehung; Stöckl, Pädagogik; Stöckl, Lehrbuch der Psychologie; Kehr, Praxis der Volksschule; Stadler, Prinos k naučanju dušoslovja u hrv. Učitelju; Baumgartner, Leitfaden der Erziehungslehre. Najviše sam upotrebljavao knjige od Kehra, Stöckla i Baumgartnera, jer se njihova načela najbolje slažu s mojim vlastitim uvjerenjem.

Konačno zahvaljujem gosp. Bujheru, učitelju na ovdašnjoj učiteljskoj školi, na dobroti, što mi je rukopis pregledavao i ispravljao.

Neka svemogući Bog, komu sam na Slavu pisao, na zagovor blažene Gospe, koja je Prijestolje mudrosti, blagoslovi moj rad, da bih njime mogao bar ponešto koristiti.

U Sarajevu mjeseca septembra 1887.

Pisac.

UVOD.

1. Uzgajanje počinje prvim čovjekom. Bog je sam uzgajao prvog čovjeka, a kasnije roditelji mjesto Boga djecu svoju. Život prvih ljudi bijaše posve jednostavan, s toga bijaše jednostavno i uzgajanje. Naravni razum i iskustvo stečeno u obitelji dovoljno je bilo za uzgoj.

A čim se je rod ljudski više umnožavao na zemlji, te svestrano napredovao, tim se više tražilo od pojedinca u pogledu tjelesnom i duševnom. Uzgajanju stavljala se veća i teža zadaća. Mudri muževi sve su bolje uvigjali, kako treba mladež brižno uzgajati, da domovina ne propada i da ne propadne, nego da napreduje. S toga su proučavali uzgajanje, nazore svoje saopćivali u mudrim izrekama, spisima i raspravama, pa i sami mladež sakupljali i uzgajali. To je početak uzgojnim zavodima.

2. Uzgojnih zavoda nalazimo već u poganskih naroda; a neizmjerno ih je pomnožilo

kršćanstvo. Svakovrsne škole osnivale su se po istočnim i zapadnim zemljama, ne samo po gradovima, nego i po selima, kamo god je doprlo kršćanstvo. Crkva je uzgajanje unapregjivala i promicala. U srednjem je vijeku potvrdila redove, koji su se jedino uzgajanju mladeži posvetili.

3. Iza dugotrajnoga uzgojnoga nastojanja i rada počela se je na svršetku srednjega vijeka razvijati znanost uzgojna, uzgojoslovje. Uzgojna je dakle znanost plod nastojanja i iskustva: teorija rodila se je iz prakse.

A tek u novije doba su vrsni uzgojitelji nakon dugoga nastojanja oko uzgajanja djece uzgojna načela sustavno poregjali te znanstveno razvili, opravdali i protumačili. Time je postalo znanstveno uzgojoslovje, t. j. znanost, koja sustavno obrazlaže načela i pravila za uzgojitelja, ako hoće, da postigne svoju uzgojnu svrhu.

4. Uzgojoslovje, budući da uzgaja čovjeka, osniva se na nauci o čovjeku uopće, a o duši čovječijoj na pose. Kršćanstvo podaje novih istina o čovjeku, koje duboko zasjecaju u čitav život: o njegovoj svrsi, o grijehu, o spasu, o sredstvima spasa. Ono dakle širi i nadopunjuje znanje naše o čovjeku, pa s toga širi, nadopunjuje i usa-

vršuje uzgojoslovje samo. Na tom se temelju osniva kršćansko uzgojoslovje.

5. Čitava obuka o uzgoju ili uzgajanju može se podijeliti na dvoje. Prvi ili općeniti dio raspravlja općenite i temeljne istine za uzgoj, odgovara na ime na pitanje o bitnosti, potrebi, svrsi, sredstvima i načinu uzgoja i o uzgojnim činbenicima. Drugi ili posebni dio tumači i razbistruje podrobno, kako valja postupati, da se poluči uzgojna svrha.

A.

Opće uzgojoslovje.

1. Osobito su važne za raspravljanje svakog predmeta temeljne istine. Na njima se osniva rasprava, prema njima se razvija, izvagjaju se pošljedice i stvaraju se zaključci. Prispodobiti se mogu kažiputima na cesti, koji vode putnika do pravog mjesta, te ga čuvaju, da ne zabludi.

2. Što valja za svaki predmet, valja i za uzgojoslovje. Prije na ime nego li se može o uzgajanju samom raspravljati, treba znati, da li je uzgoj potrebit i moguć, što namjerava uzgoj, čim i kako postizava svoje namjere, te napokon, tko je dužan uzgajati.

Na to odgovara opće uzgojoslovje. S toga raspravlja o slijedećim točkama: 1. o potrebi i mogućnosti uzgoja, 2. o uzgojnoj svrsi, 3. o uzgojnim sredstvima, 4. o uzgojnom načinu i 5. o uzgojnim činbenicima.

1. O potrebi i mogućnosti uzgoja.

1. Posve slabašan i nemoćan dolazi čovjek na svijet. Niti tjelesno, niti duševno sebi pomoći ne može. Dijete sebi ostavljeno moralo bi tjelesno kukavno poginuti, na skoro umrijeti; pa i duševna snaga njegova

ne bi se niti toliko razvila, koliko za najniži stepen čovječijeg života treba.

Od prijeke je s toga potrebe, da se brinu za dijete pametni ljudi, roditelji ili njihovi namjestnici. Mnogo godina valja dijete hraniti i njegovati, mnogo godina valja pobugjivati i usavršivati duševnu snagu njegovu, sve dok se dijete dovoljno ne razvije, da može zadaće života svoga samostalno vršiti i ispunjivati. A upravo to će reći uzgajati, podići na ime dijete do onoga stepena, da bude kadro samostalno vršiti zadaće života svoga. S toga je jasno, da je uzgoj posve potrebit.

Uzgoj počinje, kad se dijete rodi na svijet, a prestaje, kad doraste. Uzgajati na ime može samo onaj, koji je duševno razvijen, te uzgojenika u tom natkriljuje i dok ga natkriljuje. S toga se uzgojno nastojanje tim više ograničuje i umanjuje, čim se više dijete duševnoj zrelosti približava, a prestane kad dijete doraste i duševno dozrije. Čovjek dorastao neka se uzgaja sam.

2. Uzgoj je dakle potrebit, pa je i moguć. Tijelo na ime raste od godine do godine, te se usavršava; razvijaće se tim pravilnije, čim razboritije sudjeluje uzgojitelj. Sa tijelom se razvijaju i duševne moći, postepeno stanu sve djelovati i djelujući jačati se i usavršivati. Iskustvo uči, da se može svaka snaga podići, silnijom učiniti i usavršiti, ako se razborito njeguje i vježba. Čim je uzgojitelj duševne moći više pobugjivao i vježbao, tim izvrsnije radi čovječiji duh u kasnije doba.

Premda se može uzgojem postići mnogo, ipak se ne može polučiti sve. Uzgoj ima svoje granice. Prema svojstvima duševnim i tjelesnim, pa i

prema vanjskom položaju uzgojenikovu uspjeće uzgajanje više ili manje, brže ili sporije, lagije ili teže. Uzgojitelj mora se obazirati na dijete, da li je zdravo ili bolesno, da li muško ili žensko, da li darovito ili slaboumno, da li mirne ili žestoke ćudi i dr.; računati mora i sa vanjskim okolnostima, kao sa društvenim odnošajima, mjesnim potrebama, osobitim dogodjajima. Uzgojitelj mora da na sve to pazi i prema tomu postupa.

S toga je uzgajanje jako teško. Uzgojitelj valja, da svojski radi, te napreza svu snagu svoju. Nema pred sobom mrtav kamen, koji nema volje, pa se ne opire, kad ga umjetno kleše, da ga udjela u lijep kip, nego ima živo dijete, koje se brzo razvija, te po svojem misli, čustvuje i hoće, dijete, koje ne će, da mu se sloboda steže, dijete, koje svojom snagom sili dalje poput divljeg potoka: i ovakovo dijete valja upravljati, obuzdavati i prema uzgojnim svrhama usavršivati. Pravom se dakle kaže, da je uzgajanje najveća umjetnost.

2. O uzgojnoj zadaći.

Uzgoj mora učiniti čovjeka sposobnim, da može polučiti svrhe života svoga. Nu ne slažu se svi uzgojitelji odgovarajući na pitanje, u čemu je svrha života čovječijega, pa se s toga niti ne slažu tumačeći zadaću uzgoja. Imade o tom više nazora.

O svrsi čovjeka nije dosta, da se upita samo razum, nego valja se uteći i k objavi Božijoj ili kršćanstvu, koje objavu Božiju neokaljanu čuva te nepogrješivo tumači. Šta dakle kažu razum i vjera kršćanska o svrsi čovječijoj, a prema toj svrsi o zadaći uzgoja?

Važnosti i točnosti radi neka se navedu najprije pravi nazori, zatim neka se protumači uopće upliv kršćanstva na uzgajanje, a napokon neka se suzbiju krivi nazori.

I. Pravi nazori.

1. Već sam razum kaže, da ima čovjek osim tijela još neumrlu dušu. S toga nije moguće, da bude namijenjen jedino za vremeniti život na zemlji, nego mora biti namijenjen i za vječni život u nebu. To nam kršćanska vjera potvrgjuje, dapače nadopunjuje. Ona uči, da je čovjeku opredijeljena svrha vrhunaravna, gledati na ime lice Božije te u tom gledanju uživati neizmjernu, vječnu sreću.

Iz ove neoborive, jer Bogom objavljene istine slijedi, da je sadašnji život priprava za budući život; svojim životom zemaljskim treba, da čovjek sebi steče, izvojšti život vječni. S toga se mora čovjek tako uzgajati, da ushtije i uzmogne živjeti, prema toj zadnjoj i najvišoj svrsi života njegova.

Prva je dakle zadaća uzgoju, dijete uzgajati za vječni život. Dijete ima pravo, da se uzgaja za taj vječni život. Šta bi djetetu koristile sve okretnosti, šta sve spretnosti i znanosti, kad se čitavim uzgojem ne bi uputilo na stazu života vječnoga, te bi zabludilo i nakon kratkog života na uvijek poginulo?

2. A ne samo za vječni nego i za vremeniti život je čovjek opredijeljen. U sadanjem se životu čovjek pripravlja za život vječni; ima dakle vre-

menitu zadaću, koju mora na zemlji po volji Božijoj vršiti, ako hoće, da zasluži sreću vječnu. Osim toga ne živi čovjek sam za sebe, nego živi u društvu roda ljudskoga. U tom društvu zauzima svaki točno označeno mjesto; odatle nastaju dužnosti, koje mora opet po volji Božijoj točno vršiti, da koristi i pomaže cijelomu društvu.

Čovjek dakle ima osobne i društvene zadaće na zemlji. S toga se mora tako uzgajati, da bude, kad doraste, sposoban vršiti sve svoje zadaće na zemlji.

Druga je dakle zadaća uzgoju, uzgajati dijete za zemaljski život. Dijete ima pravo zahtijevati, da se u tom pogledu ne zanemari, nego uzgoji i naobrazi tako, da bude posve sposobno za zemaljsko zvanje svoje.

3. Budući da se čovjek u sadanjem životu pripravlja za vječni život, to slijedi, da je zvanje zemaljsko za svakoga samo sredstvo, da postigne svrhu vječnu. Isto uči vjera, da će na ime čovjek samo onda doći u nebo, ako bude točno i savjesno vršio sve dužnosti zvanja, što mu ga je na zemlji providnost Božija opredijelila.

Prema tomu se mora ustvrditi, da bi posve opako bilo, kad bi se dijete uzgajalo za sadanji život bez obzira na život vječni. Nego uzgoj za sadanji život mora se udesiti tako, da dijete obvikne obazirati se uvijek na svrhu u vječnosti i onamo upravljati sve, što god misli i radi. Neka dijete znade, da sva zemaljska naobrazba, sve zemaljsko djelovanje samo

u toliko vrijedi, u koliko se odnosi na vječnost, te pomaže postići život vječni.

U tom pravcu mora ići uzgajanje, drukčije bi pogriješno, dapače po dijete jako štetonosno bilo, prave uzgojne svrhe ne bi nipošto polučiti moglo.

4. Iz razvitih načela mogu se nekoje točke izvesti, koje će zadaću uzgojnu još točnije razbistriti:

a) Uzgojem moraju se djetetu *sve naravne moći i sposobnosti* pobugjivati, jačati i usavršivati. Drukčije ne bi kadro bilo, dobro obavljati zadaće svoje na zemlji.

b) Ne samo naravni, nego i *vrhunaravni život*, usagjen u dijete sv. krstom, treba pomnjivo njegovati, jačati i usavršivati. Drukčije ne bi sposobno bilo, živjeti po zahtjevima vrhunaravne svrhe, te ne bi moglo uljesti u život vječni.

c) Da bude dijete sposobno za sve zadaće vremenite i vječne, valja ga uzgojem podići do *samostalnosti*. Mora na ime odrasli čovjek, da se samostalnim sudom odlučuje vršiti sve dužnosti, koje mu je odredila providnost Božija. Neka dakle uzgojitelj prema tomu postupa i uzgajanje tako udešava, da se uzgojenik tim samostalnije odlučuje prema svojim dužnostima, čim se više približava doraslosti svojoj. Uzgojili bi se inače slabići, koji sebi ostavljeni ne bi mogli stojati na vlastitim nogama.

d) Uzgoj mora u djetetu položiti *temelj pravog značaja*. Nije dosta, da se dijete uopće k samostalnoti dotjera; moglo bi na ime samostalno djelovati, a otići krivim pravcem. Tomu mora uzgoj da stane na put. Treba dakle, da usagjuje u dušu djeteta prava, ćudoredna,

kršćanska načela; treba dijete priučavati i sklanjati, da se uvijek odlučuje prema tim načelima, nipošto prema protivnim sklonostima. A upravo u tom stoji značaj.

e) Dalje uči svagdanje iskustvo, da čovjek sve dublje propada, ako ne nastoji, da svaki dan napreduje. Ovo valja u pogledu koli na znanje i razne vještine, toli i na ćudoredni, kršćanski život. S toga mora uzgoj sve upotrijebiti, da pobudi u djetetu volju i ozbiljnu odluku, nikada ne odustati od ozbiljnog rada, nego se sve više usavršivati.

f) Napokon valja zaključiti, da se uzgoj mora osnivati na vjeri. Jer tko nam pokazuje našu vrhunaravnu svrhu, ako ne sveta vjera? Tko nas uči, kako treba sve, što je vremenito i zemaljsko podčinjati onomu, što je neprolazno i vječno? Tko nas osvjedočava, da sve djelovanje i nastojanje na zemlji samo toliko vrijedi, u koliko se odnosi na vječnu našu svrhu, u koliko nam pomaže da polučimo ovu vječnu svrhu? Zar ne opet sveta vjera? Vjerski, dakle kršćanski nazori moraju pronicati čitav uzgoj, drukčije je uzgoj nepotpun, manjkav i to u pogledu na najvažniju stranu čovečijeg života i zadaće njegove.

A neka slijedeće razmatranje točnije razbistri, u kojem odnošaju treba, da budu vjera i uzgoj.

II. Kršćanska vjera i uzgoj.

1. Čovjek je grijehom izgubio milost Božiju, svojom snagom ne bi bio mogao doći u vječni ži-

vot. Ko što bez očiju ne može gledati, bez nogu hodati, tako ne može bez milosti Božije postići slavu nebesku.

A iz neba mu dolazi pomoć. Sin Božiji postane čovjekom, gorkom mukom svojom pomiri Oca nebeskoga te steče čovjeku opet milost Božiju. Nu postati dionikom svih zasluga i milosti, štono ih je Isus stekao svojim životom i svojom smrću, može samo onaj, koji u Isusa uzvjeruje. Milost dakle kršćanske vjere posve je potrebita za spas, jer jedino ona čovjeka spaja sa Isusom i tim podiže do pravednosti, da prestane biti griješnikom, a postane dijete Božije i baštinik kraljestva nebeskoga.

2. Sveta vjera dalje uči, da su u čovjeku prije grijeha sve moći njegove u najljepšem suglasju bile: osjetnost se podvrgavala volji, volja razumu, razum Bogu. A uništilo se ovo suglasje grijehom.

Moći su duševne ozlegjene, oslabljene. Um potamnio, zla požuda se pobudila, a volja postala više sklona na zlo, nego li na dobro.

S toga opažamo već u djetetu dobrih i opakih svojstva. Mila je djetinja nevinost, otvorenost, privržljivost, ljubaznost, iskrenost, a nedopada se njegova svojevoljnost, prkos, srditost, divlja ćud i drugo.

Nadalje kaže kršćanska vjera, a potvrgjuje i iskustvo, da čovjek ne može svojom snagom krijepostno da živi, i napasti da savlada. Treba mu pomoći.

A pomoć daje mu jedino kršćanstvo dijeleći mu Isusom zasluženu milost, koja mu rasvjetljuje um, te potiče i jača volju, da dobro hoće i ljubi, a zlo mrzi i bježi.

Osim toga namiče kršćanstvo najkrasnijih uzora u Isusu i svecima. U njih čovjek gleda, kako se može pobjedonosno boriti za dužnost, i uspješno suzbijati opaćinu.

3. Odatle slijedi, da mora kršćanska vjera sav uzgoj pronicati, da se mora dijete uzgajati posve u duhu kršćanskom. A takav uzgoj zahtijeva:

a) Vjerske istine moraju se djeci tumačiti i to upravo objavljene istine. Ne smije se vjerskom obukom čekati, dok djeca odrastu. Početi treba čim prije. Maloj se djeci pružaju jedino najglavnije istine, a kasnije se obuka postepeno širi.

b) Treba djecu u životu vjerskom vježbati, jer kršćanstvo nije puka nauka, nego život. Molitva, sveti sakramenti, sv. misa, glavni su čini, u kojima se mora dijete uvježbati, glavna su sredstva, kojima se dijete sa Isusom sjedinjuje te dobiva milosti potrebite, da može suzbijati opake sklonosti i strasti, te opet dovesti u sklad sve moći duše svoje.

c) Neka se dijete s jedne strane za rana priučava, svaki dan poniznom se molitvom uticati k Bogu za pomoć; jer Bog dijeli milosti samo onim, koji ga za to iskreno i ustrajno mole. S druge pak strane neka opet znade, da ga milost sama spasiti ne će; s njom mora sudjelovati, te se svojski naprezati, da ide putem, na koji ga potiče milost, a ne putem, na koji ga potiče naravna, na zlo sklona volja. Treba dakle dijete priučavati na borbu i samozataju, bez koje kršćanski krijepostan život nije moguć.

d) Valja djeci namicati uzornih primjera, u kojih će moći, da gledaju milinu i krasotu kršćanskih krijeposti, te znati, kako junački treba, uz pomoć Božiju da se bori svatko, koji hoće slavno pobijediti vlastito srce svoje. Primjerima polučiće uzgojitelj puno više, nego li obukom i opomenama. Nu valja primjere tako birati, da su za uzgojenika, za život i zvanje njegovo prikladni.

4. Ako se bude dijete napomenutim načinom uzgajalo, učvrstiće se u kršćanskoj vjeri, i u kršćanskom životu toli dobro, da će oduševljeno svoje kršćansko osvedočenje očitovati, te prema tomu osvedočenju živjeti i onda, kad ga ne će više voditi ruka brižnog uzgojitelja.

Na tom temelju moći će se prosuditi nekoji posve krivi nazori o zadaći uzgoja.

III. Krivi nazori.

Razvijeni nazori priposnavaju se jedino sa gledišta kršćanskoga. Ima još drugih nazora, koji se ne mogu propustiti, da se ne bi ocijenili.

1. Naturalizam uči, da je čovjek posve dobar, da nema nikakve opake sklonosti, kad dolazi na svijet. S toga treba, da se ostavi samomu sebi i da se posve slobodno razvija. Uzgoj ne smije djelatno uplivati na razvitak, nego mora jedino na to gledati, da sačuva dijete od svega, što bi slobodan razvitak duše ili tijela priječiti moglo. Jedino je uzgojno sredstvo nadzor (Rousseau).

Ovaj je sustav posve pogrješan. Ne sudara se, nego protivi se ne samo vjeri, koja uči, da je čovjek izopačen

i slab, nego i svagdanjem iskustvu i osvjedočenju svih naroda. Bez djelatnog uzgojnog upliva ne bi se niti tijelo djetinje razviti moglo, kamo li duša i njezine moći! Osim toga se niječe sve, što je vrhunaravno. Koli je dakle manjkav ovaj uzgojni sustav!

2. Rationalizam traži, neka se razvije čovjek uzgojem do razumnosti. Uzgojna sredstva su mu naravno znanje i ćudoredna načela. Ne zna ništa o vrhunaravnoj objavi, pa s toga niti o vrhunaravnoj vjeri, na kojoj bi se uzgajanje osnivalo. (Kant, Hegel, Herbart).

I ovaj je sustav posve pogrješan. Zar ne uči iskustvo, kako lako razum zabludi? zar ne posvjedočava povijest, da sam razum čovjeka u ćudorednom životu uzdržati ne može? A zanijekati vrhunaravnu objavu, to je povjesnička laž.

3. Humanizam hoće, neka se čovjek uzgojem popne do čovječije savršenosti, do uzor-čovjeka. Za to treba, da se upotrijebe sva sredstva van objavljene, vrhunaravne vjere (Herder, Pestalozzi).

A nemoguće je, da bi se napomenuta svrha postići mogla, ako se ne upotrijebi vjera Isukrsta, koji je put, istina i život. Isus je uzor-čovjek, za kojim se mora svak povagjati, ako hoće, da se uzor-čovjeku približava. Nu tako napredovati nije moguće bez vrhunaravnih sredstava, koja je Isus crkvi svojoj ostavio.

4. Evdemonizam hoće, neka čovjek uzgojem postane vrijedan i koristan član društva, da može koristiti društvu i sebi. Treba jedino prave vještine za život. Uzgoj neka nastoji, da se dijete

do takove vještine popne. Uzgoj neka dade djetetu sve, što mu pomaže, da bude na zemlji sretno (Philanthropi, Locke). Skoro iste nauke prihvaća materijalizam, koji s toga traži, da se imadu osobito realni predmeti učiti.

Sve je to dobro, ali manjkavo. Može li čovjek postati sretan, ako se ne uvježba u ćudorednom životu? I bez nauke idealne ne bi li se obuka realna preveć jednostrano naglašivati i zlorabiti mogla? I kršćanski uzgoj hoće, da učini čovjeka sposobnim polučiti sreću, za kojom neodoljivo čezne srce njegovo, a ne gleda jedino na sreću vremenitu, nego i na vječnu; i kršćanski uzgoj ne zanemaruje obuku u realnim predmetima, a uz to zahtijeva obuku u idealnim predmetima, da čovjek ne utone u samoj tvari.

5. Patriotizam ili narodnosni uzgoj hoće, da postane uzgojenik dobrim državljaninom. S toga naglašuje kao sredstvo pobugjivanje domorodnog čuvstva i osvjedočenja (Fichte). A pravo domorodno čustvo ne može uspjeti, osim na tlu kršćanske vjere, na tlu kršćanske ljubavi prema Bogu i bližnjemu. S toga naglašuje kršćanski uzgoj ljubav k domovini, a pokazuje uz to na Boga, koji je otac svim narodima, a mi svi braća i sestre megju sobom, pokazuje na domovinu nebesku, u koju ne ćemo doći, van da točno vršimo dužnosti naprama domovini zemaljskoj. Izvan kršćanstva izopači se domoljublje i zavede čovjeka ili da mrzi i oholo prezire, pa i nepravedno tlači druge narode, ili da mu je čitav svijet domovina, i zato svoje uže domovine ne ljubi, za nju ne mari.

6. Iz rečenoga se može i mora razabrati, da je jedino kršćanski pojam o uzgoju svestran,

da jedino on gleda razviti čovjeka, kako iziskuje njegova narav i svrha. On obuhvaća, što je izvan kršćanstva istinito i dobro, obazire se na dušu i tijelo, na narav i vrhunarav, na vremenito i vječno, dakle na ćitavog čovjeka. S toga se mora ustvrditi, da je jedino kršćanski pojam o uzgoju istinit.

3. O uzgojnim sredstvima.

1. Tko hoće uzgajati, mora poznavati ne samo svrhu, kojoj ima privagjati uzgojenika, nego i sredstva, kojima to najlaglje i najuspješnije poštići može. Sredstvom uopće nazivlje se sve, što čovjeku služi, da postigne žugjenu svrhu. Prema tomu nazivlje se sredstvom uzgojnim sve, što god služi uzgojitelju, da promiče i postigne uzgojnu svrhu.

Da budu sredstva za uzgoj prikladna, moraju se birati prema naravi i svrsi čovječijoj. Narav ima čovjek tjelesnu i duševnu, a svrhu vemenitu i vječnu. Sve se ove pojedine strane prepliću, megjusobno podupiru. Tjelesno služi duševnomu, vremenito vječnomu; a opet djeluje duša na tijelo, a vječno na vremenito i čovjek živi u vremenu za vječnost. S toga moraju sredstva sve napomenute strane promicati, inače ne će biti shodna, prava sredstva.

Sredstva upotrijebljena za tjelesni uzgoj moraju djelovati i na dušu, moraju dijete učiniti sposobnim za svrhu zemaljsku pa i pripravnim za svrhu vječnu. Sredstva upotrijebljena za uzgoj duševni ne smiju nauditi zdravlju djetinjemu, ili ga učiniti nesposobnim za

zemaljski život, ili vječni posve zanemariti. Samo su onda sredstva uistinu pedagogična, uzgojna, ako se na sve strane i zadaće obaziru; inače bila bi po djecu štetna, dakle nevaljala za uzgoj, morala bi se zabaciti.

2. Premda su sredstva u pogledu na uzgojnu svrhu jedinstvena, mogu se ipak dijeliti po njihovom vanjskom obliku i po njihovoj nutarnjoj naravi.

a) Prema vanjskom obliku nazivlju se njegom sva sredstva, koja se upotrebljavaju za tjelesni uzgoj, kojima se unaprjegjuje tjelesni život, a uklanja se sve, što bi ga zapriječiti moglo; obukom nazivlju se sredstva, kojima se bude i usavršivaju moći spoznanja u djetetu; stegom u širem smislu nazivlju se sredstva, kojima se jačaju i usavršavaju požudne moći njegove. Obukom i stegom upliva se i na čustvovanje djece, budući da je ono tijesno spojeno sa poznavanjem i htijenjem čovjeka.

b) Prema naravi dijele se sredstva u naravna i vrhunaravna. Njega, obuka i stega (primjer, navika, red, nadzor, nagrada, kazna) naravna su sredstva, koja ne će puno koristiti, ako se ne temelje i ne prepliću sa vrhunaravnima ili vjerskima.

Vjera je sredstvo, koje stoji najviše, a koje i najdublje prodire u dušu čovječiju; bez nje se dobar uzgoj niti pomisliti ne može. Jer naravna sredstva ne će roditi uspjehom, ako nisu proniknuta posvećena, uzvišena vjerskim duhom. Moglo bi se reći, da je kršćanski duh jedino uzgojno sredstvo,

sva ostala služe njemu, kojima djeluje i utiče po potrebama uzgojne svrhe.

4. O načinu i načelima uzgoja.

1. Uzgojna sredstva ne mogu sama sobom dijete usavršiti i osposobiti, da bi kadro bilo postići svrhu svoju vremenitu i vječnu, nego to mogu tek u ruci vješta uzgojitelja. Uzgojitelj na ime ne smije birati sredstva i upotrebljavati ih samo prema slučaju ili ćudi svojoj, nego mora dobro prosuditi, koja su prema okolnostima najshodnija, da bi se postigla uzgojna svrha. Od potrebe je dakle, da *osobitim načinom udešava svoj uzgojni postupak*, na ime poračunano, prama izvjesnoj osnovi i po čvrstim načelima, kao što uzgojna svrha iziskuje.

Uzgojna su sredstva više pojedini čini uzgojiteljevi, a *uzgojni način obuhvaća čitavo djelovanje njegovo*, te se proteže na uzgoj tjelesni i duševni, na uzgoj za vrijeme i vječnost obazirući se na posebna svojstva uzgojenikova.

2. *Pravi uzgojni način* moći će se pogoditi jedino onda, ako se temelji *na čvrstim načelima*. Jer prema čvrstim načelima moći će se osnovati opredijeljen nacrt za uzgajanje. *Glavna su pak načela ova:*

a) Treba se uvijek obazirati *na uzgojnu svrhu*. Svrha upliva u svako djelovanje čovjeka; samo onda može se kazati, da je djelovanje dobro, ako se slaže sa svrhom. Isto se mora ustvrditi i o uzgajanju. Dobro

uzgajati moći će samo onaj, koji gleda uvijek na svrhu, koja se ima uzgojem postići, jer samo onda moći će se sav uzgojni postupak udešavati tako, kao što svrha zahtijeva;

b) uzgajati treba p r i m j e r n o n a r a v i čovječijoj. S toga mora uzgojitelj dobro znati, kako se u djetetu razvija tijelo, kako duševne sile. Zakonima ovog razvitka mora prilagogjivati uzgojna sredstva. Paziti valja dakle: na tjelesna svojstva djeteta (na zdravlje, snagu, doba, spol), na duševne posebnosti (ćud, temperament, darovitost, sklonost), na razum (sposobnosti, znanje, moć), na ćudorednost njegovu (krijeposti i pogrješke), na posebne okolnosti (roditelji, siromaštvo, bogatstvo, mjesto);

c) uzgajati treba p r i m j e r n o r a z u m u. Uzgojitelj na ime mora ići za tim, da um nadvlada i rukovodi tjelesni i ostali duševni život. Što je istinito, dobro, lijepo, prema tomu valja, da se misli, želi, govori i radi. Svaki čin mora biti razuman, mora se slagati sa naravi i svrhom čovjeka;

d) uzgajati treba p r i m j e r n o k r š ć a n s k o j i s t i n i. Razum ne može sam sobom upravljati, zabludio bi, jer je grijehom oslabljen i potamnjen. A Bog mu je objavom pomogao. Poslao je na ime svoga Sina, da sve rasvjetljuje istinom, koju je objavio, a uz to krijepi milošću, koju je životom i smrću svojom zaslužio. Vjera u Sina Božijega nepogrješiva je voditeljica razumu. S toga uzgoj ne će biti primjeran razumu, ako se ne opire na kršćansku istinu;

e) uzgajati treba j e d i n s t v e n o i s u g l a s n o. A to biva onda, ako se uzgaja čitav čovjek, sve tjelesne i duševne sposobnosti njegove, ako se sredstva slažu sa

svrhom, ako se sva sredstva podupiru i nadopunjuju, ako se došljedno biraju i upotrebljavaju, ako djeluju u istom smislu i smjeru svi uzgojitelji, ako se uklanja sve, što god bi jedinstvenost narušiti, suglasje poremetiti moglo;

f) uzgajati treba prema zahtjevima vremena. Obazirati se mora uzgojitelj na sve zahtjeve vremena, koji su pravedni i razboriti. Ne smije zatvoriti očiju, da ne bi opazio istinitog napretka, nego valja, da stoji na vrhuncu vremena. Drukčije ne bi dijete kadro bilo ispunjavati zadaću i svrhu zemaljsku, trpjelo bi u pogledu na vremenitu sreću. A valja uklanjati od djeteta slabe strane u duhu vremena, ili bar po mogućnosti umanjivati njihov upliv;

g) uzgajati treba zorno. Više djeluje na dijete dobar primjer, nego li dobre riječi. Što ima uzgojenik postati, to mora uzgojitelj već biti; uzorom mora bit djetetu u svakom pogledu. Treba dalje djeci namicati lijepih primjera, u kojima odsijeva krijepostan život, duhi kršćanski. Dijete neka gleda u životu načela, po kojima valja, da samo živi. Utisak na mlado srce biće neizbrisiv.

3. To su glavna načela, prema kojim valja postupati sa djecom, da se uzgoje, naobraze. Postići će se svrha uzgojna, t. j. dijete će se zbilja podići do toga, da će se odlučivati samo za sve istinito, dobro i lijepo, postaće na zemlji slika Boga, vječne Istine, Dobrote i Ljepote, a radovaće se u nebu gledajući samu Prasliku. Postaće dijete uzorom za druge, koje će povesti lijepim primjerom na isti put, te će tim blagosovno djelovati u životu, i prekrasno vršiti zadaću od Boga opredijeljenu.

5. O uzgojnim činbenicima.

1. Uzgojnim činbenicima može se nazvati sve, što god upliva na tjelesni ili duševni razvitak uzgojenika. U tom najširem smislu mogu se amo pribrajati i sve okolnosti, koje samo slučajno, neproračunano, nesvjestno djeluju na razvitak svih moći uzgojenikovih, te ga pospješuju ili zaustavljaju, kao narav, društvo, sudbina. Nazivlju se suuzgojitelji ili tajni uzgojitelji.

a) Narav jest ili prirogjena narav tjelesna i duševna, ili uplivanje vanjske prirode. Sve uzgaja i pomaže uzgajati: zdravlje i bolest, darovitost i sklonosti, siromaštvo i bogatstvo, hrana i pilo, odmor i kretanje, polje i šuma, dolina i planina, voda i jezero, nebo i zemlja, vrijeme i bura i t. d.

b) Društvo su sve osobe, s kojima dijete opći ili može općiti, kao braća i sestre, djed i baba, rogjaci i znanci, sluge i sluškinje, osobito pjestinje ili dojkinje, drugovi i drugarice. Upliv od strane društva neizmjerno je velik i dubok, proteže se na sve, što dijete misli i govori, čini ili propušta, može puno koristiti, pa i silno nauditi.

c) Sudbinom nazivlju se sve okolnosti, u kojima dijete živi: kao sreća ili nesreća, općenje, posao, duh vremena i t. d. Njihov je upliv tako silan, da dijete katkad brzo posve promijene, te uzgojiteljevo nastojanje jako pospješuju ili priječe i uništuju.

2. U običnom i užem smislu nazivlju se uzgojnim činbenicima *a)* osobe, koje samo-

svjesno i promišljeno uzgajaju, na ime otac, majka, svećenik, učitelj; otac i majka su naravni, svećenik i učitelj strukovni uzgojitelji; *b)* društvene uredbe, kojim je dužnost i zadaća, da se bave uzgojem: obitelj, država, crkva, škola, uzgojni zavodi. Prvi činbenici zovu se osobni, drugi društveni.

O jednim i drugim valja raspravljati. A nije dosta samo označiti, koji su uzgojni činbenici, i šta imadu pojedini činiti, treba još prije znati, u kakovom su oni odnošaju prema uzgojeniku. Iz odnošaja na ime mora se i može se postupak uzgojni još bolje opredijeliti.

S toga se ima tumačiti I. O odnošaju uzgojitelja prema uzgojeniku, II. o osobnim uzgojnim činbenicima, III. o društvenim uzgojnim činbenicima.

I. O odnošaju uzgojitelja prema uzgojeniku.

1. Uzgojitelj vodi dijete, da ga dovede do uzgojne svrhe. S toga mora, da imade vlast nad voljom djetinjom. Ako nema vlasti nad voljom, kako će moći dij[illegible] voditi? i kako bez toga uzgajati? Uzgojitelj može d[illegible] i mora od djeteta poslušnost tražiti.

2. Na čemu se temelji napomenuta vlast nad voljom djeteta? Na naredbi Boga Stvoritelja. Bog je čovjeka tako stvorio, da mu treba uzgojitelja, da se bez uzgoja razviti, usavršiti ne može; On dakle hoće, da dijete podvrgava uzgojitelju volju svoju. Dosljedno se može ustvrditi, da je uzgojitelj po volji Božijoj dionik

one vlasti, koju ima jedino Bog nad svim stvorovima, kao Stvoritelj i najviši Gospodar. Nijedan čovjek ne bi mogao gospodovati nad voljom drugoga, da ga Bog nije opunovlastio, dakle niti uzgojitelj.

Dapače uzgojitelj je namjesnik Božiji. Uzgojenik se ima dovesti do vječne sreće, a to može učiniti jedino Bog providnošću svojom, kojom sve prema opredijeljenoj svrsi upravlja. A u tój providnosti izručio je On djecu roditeljima i uzgojiteljima, koji dakle upravo mjesto Njega u ime Njegovo djecu uzgajaju.

Odnošaj je dakle uzgojiteljev prema uzgojeniku jako uzvišen, i svestrano ćudoredan. Temelji se na ime na punovlasti primljenoj od Boga i s toga ne može uzgojenik, da ne bi vlast uzgojiteljevu smatrao kao takovu, kojoj se opirati ne smije i kojoj se pokoravati mora. Savjest ga nuka na poslušnost i onda, kad bi kakova pomanjkanja na uzgojitelju spazio, jer je uzgojitelj u svakom slučaju namjesnik Božiji. Vlast je uzgojiteljeva posve osigurana.

3. Vlast je uzgojna neka posebna vlast. Odlikuje se od svih ostalih time, što ju mora voditi ljubav, a ne sila. Jer je vlast uzgojna vlast očinska, a tko kaže otac, kaže i ljubav. Bez ljubavi se uzgajati ne može. Jedino ljubav prodire u srce djetinje, osvoji ga, te učini posve sklonim, odazivati se zahtjevama uzgojiteljevim.

Zar nije uzgojitelj namjesnik Božiji? A zar Bog ne uzgaja čovjeka upravo najvećom ljubavi? Iz ljubavi je čovjeka stvorio, iz ljubavi ga otkupio, u ljubavi ga ravna stazom vječnog spasa. S toga mora i uzgojitelja, namjesnika Njegova, napunjivati i voditi upravo ljubav. Da tako Bog hoće,

pokazao je i tim, što je roditeljima toli neiscrpivu ljubav usadio u srce njihovo.

4. Da uzgojitelj djetetu poslušnost olakša, valja, da sebi velikom naobrazbom i posve ćudorednim životom osobni ugled steče, povećava i uzdržava.

Uzgojeniku nije još razvijen um, niti ćudoredni značaj. Pomoćju uzgojiteljevom mora sebi pribavljati sve veće znanje, penjati se do sve više savršenosti. S toga mora uzgojitelja slušati, pokoravati se njegovim naredbama. Nu ako dijete opazi, kako je uzgojitelj uman, naobražen, značajan, čista života, zar ne će onda puno laglje svoju volju uzgojiteljevoj podvrgavati, potpuno se njegovu ravnanju prepuštati? Pred Bogom je dakle uzgojitelj dužan, sve sile svoje ulagati u to, da napreduje u znanju, a još više, da napreduje u ćudorednom životu.

5. Iz rečenoga mora se zaključiti, da je uzgojiteljsko zvanje vjerskog značaja. U uskom je na ime savezu sa vjerom, jer se odnošaj uzgojitelja prema uzgojeniku oslanja na red od Stvoritelja uveden, jer je uzgojiteljeva vlast dioništvo vlasti Božije, jer je uzgojitelj namjesnik Božiji. Na to neka uzgojitelj nikada ne zaboravi. Jedino vjerski temelj i vjerski značaj njegovog zvanja uzvisuje ga na onoj stepen ugleda, osigurava mu ono štovanje, koje mu je od potrebe, da može uspješno uzgajati. Ako napusti ovaj temelj i značaj svoga zvanja, izgubio je i ostavio onaj temelj, na koji je oslanjao svoj ugled, svoju vlast i uzgojni uspjeh.

6. Za uzgojenika mogu se iz razvitih nazora ove dužnosti izvesti:

a) Uzgojenik mora uzgojitelja štovati. Svaku oblast valja, da podanici štuju, dakle i uzgojiteljsku, kao oblast, koja je potekla od Boga. Ako dijete uzgojitelja ne štuje, ne će niti naredaba njegovih štovati, pa s toga će im se teško, samo malo i na silu, ili nikako pokoravati;

b) uzgojenik mora uzgojitelja ljubiti. Uzgojiteljeva vlast jest vlast očinska, s toga uzgojitelj dijete ljubi, a i dijete valja, da ljubav vraća ljubavlju. Ako dijete uzgojitelja ne ljubi, ne voli, ako ne mari za njega, ili ga možda ćak mrzi, nestalo je one nutarnje sveze, koja spaja srca, nestalo je one sile, koja prodire u srce, i odanle potiče na ozbiljnu volju raditi i nastojati prema željama, zahtjevima i naredbama uzgojiteljevim. Samo vanjska sveza ne može srca tako osvojiti i podložiti, pa s toga bez ljubavi uzgoj uspjeti ne će;

c) uzgojenik mora uzgojitelja slušati. Uzgojitelj ima pravo zahtijevati poslušnost, a dijete ima prema tomu dužnost, da sluša. Bez poslušnosti i to bez potpune poslušnosti uzgoj se niti pomisliti ne može. A poslušnost treba, da ističe iz ćudorednog izvora, na ime iz osvjedočenja, da je uzgojitelj namjesnik Božiji, da Bog poslušnost zahtijeva. Ako je dijete o tom uvjereno, slušaće od srca, slušaće drage volje, slušaće uvijek, pa i onda, kad ga uzgojitelj ne vidi, jer Bog ga vidi posvuda, vidi i najtajnije misli srca njegova.

Ne valja poslušnost prisiljena strahom. Takova bi poslušnost stvorila licumjerce, udvorice, koji samo dotle slušaju, dok su pod nadzorom i samo prividno, jer ne slušaju od srca, nego jedino vanjskim činom. Kad bi dijete izašlo ispod nadzora, zbacilo bi sve, što mu se

narinulo silom, te bi se prepustilo posve strastima iskvarenog srca.

Ne bi valjala ni poslušnost, kojom bi dijete uzgojitelja slušalo jedino za to, jer ga uzgojitelj nadvisuje naobrazbom i značajem. Na tom temelju ne bi dijete poslušnost shvaćalo kao dužnost, koja uvijek obvezuje, kojoj se oprijeti nikada ne smije. Dijete budući lakoumno i nerazborito, išlo bi po svojoj volji, koja se već u njemu u silnu moć razvije, te bi počelo ugled uzgojiteljev prezirati. Osim toga ne bi takova poslušnot u pogledu ćudorednom ništa vrijedila, dakle niti ćudoredno uplivati mogla;

d) napokon mora uzgojenik uzgojitelju sve vjerovati, te se u njega posve pouzdavati. Ako dijete uzgojitelju ne vjeruje, ako se u njega ne pouzdava, zatvaraće mu srce svoje, primaće hladno njegove pouke i opomene, i uzgoj ne će moći, da uspije.

7. Koli je dakle uzvišeno zvanje uzgojiteljevo! Dužan je svom osobnošću svojom omogućivati i olakoćivati djetetu, da vrši sve napomenute dužnosti. Neka se uzgojitelj tako ponaša, da ga može dijete štovati; neka ne bude čemeran, osoran, surov, strastven, nego uljudan u ljubezan, onda će ga dijete ljubiti; neka ziskuje od djeteta poslušnost, a ne oslanja se je naidnio silu, na strah, nego na razloge vjerske, uz to neka čuva svoj ugled, pa će ga dijete drage volje slušati, u svem mu vjerovati, te se potpuno pouzdavati u njega.

II. O osobnim uzgojnim činbenicima.

Osobnim uzgojnim činbenicima pribrajaju se roditelji, svećenici, učitelji.

I. O roditeljima.

1. Naravni su uzgojitelji djece roditelji i to s pogleda naravnog i s pogleda kršćanskog.

Od roditelja primi dijete život. Ne mogu i ne smiju roditelji dijete zabaciti, nego su dužni brinuti se, dok se u djetetu život tjelesni i duševni u toliko ne razvije, da može samostalno ići za zemaljskom i vječnom svrhom svojom. Za to je Bog veliku ljubav usadio u srca roditeljska.

Osim toga je Krist ženidbu podigao na dostojanstvo sakramenta. Primajući sakramenat primaju pravo na svaku pomoć Božiju, koja im ustreba za njihov osobni život, pa i za uzgoj djece. Roditelji umnožavaju kraljestvo Božije novim članovima, a šta bi članovi kraljestvu Božijemu koristili, ako ih roditelji ne bi uzgajali, te uzgojem učinili korisnim članovima? U sakramentu je Bog roditeljima podijelio zvanje uzgojiteljsko.

Roditelji imadu pravo, uzgajati svoju djecu. Ovog ih prava nitko lišiti ne može, budući im je dano zakonom naravnim i kršćanskim. Osim toga su roditelji dužni uzgajati. To zahtijeva zakon naravni i kršćanski, iziskuje sreća djece i njihova. Pred društvom ljudskim i pred Bogom odgovorni su za život tjelesni i duševni svoje djece, na sudu Božijem moraće za to račun polagati.

Napomenuta je dužnost posve osobna. Ako iz važnih razloga sami djecu uzgajati ne mogu, onda ih moraju predati drugim osobama, koje će ih zamijeniti i djecu uzgojiti.

2. Prva je uzgojiteljica majka. Ona hrani dijete tjelesno pa i duševne sile mu ona prva budi. Majka vježba osjetila djece: oko pokazujući mu lijepih stvari, uho ljubezno mu pjevajući i s njim se razgovarajući, opip navodeći ga na razne igre i poslove. Majka budi duševne moći djece: uči ih stvari opažati i gledati, vježba pamet razgovarajući se s njima o prijašnim predmetima, maštu pripovijedajući im lijepih priča, vodeći ih u vrt, na livadu, u šumu, um odgovarajući im na razna pitanja, govoreći im o naravi, o Bogu, čustvo navodeći ih ljubiti sve lijepo i dobro, ljubiti bližnjega, a ljubiti najviše predobroga Oca na nebu, volju potičući ih na krijepostan život, kao iziskuje njihova sreća vremenita i vječna, govor neumornim nastojanjem, da dijete dobro i lijepo govori i da razumijeva, što govori.

Srećno je dijete, kojemu je Bog dao dobru, pobožnu, kršćansku majku. Njezin je upliv predubok, nitko i ništa ga izbrisati ne može. Koliko je puta uspomena na kršćansku majku dijete spasla iz bezdana, u koji je strmoglavilo!

Odatle se vidi, koli je važan uzgoj djevojaka i kako treba upravo kod njih ponajviše isticati stranu ćudoredno-vjersku. Samo majka, koja je vjerom posve proniknuta, može djeci biti i dati sve ono, što moraju kasnije djeca biti i imati.

3. Majci pomaže otac. On je djetetu najviša oblast; njegova riječ jest zakon, kojemu se dijete oprijeti ne može; njegova volja jest izvor zakonu, pa dijete bar u pèrvim godinama niti ne smije pitati: za što.

Gdje otac i majka složno nastoje oko uzgoja, gdje otac i majka prednjače dobrim primjerom i paze, da korov u djetetu ne ponaraste, gdje oni djeluju u duhu kršćanskom, uzgoj mora da uspije, biće blagoslovljen njihov rad za djecu, za društvo, za crkvu i državu.

2. O svećeniku - uzgojitelju.

1. Isukrst je svećenicima povjerio dužnost i pravo, pasti njegovo stado. Svećenik je uzgojitelj i to Bogom odregjeni za sav ljudski rod, pa s toga i za djecu. Isus je naredio sakramenat sv. reda, da se tim sakramentom podijeli svećenička vlast, i s njom pravo na sve milosti, što svećenicima za njihovo zvanje treba. Kako je Isus govorio apostolima, govori sada svećenicima: „Kao što je otac poslao mene, šaljem i ja Vas . . . Idite i naučajte sve narode . . . učite ih obdržavati sve, što god sam Vam kazao.“ Djelo Isusovo moraju svećenici nastavljati u njegovo ime, da mogu svi narodi spoznati istinu, te se spasti. S toga reče božanski Učitelj i Spasitelj: „Tko Vas sluša, mene sluša; tko Vas prezire, mene prezire; tko mene prezire, prezire Njega, koji me je poslao.“ (Luk. 10, 16. 19.)

2. Po nalogu Isusovu otišli su apostoli po čitavom svijetu, te podučavali narode. Svima su navješćivali nebesku istinu: siromasima i bogatima, robovima i slobodnima, podanicima i poglavarima, mladima i starima, svima su dijelili milosti, da bi sve k Isusu doveli. Isto tako radili su njihovi našljednici. Naskoro

su se podigle škole, te se dizale u sve većem broju. Petnaest stotina godina bili su učitelji malo ne jedino svećenici; lijepi plodovi u umjetnosti i znanstvu srednjega vijeka izrasli su iz škola svećeničkih; i koliko plemenitih uzgojitelja nabraja povijest iz staleža svećeničkoga!

3. Svećenik obraća se ponajprije na vjersko-ćudorednu stranu čovjeka, da je pobudi, usavrši, te čovjeka k Bogu dovede. A o tom, kako je pojedini čovjek naprama Bogu, zavisi čitav život njegov ne samo osobni nego i društveni. S toga ne uzgaja svećenik jedino za vječni, nego i za vremeniti život; koristi pojedincu i obitelji, društvu i državi. Da svećenici obazirući se ponajviše na vječnu svrhu čovjeka nijesu smetnuli s pameti njegovu svrhu vremenitu, zemaljsku, posvedočavaju njihove škole u staro i u sadašnje doba.

3. O učitelju.

O učitelju treba više kazati, budući da o njegovoj osobnosti napredak u školi i uspjeh uzgoja ovisi. Točke, koje će slijediti, neka predoče znamenitost i teškoće njegovog zvanja, potrebita svojstva njegove osobnosti, ponašanje u školi i izvan škole.

a. O teškoćama i znamenitosti učiteljskog zvanja.

1. Učitelj je strukovni uzgojitelj, s toga je od potrebe, da se za zvanje svoje na po se pripravlja i naobrazuje. On ne može uzgajati kao roditelji jedino po

naravnom sudu svome, nego promišljeno, proračunano, prema uzgojnim načelima. A za to treba osobita priprava, jer:

a) učitelj ne uzgaja vlastitu djecu, nego tugju. Izmegju njega i djece ne postoje oni naravni odnošaji, kao što postoje izmegju roditelja i djece. Mora ih nadomjestiti vrijednost, duhovitost, naobrazba, značajnost, vještina za uzgajanje, uopće vrlo usavršena osobnost učiteljeva — što se postići ne može van, da se učitelj za svoje zvanje na po se pripravlja i uzgaja;

b) učitelj mnogo djece uzgaja i obučava; a djeca se jako razlikuju u pogledu na doba, darovitost, ćudoredna svojstva, pa je s toga veoma teško, uzgajati sve prema jedinstvenoj uzgojnoj svrsi. Jedino učitelj posve strukovno naobražen moći će sve teškoće savladati. Ovog pravila ne obaraju iznimke.

2. Učiteljsko zvanje je nadalje jako odgovorno:

a) poradi djece. U djeci se stavlja temelj za čitavi budući život zemaljski i vječni upravo onda, kad se povjeravaju učitelju. Što se sad u srca djetinja sije, kasnije ondje raste, što se sad zanemarilo, nadoknaditi se nikad više ne može;

b) poradi obitelji, koje svoju djecu šalju u školu. Ako se djeca ne uzgajaju, ne naobrazuju dobro, nesreća su za obitelji, a krivnja pada na učitelja;

c) poradi društvenog života u crkvi i državi. U školi se pripravljaju budući gragjani i vjernici; ako školski uzgoj ne valja, biće nevaljani budući članovi države i crkve, otrovaće društveni život;

d) pa i pred Bogom je učitelj odgovoran ne samo za svoj osobni život, nego i za život u učiteljskom

zvanju svome. Sretan uzgojitelj, ako je djecu uputio na stazu vječnog spasa, te ih učvrstio, da postojano hode po istoj stazi; a jao njemu, ako je on skrivio, da su djeca udarila putem bezvjerstva i nećudorednosti, bolje bi mu bilo, da se nikad na svijet rodio nije.

3. Učiteljsko je zvanje napokon jako uzvišeno i znamenito. Dobar uzgojitelj, koji na ime uzgaja savjesno, vjeran svome zvanju i prema svim uzgojnim pravilima, dobročinitelj je za djecu, za obitelji, za državu i za crkvu, djelovanje njegovo ragja najkrasnijim plodom za vrijeme i vječnost.

b. O svojstvima učitelju potrebitim.

1. Učitelj mora već po naravi biti sposoban za učiteljevanje, a uz to mora sebi još nekoja svojstva uma i volje pribaviti, ako hoće, da bude posve sposoban raditi i to uspješno u svojem zvanju.

A) Naravna su svojstva vanjska i duševna.

a) Vanjska su ova:

α) Treba, da je tjelesno zdrav i snažan. Nije lak posao, baviti se obučavanjem svaki dan po više sati. Bolešljiv učitelj ili slabić ne bi bio kadar, da napor podnese. Osobito treba, da su zdrava prsa, jer treba puno govoriti, da su jaki ustroji za govor, jer učenici ne bi niti razumjeli, niti drage volje slušali, kad bi govorio tiho, slabo ili manjkovo, da su mu bistra osjetila, jer drukčije ne bi mogao, da djecu nadzire i da uzdržava školsku stegu;

b) njegova vanjština mora biti toli pristojna, da će sebi moći već tim kod djece pribaviti

ugled. Ne smije dakle imati tjelesnih mana, budući da bi ga djeca ismijavala; paziti mora, da mu bude odjeća i uopće čitav vanjski pojav posvedočavao čistoću, urednost i jednostavnost. Vrlo bi pogrešno radio, kad bi se prekomjerno, gizdelinski kitio, a takogjer, kad bi se zanemarivao. Djeca ga ne bi štovala, pače bi se za njim povagjala;

c) neka se ponaša i drži umiljato i pristojno. Ponašanje vanjsko neka mu bude dostojno i čestito, a ipak ne prisiljeno, naučeno, nego naravno. Neka pazi, da mu se ne narinu u ponašanje koje god smiješne posebnosti.

b) Duševna naravna svojstva:

a) Učitelj mora biti darovit. Čovjek posve slabe glave, neka odustane od nakane, postati učiteljem, jer ne bi shvaćao svojih predmeta, te bi se ruglu djece izvrgavao;

b) učitelj se mora odlikovati dubokim duševnim pogledom. On mora biti sposoban, da nekako zaviruje u srce djece, i može tim spoznavati njihove posebnosti, kao sklonosti, temperamenat, darovitost, pogrješke, krijeposti. Jer drukčije ne može uzgajati djecu prema njihovim posebnim potrebama. Ova sposobnost mora, da bude učitelju prirogjena, premda se vježbom mnogo pooštriti, usavršiti može;

c) učitelj mora imati dobar uzgojni način, nježno uzgojno čustvo. Ima učitelja revnih i naobraženih, a uzgoj im ne uspijeva. Ne mogu pogoditi kod pojedinih uzgojenika i pojedinih slučajeva pravi postupak, prava sredstva, jer nemaju onog načina, onog nježnog čustva, koje sve taman dobro pogagja, a ne

treba, da puno razmišljava. Tko toga svojstva od naravi nema, nikad ga sebi ne će moći prisvojiti;

d) učitelj mora imati poseban dar saopćivati svoje misli, te poticati na revan rad. Više učini slabiji učitelj, koji znade svoje misli lijepo saopćivati, te pozornost i zanimanje u djeci pobugjivati, nego li učenjak, koji toga ne može i ne zna. Što koristi obučavanje, ako djeca nesudjeluju svom dušom svojom;

e) učitelj mora znati uzdržati red u školi. Napredovaće djeca samo onda, ako je točan red u školi, a za to nijesu dovoljna samo vanjska sredstva stege, nego mora, da bude u učitelju neka tajna moć, kojoj se djeca nehotice pokoravaju;

f) učitelj mora biti vesele ćudi. Ako mu je čelo vedro, izraz lica blag, moći će pobuditi djecu, da veselo rade. Ako je učitelj turoban, čemeran, osoran, uništiće u djeci i onu dobru volju, što je imaju, odbijaće ih od sebe, bojaće ga se, a ne ljubiti. Zna se opet i to, da ne smije prekoračiti granicu umjerene radosti, jer i prevelik veseljak i šalivdžija izgubio bi štovanje kod djece;

g) napokon mora imati učitelj dobru, vjernu, sretnu pamet. Istina, da se može pamet pooštriti, a ipak samo onda, ako je već po naravi sposobna za to. Dobra pamet potrebita je za obučavanje i za stegu. Jer kako će učitelj uzdržavati red, ako na naredbe svoje uvijek zaboravlja, kako će ga djeca štovati, ako ga iznevjerava pamet, te ga uvijek sapinje? Učitelj ne smije nikada doći u nepriliku, mora, da znade odgovarati i onda, kad treba tečajem obuke posegnuti na stvari davno protumačene.

B) S v o j s t v a u m a i v o l j e, koja sebi mora učitelj uz naravna pribaviti, bila bi ova:

a) S v o j s t v a u m a:

α) Učitelj mora znati bar ona d u š o s l o v n a i u z g o j o s l o v n a n a č e l a koja su potrebita, da može uzgojnoj svrsi primjerno postupati. Treba da točno znade najglavnije nauke d u š o s l o v n e; jer ne bi drukčije mogao spoznati niti naravi i posebnosti djece, niti načina, kojim se postepeno razvijaju pojedine moći bud tjelesne bud duševne. Treba, da je pedagogijski naobražen; jer ako ne zna, koja su uzgojna načela, ako ne zna, kako valja ova načela uporavljati na posebne prilike, hoće li moći, da uspije u svom nastojanju?

b) učitelj mora biti osobito d o b r o n a o b r a ž e n i v j e š t u o n i m p r e d m e t i m a, k o j e d j e c i t u m a č i. Razumijeva se to samo po sebi. Izgubio bi drukčije učitelj pouzdanje i čitav ugled svoj;

c) učitelj se mora u v j e ž b a t i u t o m, d a j e s p o s o b a n j a s n o m i s l i t i, s p r e t n o i p r e m a z a k o n i m a m i š l j e n a n a u k e r a z v i j a t i t e i h u l i j e p o m g o v o r u s a o p ć i v a t i. Ako učitelj sam bistro ne misli, kako će moći učenicima stvar razbistriti? Ako ne zna, da shvati svoj predmet s najlaglje i najzanimivije strane, ako ne zna, da pravilno, prema zakonima mišljenja i naravnom savezu razvija točku po točku, zar ne će raditi badava, bez uspjeha? Ako nema dovoljnih izraza, ako više puta zapinje, ako mu govor ne teče glatko i lijepo, hoće li moći, da pobudi i uzdrži zanimanje i pozornost djece? A kad toga nema, nema niti napretka.

b) S v o j s t v a v o l j e:

α) Učitelj mora imati č v r s t u v j e r u. Jedino vjera

može ga sigurno voditi; vjera mu pruža ona načela, prema kojim može opredijeliti svrhu uzgajanja i za to potrebita sredstva; vjera je temelj i stup istine, prema kojoj se najbolje i najlaglje cijeni svaka naravna istina, sve čovječije istraživanje; vjera je ono bistro i presjajno svjetlo, koje svijetli učitelju, da može sam pravom stazom ići, pa i djecu na pravu stazu uputiti. Vjerom nadahnut učitelj siguran je voditelj djeci; učitelj bez vjere slijep joj je voditelj, sam tumara po tami, pa i djecu ne vodi na svjetlost, nego u tamu;

b) vjera učiteljva mora biti živa. Učitelj mora svoj javni pa i svoj osebni život udešavati prema načelima sv. vjere. Njegovi čini, njegove riječi, pa i mišljenje njegovo, sve mora posvjedočavati, da izvire iz čvrste vjere. Učitelj mora iz nutarnjeg osvjedočenja živjeti, kao što zahtijeva sv. crkva; vjeru svoju mora očito i bez straha ispovijedati i svim ponašanjem svojim posvjedočavati, da je živ član sv. crkve, da mu srce vruće kuca za nju, da nije nehajan za njezinu veselje i za njezine tuge. Jednom riječju treba, da se učitelj odlikuje u pogledu vjerskom i ćudorednom. Učitelj bezvjeran i nećudoredan ne će se moći uzdržati na onoj visini, na kojoj treba, da uzgojitelj stoji, za uzgajanje biće posve nesposoban;

c) učitelj mora revno i savjesno vršiti dužnosti svoje. Ako ne ljubi zvanja svoga, ako iz ljubavi ne ističe osobita revnost, ne će moći blagodatno djelovati. Učitelj nipošto ne može, da živi lakotno, lijeno. Trpjela bi djeca, koje bi se uzgoj na uštrb vremenite, pa i vječne sreće zanemarivao. Uzvišeno, i baš poradi toga jako teško zvanje uzgojiteljsko zahtijeva, da mu

uzgojitelj posvećuje sve sile, da nastoji revno i savjesno. Kako bi drukčije uzgojitelj mogao, da položi račun o djelovanju svom, ne samo pred društvom, nego i pred Bogom!

d) učitelj mora imati čvrsti plemenit značaj. Ne smije biti preveć popustljiv ili neodlučan. Ako je naredio ono, što je za red, za napredak, za uzgoj svakako od potrebe, ne smije odustati, pa neka ga djeca mole i plaču, da bi naredbu opozvao. Samo neka pazi, da ne radi nikada jedino prema ćudi i neraspoloženosti tvrdoglavno, svojeglavno. Uvijek neka mudro razmišljava i prema tomu sve odregjuje;

e) učitelj neka bude uvijek miran. Strastveno neka nikada ne radi. Potlačiće uzrujano postupanje uzgojenika, a samo za čas; kad se oluja slegne, smijaće se uzgojenik poradi svega, što se je zbilo i to tim više, čim je veća uzrujanost bila. A tim je prestao uzgojni upliv;

f) učitelj mora u svem ponašanju svome mudar biti. Bez mudrosti nema krijeposti, jer mudrost pokazuje granice, koje se prekoračiti ne smiju, da ostane čin krijepostan. S toga treba, da mudrost lebdi nad svim činima uzgojiteljevim.

2. Ako uzgojitelj pazi na sva napomenuta naravna i prisvojena svojstva, kao što ih zahtijeva zvanje njegovo, biće posve sposoban i dobar, da, vrstan uzgojitelj. Isto zvanje njegovo iziskuje nadalje osobit način postupanja sa uzgojenicima. Da bude mogao zbilja postupati sa djecom, kako valja uzgojitelju, neka gleda na ova općenita načela:

a) Učitelj neka nikada ne zaboravi, da je u prvom redu uzgojitelj. Neka se ne zadovoljava samo time,

da djecu što god nauči; nego pred očima neka mu uvijek lebdi preuzvišena zadaća, djecu uzgajati za njihovu vremenitu i vječnu svrhu. Neka se nikad ne snizi do pukog poučavatelja! Prema tomu neka uredi svoj postupak sa djecom;

b) stoga neka učitelj ne djeluje samo na razum, nego i na srce i volju. Što bi čovjeku koristio znanostima prenapunjen razum, kad njegova volja ne bi bila jaka i ćudoredna, nego slaba ili možda već pokvarena, ili kad njegovo ćustvovanje ne bi bilo pravilno i plemenito razvijeno, nego otupljeno, ugušeno ili pretjerano. Naobraziti volju i srce znamenitije je, nego li naobraziti jedino razum. S toga neka učitelj jednakom pomnjom nastoji, da razvija i usavršava sve moći djetinje;

c) da uzvišenu zadaću svoju ispuni, treba da je pun neiscrpive ljubavi. Učenici neka mogu iz čitavog ponašanja učiteljevog razabrati, kako ih ljubi, kako im dobro hoće; otvoriće mu i srce svoje, biće mu posve odana, bojaće se, da ga neposlušnošću, nepomnjom i lijenošću svojom ne bi uvrijedila. Uzgoj će uspijevati;

d) učitelj neka bude prijazan sa djecom i umiljat. Treba, da učitelj čuva svoj ugled, a ne smije se poradi toga visoko ponositi, te iz nekakve visine na djecu pogledavati; djeca se ne bi pouzdavala u njega, odalečivala bi se od njega, pa s toga ne bi mogao uzgojno na djecu djelovati. Treba dakle sa djecom općiti prijazno i umiljato. A u tom se opet ne razumijeva, da bude učitelj u ponašanju sasvim prost;

e) učitelj mora biti ustrpljiv. U školi ne će ići sve tako glatko, kako bi se htjelo. Djeca su još la-

koumna, gdjekoja raspuštena, druga nepažljiva i lijena ili tako tupa, da uza sve nastojanje učiteljevo ne mogu dalje. Koliko treba ustrpljivosti, da učitelj neklone duhom, da opominje mirno, da opetuje iste stvari po deset, dvadeset ili još više puta. Ljutitost ne koristi ništa, uspjeće jedino po ustrplivosti, koja se osniva na velikoj ljubavi;

f) kad ustreba, mora biti učitelj ozbiljan i strog. Tko štedi šibu, ne ljubi dijete svoje. Neka ne bude učitelj nehajan ili premekog srca, kad treba kazniti. Ako je dijete uvijek nepozorno, postojano lijeno, iz zlobe oporno i prkosno, ako ne mari za dobrohotne opomene, onda bi uzgojitelj zanemario dužnost svoju, kad bi ostao miran, i ne bi znao upotrijebiti nužne strogosti. Ali neka pazi, da ne prekorači granica, te ne postane okrutan i surov. Jer okrutna bi surovost prkos djece za čas slomila, a ne bi dječice popravila;

g) učitelj neka bude pravedan i nepristran. Nepravednost bi mu otugjila srca djetinja; neka svu djecu obuhvaća jednakom ljubavlju, prema svima postupa, kao što pravednost zahtijeva.

3. Mnogo je, što se od učitelja traži, a ne bi se toliko tražilo niti u pogledu na svojstva, koja mora imati ili koja sebi mora prisvojiti, niti u pogledu na njegovo ponašanje, da njegova zadaća nije toli uzvišena da njegov rad ne zasiže toli duboko i toli široko u sve slojeve društva. S toga treba, da bude učitelj svestrano izvrstan. A pošto djeluje ponajviše u školi, biće od koristi, ako se staknu još nekolike točke, na koje mora paziti baš u školi, ako hoće, da ma bude škola čim izvrsnijom.

c. O učitelju u školi.

1. Izvrsnost škole ovisi o izvrsnosti učitelja; on je duša školi, on joj daje život, svojim je duhom nadahnjuje. Kakav učitelj takva škola.

Ako je učitelj odan svome zvanju, živjeće posve za školu, uklanjaće se svemu, što god bi ga prijećilo u radu za školu. Napredak škole ponajviše mu je na srcu. U školi najvolji boraviti, u školu najvećim veseljem dolazi, školi posvećuje svoju snagu, svoje vrijeme i brigu svoju.

2. U školi neka bude učitelj revan, pažljiv, uredan i došljedan.

a) Učitelj neka bude revan. Revan učitelj traži sva sredstva i sve načine, da učenike unaprijedi u znanju i u ćudorednosti; pripravlja se savjesno za svaki sat; utisne sebi u pamet učevno gradivo i traži način, kojim bi ga djeci najlaglje, najsigurnije, najbolje protumačio; u školi svojski nastoji, da mu bude rad plodonosan, da djeca korak po korak, a sigurno idu naprijed; jednostavno, zorno, mirno, jasno tumači stvar, opisuje, razjašnjuje, pripovijeda, ispituje prema gradivu i prema posebnim zahtjevama njegove djece.

b) Učitelj pazi na sebe, na obučavanje i na školsku stegu.

α) Učitelj pazi ponajprije na sebe, na svoje srce, svoj život, svoj jezik. Nikada neka dijete ne opazi na njem, što ne bi ćudoredno ili pristojno bilo; čitavom osobom svojom neka učitelj uzgaja: svojom odjećom, svojim držanjem, svojim govorom, svojim okom, svojim smijehom;

b) učitelj pazi na obučavanje. Uvijek se za obuku zanima, sve sile svoje ulaže u to, gleda na uspjeh, traži razloge neuspjehu, koristi se iskustvom dobrim i lošim, te gleda, da postane sve spretnijim učiteljem;

c) učitelj pazi na stegu. Da bude sve bolja, uklanja sve, čim bi se narušiti mogla. Najsigurnije sredstvo za to jest pažljivo oko. Tko otvorenim okom ne vidi, zdravim uhom ne čuje, ne valja za učitelja. A vrsnost njegova može se zaključivati iz toga, kako okom sve upravlja. Tko sve vidi, što god biva u školi, sačuvaće mir i red, a tko ne vidi, ne motri bistro i savjesno učenike svoje, imaće nemir, nered, ne će mnogo polučiti. Ako mora učitelj puno karati i kazniti, sigurno ne zna upotrebljavati silnu moć oka svoga. Pažljivim okom uklanja nered, okom hvali i kudi, nagragjuje i kazni, bodri i ponizuje.

Stega je dobra, ako se djeca pristojno drže, ako pozorno i napeto prate obučavanje, ako odgovaraju jasno, razgovijetno, glasno i u potpunim izrekama, ako pišu lijepo i točno, ako im je čista odjeća, čiste knjige, čiste pisanke, ako izragjuju točno sve zadaće pismene i usmene, ako se ponašaju čedno i umiljato, ako idu veselo u školu.

c) Učitelj neka gleda na točan red, jer će upravo strogim redom puno postići za obuku i stegu. Red se proteže na ovo:

a) Red mora biti u školskoj sobi. Klupe, ploča, zemljovidi, ormar, slike, prozori, stol učiteljev, sve neka bude na opredijeljenom mjestu. Dobro je, ako se odabere učenik, koji prije sata pazi, da budu u redu sva učila potrebita za dojdući sat, pa i na to, da ne

leže po tlu, pod klupama, pod ormarom papirići, ogrisci, uopće smetlje:

b) uredno neka djeca dolaze u školu. Djeca neka ne dolaze u školu više nego četvrt sata prije, nego počme obučavanje. Na igralištu mogu se zabavljati, a nipošto vikati. Prije nego ulaze u školsku sobu, neka očiste obuću, da ne napune sobu prahom. Kabanice gornje, šešire i dr. neka izvan sobe objese na opredijeljenom mjestu. Unišav u sobu ne smiju amo tamo šetati, nego ići u klupu, gdje mogu tiho čitati, a nipošto jesti ili zadaće izragjivati. Treba, da su djeca čista, oprana, umijena i počešljana. Dok ne dogje učitelj, neka odregjeni redatelj pazi, da je red, da je voda u zdjeli, spužva i kreda na stolici, sve isprašeno. Kad učitelj dogje, sva djeca ustanu, te ga pozdrave običnim pozdravom;

c) red mora biti, kad počme obučavanje. Točno u opredijeljeno vrijeme valja početi obuku. Najprije učitelj sa djecom moli; djeca neka mole glasno, polako i pobožno. Može se katkad i pjevati pobožna pjesma. Ako koje dijete zadocni, neka ne unigje, dok se moli; kad unigje, mora se ispričati, stojeći kod klupe molitvu obaviti, onda ići na svoje mjesto. Kad bi se to krivnjom djeteta dogodilo, neka za kaznu neko vrijeme kod vrata stoji; ako bi se više puta opetovalo, imade se dijete roditeljima prijaviti. Djeca neka sjede upravo, ruke neka drže na klupi, da se ne mogu pod klupom igrati, ili nepodopštine praviti, noge neka budu jedna uz drugu na tlu, da ih ne mogu prekrstiti ili njima tući; svakolika djeca neka gledaju učitelju u oči, da ne mogu govoriti, šaptati, smijati se, sanjariti. Dok ne gledaju sva u učitelja, dok nijesu posve pripravna za obuku, neka

se obuka ne počinje. Ne treba djecu na sve to svaki dan upućivati, nego ih valja s početka u tom uvježbati, a onda mora da bude dostatan samo pogled, malen udarac po stolu, pljesak rukama ili jedna riječ;

d) red mora biti, kad se obučava. Neka učitelj stoji ili sjedi uvijek ne jednom mjestu; kad bi hodao, sam bi djecu rastresao. Govoriti mora polagano, ali odlučno, za tim čisto i pravilno, napokon razgovijetno, ne tiho, a isto tako ne preglasno. Gdje učitelj viče, ondje odgovaraju djeca tiho, te su nemirna. Pitanja mora upravljiti na sve učenike. Djeca, koja mogu odgovoriti, neka dignu desnu ruku, tako da im je lakat na klupi, a nipošto ne smiju ustajati, dizati ruku nad glavu ili ćak vikati. Iza pitanja neka pregleda učitelj školu, onda neka zovne koje dijete. Pozvati možo i dijete, koje ruku podiglo nije; dijete, koje je ruku podiglo, a ne može odgovoriti, pa i dijete, koje nije ruku podiglo, a može odgovoriti, zaslužuje da se pokudi. Pozvano dijete neka odgovara glasno, razgovijetno, točno, u potpunim izrekama. Dijete neka govori puno, a učitelj malo. Ako dijete proti ovim pravilima sagriješi, neka ga učitelj upozori znakom; gdje je dostatan znak, ne treba riječi. Ako mora dijete iz klupe izaći, neka se priuči da ide iz klupe, a da ne poremećuje reda i mira. Prišaptivati nipošto se dozvoljavati ne smije;

e) red mora biti i za vrijeme izmegju pojedinih sati. Izmegju pojedinih sati ne smije trajati odmor više od pet minuti. Kad se obučava tri do četiri sata, odmaraju se djeca izmegju drugog i trećeg sata čitav četvrt. Na znak zvona daje učitelj znamenje, a djeca pospreme učila, ustanu te idu u točno opredijeljenom

redu iz klupa, i onda iz školske sobe, u kojoj nijedno dijete ne smije, da ostane. Ako je rgjavo vrijeme, šeću se djeca, ako je moguće, u lijepom redu po hodniku; ako je vrijeme ugodno, izlaze na igralište, gdje se mogu zabavljati. Učitelj ih uvijek nadzire; ne smije dozvoljavati, da bi djeca vikala, da bi raspuštena i surova bila. Odregjeni učenici — redatelji — zrače megju tim sobu, i spremaju što je potrebito za dojdući sat. Kad se dadne zvonom znak, idu sva djeca opet najljepšim redom u školsku sobu, gdje se gore opisanim točnim redom obučavanje nastavlja;

f) red mora biti i na svršetku škole. Svršetak obučavanja opredjeljuje učitelj na znak zvona. Obučavati iza znaka danog zvonom nije umjesno; a neka učitelj ne dozvoli djeci, da bi ustajala i spremala knjige prije, nego on odredi. Kad učitelj reče, ustanu sva djeca, da se Bogu pomole. Onda idu po dvoje u točno opredijeljenom redu iz školske sobe i iz školske zgrade. Učitelj pregleda sobu i klupe, pravi sebi bilješke, zapiše otsutne, daje sobu zračiti, te ide sam kući, osim ako ima kažnjenika, koje mora, da nadzire;

g) red moraju djeca obdržavati i na putu iz škole i u školu. S toga treba, da se učitelj i o tom više puta sam osvjedoči ili da ga drugi izvijeste o tom. Zahtijevaće, da se njegove upute točno obdržavaju, kazniće izgrede, raspuštenost i surovosti.

d) Učitelj mora biti dosljedan. Djeca treba u svem uvježbati, samo obučavati nije dovoljno. Vježba stoji u tom, da djeca iste čine puno puta opetuju, te si opetovanjem nekaku lakoću steku raditi ono, što je dobro i pravedno. S toga mora učitelj, da bude dosljedan u

svim naredbama svojim, da mirno, ali odlučno zahtijeva, neka djeca naredbe njegove vrše. Je li kazao, da imadu djeca točno i čista u školu doći, da moraju zadaće lijepo pisane donositi, da moraju razgovijetno i u potpunim izrekama odgvarati, onda mora svaki dan paziti, da se djeca prema tomu ponašaju. Možda, da će se djeci s početka njegov postupak činiti, kao da je prestrog, ali obljubiće naskoro učitelja, te ga hvaliti i blagosivati. A kad bi danas zabranjivao, što je jučer dozvolio, kad bi na izdate naredbe zaboravljao, neka se ne čudi, što nema stege u školi, što djeca poslušnosti ne poznadu.

3. Iz rečenoga se može prosuditi, kako je prevažno ponašanje učitelja u školi. Neka bude odrješit, neka priuči djecu sve raditi na mig njegov tako, da se uzmogne reći za njegovu školu: kud učitelj okom, tu djeca skokom. Da, okom neka znade zapovijedati, okom ravnati djecu, da uvijek s njim sudjeluju, ponašaju se, misle i čustvuju, kao što on hoće. Ovdje se može opažati, koliko djeluje osobnost, značajnost učiteljeva. A ne samo ponašanje učiteljevo u školi, nego i izvan škole preznamenito je za njega i za djecu.

d) O učitelju izvan škole.

Učitelj je uzgojitelj i izvan škole. Njegovo uzgojno djelovanje puno zavisi o tom, kako upotrebljava vrijeme, kad se ne bavi neposredno obukom u školi, kako se ponaša, kako živi, s kim druguje. Ova je točka tako bitna i toli znamenita, da se šutnjom mimoići ne smije. Važnije strane izvan školskog života mogu se podrobnije istaknuti: zvanični, kućni, gragjanski i crkveni život učiteljev.

1. Zvanični život učiteljev.

1. Učitelj mora nastojati, da *samoga sebe sve više naobrazi*. Tko ne napreduje, nazaduje. Učitelj nije još usavršen, mora se na sve strane usavršavati; na temeljima postavljenim u školi mora, da gradi dalje. Svaki nov napredak poticaće ga, da bude još revniji, a tim će ga sačuvati, da ne izgubi svoje živahnosti, svoje duševne okretnosti. Drukčije bi postao trom, mrtav, pa ne bi u djeci duševnog života pobugjivao i usavršavao, nego ubijao.

2. A budući da je on ne samo učitelj, nego i uzgojitelj, mora napredovati u *pogledu ćudorednom* i *znanstvenom*.

a) Napredovaće u *pogledu ćudorednom*, ako proučava svoj značaj, ako pazi sam na sebe, da spozna svoje mane, svoje sklonosti, svoje strasti, ako nastoji život svoj udešavati sve bolje po zakonu Božijem, ako upotrebljava za to potrebita sredstva, koja mu pruža sv. vjera. Usavršavati značaj, oko toga treba raditi uvijek do smrti. Blažen čovjek, u kojem odsijeva sve čišće slika Isusova;

b) napredovaće u *pogledu znanstvenom*:

α) ako se za *svaki sat obučavanja točno i savjesno pripravlja*. Osvojiće sebi time učevno gradivo, bolje ga probaviti, moći ljepše priopćiti, pa školski sat posve korisno ispuniti, te djecu sigurno unaprijediti. Pripraviti se mora u pogledu *na gradivo*, pa i u pogledu *na metodu*. Mora da se pita ne samo: šta valja danas tumačiti, u kakovu je današnje gradivo savezu sa prijašnjim, koliko djeca o tom već znadu, shvaćam

li ga dobro, nego mora, da se pita i to: kako ću moći gradivo djeci zorno predočiti, kojim se sredstvima moram služiti, kojim putem ići, koji način odabrati, kako djecu uvježbati? Mladi učitelj neka se pripravlja pismeno; gradivo neka obradi točno tako, kako će ga obragjivati u školi. Kasnije se može zadovoljiti kratkim nacrtom, tek nakon više godina može ostaviti i nacrte pismene, a nikada neka ne ide u školu, dok nije gradiva dobro i svestrano promozgao i promislio. Ako je moguće, neka sebi za svaki predmet nabavi stručnu knjigu, koja ga dobro pretresava; bolje je jednu dobru knjigu točno proučavati, nego li više njih površno i brzo prolistati;

b) ako savjesno prosugjuje obavljeni rad. Ako naime pazi, kako mu uspijeva njegov uzgojni rad, da li je polučio, što je namjeravao, ili nije, koji su uzroci da je rad posve neplodan, koja sredstva treba upotrijebiti, da se mane, pogrješke i zaprjeke uklone, da se dobro još više poboljša, da mu bude djelovanje i nastojanje korisnije. Takovim prosugjivanjem koristiće najviše samomu sebi, moći će da postane dobar, dapače izvrstan učitelj;

c) ako ustrajno i revno proučava stručnu književnost, pa i druge znamenite, jezgrovite, korisne knjige. Najprije valja, da napreduje u stručnoj znanosti, kao u dušoslovju, uzgojoslovju, obukoslovju i njegovoj povijesti, pa i u predmetima, koje tumači. Neka drži dobar list, koji će ga upoznavati sa književnim napretkom, koji se tiče njegove struke. Uz to neka ne zaboravi čitati i druge dobre knjige, da se učvrsti u vjerskom osvedočenju i ćudorednom životu, da se obodri

na ustrajan duševni rad, da se sve više osposobi sa svoje zvanje. Amo se ubrajaju nabožne knjige, uzor spisatelji, povijest književnosti i naobrazbe, bolja djela drugih naroda, osobito spisi o narodnom blagu, prirodopisne i prirodoslovne knjige, pa i dobri zabavni listovi.

A kad čita, neka pazi, kako čita, da ne troši badava skupocijeno vrijeme. Neka čita polagano, neka pazi na sadržinu, neka upamti glavne misli, neka čita samo po jedno djelo, a ovo neka posve prouči, uz čitanje neka upotrebljuje pero, bilježi kratke izvatke, razgovara se o pročitanom sa drugovima i neka izvatke opet i opet barprolista. Koliko će mu koristiti, koliko ga unaprijediti, koliko mu duševnog užitka pribaviti takovo čitanje!

b) Kućni život učiteljev.

I kućni život učiteljev nije bez upliva na uzgoj djece. Kako u školi, tako valja, da bude učitelj uzorom djece i kod kuće. S toga treba:

a) da se drži točnog reda. Točan red zahtijeva duševno i tjelesno zdravlje njegovo, pa i napredak. Učitelj mora svestrano napredovati, drukčije ne će odgovarati uzvišenoj zadaći svojoj; valja dakle da vrijeme što bolje upotrebljava, a to je jedino uz točan i strog red moguće. Čim tko stupi u njegev stan, odmah neka može spaziti, da se je tu udomila urednost, čistoća, radinost, štedljivost, vedrost, zadovoljstvo, mir i prava kršćanska pobožnost. Uzornim kršćanskim duhom neka se odlikuje sve u učiteljevom stanu. Najljepši nakit neka mu budu slike vjerske i domoljubne;

b) onda treba, da se učitelj rano ne ženi. Prvih sedam do osam godina neka posveti jedino školi; sva briga, sav rad neka mu bude za školu. A kad se je za obučavanje i uzgoj posve dobro uvježbao, onda može pomisliti i na to, da sebi osnuje obitelj. Njegova obitelj mora da postane uzornom u čitavoj općini. Ako bude uzgojitelj djece općinske sam ono, na što ima djecu podići, povjeravaće mu onda roditelji svoju djecu posve rado; za tim treba.

c) da se učitelj uklanja svakomu radu, kojim bi se rastresao, ili koji bi mu preveć posla zadavao. Neka njeguje voćke, pčele, bašču, i dr. te se tim odmara od napornog rada i ugodno zabavlja. Može zalaziti i u poštena, umjerena društva, kao u pjevačko društvo, ali neka ne preuzima ravnateljstva. Škola na ime iziskuje svu snagu njegovu, neka gleda, da se ne ogriješi. Neka izbjegava sve, što bi iole njegov dobar glas okaljati, na njegovo poštenje najmanju sjenu baciti moglo. Neka ga vodi jedino ljubav prema Bogu i bližnjemu i vjernost uzvišenom zvanju njegovom.

c. Gragjanski život učiteljev.

Učitelj je član države, on je gragjanin. S toga treba, da djeluje na probit uže i šire domovine svoje. Da to učini, ne treba da govori domoljubne govore, da bude kod svake domoljubne svečanosti, nego treba da savjesno vrši dužnosti svoga zvanja.

Biće domovina sretna, ako su njezina djeca dobra, poštena, ćudoredna, puna straha Božijega. A eto uz rodi-

telje prvi je učitelj, koji ima buduće gragjane u tom smislu uzgajati.

Budući da mu je dužnost, da uzgaja djecu svijuh stranaka, ne smije da bude on sam strančar; neka izbjegava strančarska društva, da se ne zaplete u nepristojne strančarske borbe. Sve za Boga i domovinu! prema tomu neka udešava svoj postupak.

Kad navale na domovinu nesreće, neka i on skoči na pomoć, neka podupire domoljubna poduzeća, osobito onda, ako ima nade, da će se podići narodno blagostanje i školstvo.

A neka ne smetne nikada s pameti, da se sav napredak, bilo u znanosti i umjetnosti, bilo u obrtu i trgovini, da se uopće svi dobri i plodonosni društveni odnošaji temelje na ćudoredno-vjerskom duhu, kojim je društvo samo nadahnuto i iz kojeg ističe njegovo djelovanje. Vjera je vrelo blagostanja. S toga neka domoljubni učitelj smatra glavnom zadaćom svojom, uzgajati djecu u vjersko-ćudorednom životu, pa će tim domovini neizmjerno koristiti.

d) Crkveni život učiteljev.

Vjera je svjetlo, koje sve rasvjetljuje, ona je sô, koja čuva od gnjilobe, ona diže čovjeka k Bogu, k vječnoj istini, dobroti i ljepoti. Vjera i život po vjeri čine, da bude učitelj pravim uzgojiteljem. Imati vjeru i živjeti po vjeri, to je učitelju zvanična dužnost. S toga mora učitelj:

a) Svoju vjeru i pred svijetom pokazivati; on mora redovito primati sv. sakramente, u ne-

delje i blagdane revno i točno dolaziti k službi Božijoj, obdržavati posne dane, podupirati dobrobit crkve, uopće svim ponašanjem svojim posvjedočavati, da je iz srca odan sv. crkvi;

b) ići na to, da živi u ljubavi sa duhovnim pastirom, da s njim složno radi za uzgoj djece, da ne prezire njegovih ponuka i savjeta ili opomena, da čuva i učvršćuje njegov ugled, da mu je podložan, kao svojemu duhovnomu poglavaru, a s njim biskupu i s biskupom sv. Ocu, namjesniku Kristovu na zemlji;

c) djecu u crkvi nadzirati, te odrješito zahtijevati, da dolaze uredno k službi Božijoj, i da se kod nje pristojno ponašaju. Ako mora sa djecom glasno moliti, neka moli lijepo, polako, razgovijetno, da bude lijepim primjerom čitavoj općini. Ako svira na orgulje, neka pazi na crkvene propise; ako upravlja glazbenim zborom, neka ga dobro uvježba, neka bira pjesme prema duhu i vremenu crkvenom, poučava koralno pjevanje, podiže latinsko i pučko crkveno pjevanje, da čim više omili samomu narodu;

d) prema inovjernicima biti strpljiv Vjera ga u strpljivosti ne priječi, buduć da je upravo vjera majka prave strpljivosti. Strpljivost ne stoji u tom, da čovjek svoja vjerska načela prikriva, nego u tom, da inovjerca kao brata u Bogu iz srca ljubi, i kad ustreba, ovu ljubav i činom dokaže. Ljubiće s toga učitelj svu djecu jednako, neka budu i druge vjere, čuvaće se brižljivo svega, što bi inovjernu djecu uvrijediti moglo, a nastojaće pomljivo o tom, da vjeru i ćudorednost poštivaju svakolika djeca.

2. Svršavajući raspravu o učitelju samom, kako da ne bi bio svatko u duši osvjedočen ne samo o tom, koli je uzvišena zadaća učiteljeva, nego i o tom, koliko treba već pripravniku učiteljskomu svom dušom raditi o svome napretku, o svome uzgajanju. Uz pomoć Božiju i uz marljivo nastojanje moći će se sve više približavati onoj savršenosti vlastite osobe, koja je svakako od potrebe, da rad ne bude uzaludan. Ustrajnost crpaće iz ljubavi prema uzvišenom zvanju, jer ljubav ne pozna teškoće, ne žali truda, nego sve podnosi i sve savlada.

III. O društvenim uzgojnim činbenicima.

Društvenim uzgojnim činbenicima pribraja se roditeljska kuća, škole, država, crkva. Valja da se bar u glavnim potezima promotri njihova uzgojna zadaća i njihov megjusobni odnošaj.

I. Roditeljska kuća i uzgoj.

1. U roditeljskoj kući nalaze se sva sredstva za dobar uzgoj, kao: njega, stega, primjer, privika, obuka i ostala naravna i vrhunaravna sredstva. U ovaj je krug providnost Božija dijete smjestila, ondje ostaje u doba najnježnije, za uzgoj s toga najvažnije, ovdje se polaže temelj za budući sretan i nesretan život, što se ovdje zanemari, nadoknaditi se više nikada ne može. Nesretno dijete, ako prerano izgubi dobru roditeljsku kuću.

2. A kuća roditeljska ne smije napustiti uzgajanje niti onda, kad počme dijete da polazi školu. Paziti mora, da škola djecu zbilja tjelesno i duševno, ćudoredno i vjerski usavršuje. Ona pripravlja djecu za školu, ako ih priučava, da su poslušna, pažljiva, radina, pristojna u ponašanju, točna i čedna. Ona mora podupirati ugled učiteljev, paziti, da djeca marljivo polaze školu, da savjesno vrše svoje školske dužnosti. Ako su djeca zapriječena doći u školu, treba da roditelji učitelja o tom izvijeste i da učine uopće sve, što je za dobar školski život od potrebe. Kućnomu uzgoju mora stati do toga, da svom pomnjom ide na ruku školskomu uzgoju.

3. Roditeljska kuća neka dakle školu štuje; neka ne žali troškova za primjernu školsku zgradu, koja neka djeci omili, da im bude kao drugi dom. Ako imadu roditelji učitelju što god prigovoriti, neka to učine načinom mirnim i pristojnim, te nipošto pred djecom. Ako učitelj ne bi vršio dužnosti svojih, ako bi životom i ponašanjem svojim smućivao općinu i djecu, neka ga prijave nadležnoj školskoj oblasti, koja će neprilici doskočiti.

2. Škola i uzgoj.

1. Iza roditeljske kuće škola je najznamenitiji uzgojni zavod. O školi se može kazati, da je od potrebe, da ima uzgojnu zadaću, da je namjesnica roditeljske kuće.

a. Škola je od potrebe. Istina, da su roditelji osobno obvezani djecu svoju uzgajati, ali pita se, da li mogu ovoj zadaći svojoj posve zadovoljiti? Mogu li

osobno djecu podučiti i naobraziti toliko, koliko iziskuje zvanje djece vječno i vremenito? Mnogi će roditelji za to nesposobni biti, mnogi ne će imati dovoljno vremena opet mnogi ni znanja, ni volje.

Dalje je posve malo roditelja, koji bi mogli uzdržavati za djecu posebnog učitelja u kući. Osim toga je javni uzgoj bolji, korisniji od samo privatnoga. U kući je uzgoj preveć jednostran, preveć se obazire na stalež uzgojenika, premalo ga uvodi u šire društvo čovječansko, premalo upoznaje sa siromašnim krugovima, ne priučava ga obazirati se na drugove i prema tomu želje svoje stezati.

Svim napomenutim nedostacima doskočiće škola, o kojoj se mora dakle tvrditi, da je uopće od potrebe, pa se s toga u svih naroda i nalazi.

b. Škola ima uzgojnu zadaću. Škola obučava, a obuka školska mora za tim ići, da uzgaja. Obuka je sredstvo za uzgoj. Kad bi se u školi htjelo jedino obučavati, a obučavanjem ne uzgajati, škola bi čovječijemu društvu više naudila, nego li koristila. Obuka na ime nikada sama sobom čovjeka ne čini krijeposnim, nego ga ponajviše čini samo sposobnijim, pronaći sva sredstva, da može zadovoljavati strastima pokvarenog srca. Škola mora dakle najprije uzgajati, onda tek obučavati. Osim ostalih uzgojnih sredstava, mora da se smatra i obuka uzgojnim sredstvom.

c. Škola je mjesto roditeljske kuće. Nipošto nije škola sama sebi svrhom, nego mora se iz rečenoga zaključiti, da škola ima djeci dati ono, što im kuća dati ne može, dakle da mora nastavljati, nadopunjivati i usavršivati uzgoj kućni.

a) Škola mora uzgoj kućni nastavljati. Škola se je rodila iz obitelji, biće s toga najbolja ona škola, koje se slaže sa uzgojnim načelima u obitelji. Vrlo bi nepravedno bilo, kad bi morali roditelji djecu svoju slati u školu, koja bi obarala ona vjerska načela, što su ih oni u srce svoje djece usadili, koja bi dakle rušila, što su oni velikom mukom sagradili;

b) škola mora kućni uzgoj nadopunjivati i usavršivati. Ona dakle mora gledati na to, da tjelesnog zdravlja djeci ne naruši, da im sve duševne sile suglasno razvija i usavršava, da djeca sve bolje napreduju u znanju, da žive sve bolje po vjersko-ćudorednim zakonima. Ići mora škola za tim, da položi u djeci dubok temelj pravomu, čistomu značaju, da tim postanu korisnim članovima u društvu ljudskom, i baštinicima u kraljestvu nebeskom.

2. Iz rečenoga se može prosuditi, da li su roditeljni dužni, djecu svoju slati u školu? Samo po sebi nijesu dužni. Jer, ako mogu drugim putem djecu svrsi shodno uzgojiti, ne treba im škole. A velika većina roditelja toga dandanas postići ne će moći. Zar nije od prijeke potrebe, da se djeci čim bolje i sustavnije protumači vjeronauka upravo u naše doba, gdje se posvuda širi i propovijeda vjerska nehajnost? Zar nije od prijeke potrebe, da znade svako dijete čitati, pisati, računati, ako hoće, da ne zaostane posve, da ne propadne u pogledu na zemaljsko dobrostanje? A mogu li roditelji ovo potrebito znanje djeci saopćiti drugim sredstvima, nego li školskom obukom? Mora se s toga zaključiti, da su dandanas rodi-

telji upravo pred Bogom dužni, djecu svoju slati u školu.

A budući da roditelji imadu osobnu dužnost i osobno pravo uzgajati djecu, s toga ih nitko ne može, nitko ne smije siliti, da moraju djecu spremati u škole, gdje bi se djeca u pogledu vjerskom i ćudorednom pokvariti mogla. Odgovaraće roditelji Bogu za uzgoj svoje djece, pa im se s toga nikako ne može uskraćivati pravo, da mogu djecu svoju slati u onu školu, koja im se najbolja, najprikladnija čini.

3. Budući da škola roditelje zamjenjuje, treba, da opći sa roditeljima, da se usmeno i pismeno s njima o djeci razgovara, da im čedno svoje želje kaže, da po mogućnosti njihovim željama zadovoljava; treba, da se upoznava sa obiteljskim životom, da proučava mjesne okolnosti i potrebe, da može prema njima postupati, djecu obučavati i uzgajati.

Učitelj neka ne zaboravi, da djeca pripadaju roditeljima i onda, kad polaze školu. Ne smije dakle djeci zadavati toliko posla, da roditeljima ne bi nikada pomoći mogla. Djeca valja da i kod kuće što god rade. S toga neka se ne opterećuju preveć kućnim, osobito pismenim zadaćama. Učitelj neka postupa prema mjesnim odnošajima.

Velikom pomnjom neka škola potiče na kriieposti kod kuće najnužnije, kao na to, da djeca štuju, ljube i slušaju roditelje svoje, da budu radina, štedljiva, s malim zadovoljna. Tim će postupkom škola sebi steći naklonost i ljubav svih roditelja, te olakotiti put do uzgojne svrhe svoje.

Dodatak 1. Ima svakovrsnih škola i za onu djecu, koja osnovne ili pučke škole polaziti ne mogu. Spomenuti se mogu pjestovališta za djecu, koja

nijesu još navršila dvije godine; čuvališta za djecu, koja mogu već hodati i govoriti, da su pod nadzorom te se čuvaju od pogibelji i onda, kad idu roditelji za poslom svojim; zabavišta, gdje se djeca izmegju treće i sedme godine uzgajaju i to drugovanjem i zabavom, igrom i radnjom.

2. Ima osim škola i uzgojnih zavoda, gdje djeca duže vremena borave, te primaju potpuni uzgoj. Razlikuje se dakle uzgojni zavod od škole. U školu idu djeca samo po nekoliko sati na dan, te se odande opet vraćaju kući, a u zavodima ostanu djeca, te žive zajednički pod nadzorom svojih poglavara. Kao što škola, tako su i zavodi jedino zastupnici roditelja, da nadomjeste ono, što roditelji djeci dati ne mogu. Životu u zavodu mora da bude uzorom život obiteljski. Zavod je tim bolji, čim se više približava životu obiteljskomu.

Ima sirotišta za djecu, koja su ostala bez roditelja, popravilišta za djecu posve iskvarenu, konvikata i penzionata ponajviše za djecu, koja se moraju naobražavati izvan mjesta, gdje stoje roditelji, zavoda za slijepe, gluhonijeme i slaboumne, zavoda za uzgoj svećenika i vojnika i dr.

Uzgojni zavodi imadu velike prednosti. Djeca se priučavaju točnomu redu, poslušnosti, marljivosti, radinosti, vježbaju se u krijeposnom životu, jača im se samozatajom duševna snaga, čuvaju se od opakih primjera, upoznavaju se sa društvenim životom, potiču se na revnost i plemenito natjecanje, pa i sami uzgojitelji mogu se posve posvetiti uzgojnoj zadaći svojoj, dok roditelji toga učiniti ne mogu.

A treba, da je u zavodu točan red, da je vrijeme čitavog dana razdijeljeno prema uzgojnim zadaćama. Obuka, red, jelo, odmor, sve valja, da ima svoje vrijeme, i to tako, da se ne treba bojati za zdravlje djece ili da bi se djeca samo jednostrano naobraziti mogla.

Ali jedino vanjskim redom ne bi se uzgojna svrha polučiti mogla, duh je, koji daje život. Valja, da u zavodu diše sve kršćanskim duhom. Uzgojitelje i uzgojenike mora da napunjuje i vodi duh kršćanski. Samo taj duh usadiće uzgojiteljima u dušu pravu, ustrpljivu ljubav k djeci, a bodriće djecu i poticati, da upravo poradi Boga revnuju za svestran napredak svoj. Gdje toga nema, ondje ne će dijete moći da nosi vanjsku silu i stegu, otrešće je gdje god uzmogne. Puki nadzor toga prepriječiti ne će moći. Da, u zavodu, koji nije osnovan na kršćanskom duhu, bio bi zajednički život više pogibeljan, nego li koristan po djecu.

Za upravitelje i uzgojitelje u uzgojnim zavodima moraju se birati najvrsnije osobe; valja da imadu u velikoj mjeri sva svojstva potrebita uzgojitelju. Može biti tko u kojem god pogledu izvrstan i sposoban, a za uzgoj posve nespretan. Napokon mora sve uzgojitelje istoga zavoda združivati prava ljubav, svi moraju raditi u istom duhu, prema istim načelima, posve suglasno. Najbolje je, ako se uzgojni zavodi povjere duhovnim, Bogu posvećenim osobama.

3. Država i uzgoj.

1. Država biće dobra, ako su dobri gragjani, slaba irazrovana, ako su opaki i nećudoredni gragjani. A tko

čini gragjane, da postanu i ostanu dobri, ćudoredni i valjani? Zar ne uzgoj, što se pruža mladeži? S toga država ne smije da bude nehajna za uzgoj djece, nego je upravo dužna, da se za uzgoj zauzimlje i svojim zakonima podupire. Najbolje čini, ako štiti i podpomaže obitelj i crkvu, da mogu djecu dobro uzgajati. Naopako bi država radila, kad bi htjela, da uredi školstvo neobazirući se ni na obitelj, ni na crkvu.

2. Država može opredijeliti, koliko moraju djeca znati, u čemu se uvježbati, ako tako iziskuje njezina dobrobit. Može dakle propisati, ne samo učevne predmete, nego i koliko godina treba da djeca polaze školu. Da se država uzmogne osvjedočiti, da li se obdržavaju njezini propisi, da li se ne tumače u školi nazori i načela po državu štetonosna, mora joj se dopustiti pravo, kojim god načinom obučavanje nadzirati. Odregjivati pak koje upravo škole mora svako dijete da polazi, to bi nepravedno bilo, jer bi se povregjivalo pravo obiteljsko i crkveno. Slobodno mora biti podizati škole, samo ako se u školama saopćuje djeci dovoljno znanje, te ako se u njima uzgajaju dobri gragjani.

3. Nadalje ima država pravo i dužnost, da ako ustreba sama podiže škole, da novčanim i moralnim sredstvima podupire od drugih podignute škole, da zahtijeva redovit polazak škole, da pohagja škole, da opredjeljuje svoje nadzornike za škole. Takovom bi se potporom puno unapregjivalo uzgajanje i obučavanje djece.

4. Škola mora državne zakone i propise štovati, pobugjivati u djeci poslušnost i požrtvovnost

prema državi, usagjivati u njihova srca savjesnost, vjernost i uopće sve gragjanske krijeposti, te sve osloniti na čvrsti temelj sv. vjere, vjerskog osvjedočenja, vjerskog čustva i vjerskog života. Takovim će nastojànjem škola državi mnogo koristiti; radiće upravo u domoljubnom duhu, ako uzgaja ćudoredno dobre i valjane gragjane.

4. Crkva i uzgoj.

1. Crkva je Bogom odregjena uzgojiteljica svim narodima; ona imade od Isusa uzvišenu zadaću, čovječanstvo uopće i pojedine ljudi na po se istinom i milošću učiniti sposobnima za njihovu svrhu vremenitu i vječnu. Ona je najuzvišeniji uzgojni činbenik.

2. Prema tome pravu i dužnosti, što iz njega ističe, crkva je uvijek postupala. Povijest posvjedočava, da je crkva majka pučkoj školi. Ona ne pita, da li je tko bogat ili siromašan, visoka ili niska staleža, svima kaže, da su djeca istog Oca nebeskoga, pa hoće s toga, da se sva djeca uzgojem učine sposobnima, da postignu svrhu svoju vremenitu i vječnu. Odmah je od početka crkva osnivala škole, te je tečajem vjekova sve upotrijebila, da promakne škole i uzgoj.

Crkva uzgaja svim životom svojim: ona uzgaja svojom svetom naukom, koju propovijeda i na najnepristupnijim mjestima, svojom milošću, kojom rasvjetljuje razum, krijepi volju i potiče na dobro, svo-

jim krijeposnim primjerima, koje tečajem godine svima pred oči stavlja, svojim svetkovinama i obredima, kojima ganutljive čine Božije ljubavi toli krasnim načinom predstavlja, umjetnošću i znanjem, koje posvuda promiče i svojom službom Božijom unapreduje, svojim silnim ugledom, kojim narodima govori, narode opominje, kudi te od zla puta k Bogu privodi.

S toga se može pitati, šta bi postalo od društva ljudskoga, da iščezne crkva iz pozorišta? Tko bi savladavao strasti, tko bi se borio za istinu, pravdu i krijepost? Zar ne bi svijet opet ugreznuo u gadno poganstvo, nogama gazio ćudoredne zakone? Zar ne bi opet zagospodovala svijetom nepravda i sila?

3. Za to se mora ustvrditi, da je od potreba i najbolje, ako crkva i škola suglasno rade oko uzgoja. Crkva neka školu podupire, sve čini, da školski život unaprijedi, da se uzgoji narod ćudoredno nepokvaren, zdrav i snažan. A škola neka duboko sižući upliv crkve pripozna, djecu k službi Božijoj, k sv. sakramentima vodi te ondje nadzire, u svem životu svomu neka se na vjerski momenat obazire, te nastoji, da se djeca ćudoredno usavršuju. Dobro će se mladež uzgojiti samo onda, ako rade složno crkva i škola.

5. O odnošaju škole prema obitelji, državi i crkvi.

1. Sad se može razabrati, koli je znamenita škola u društvu čovječanskom. Škola je upravo središte, oko koje se kreću obitelj, država i

crkva. Najbliže tomu središtu stoji obitelj, za tim država izrasla iz obitelji, a sve obuhvata crkva, koja uopće obuhvata sve narode te spaja u jednu jedincatu Božiju obitelj na zemlji. Škola dakle služi svim društvenim krugovima, ona služi obitelji, služi državi, služi crkvi.

2. Život školski moći će najbolje uspijevati i dobrim plodom roditi onda, ako se brinu za školu i ako je njeguju: obitelj, država i crkva, a i obratno moći će ova tri društvena kruga onda najljepši plod brati od škole, ako se ona na sva tri obazire, te obitelj, državu i crkvu u sebi predstavlja. Ovo je preznamenita istina, budući da će rod ljudski jedino onda najbolje mirno i svestrano napredovati, ako sebi obitelj, država i crkva pomoćnicu ruku pruže, da se u školi mladež valjano uzgaja.

B.

Posebno uzgojoslovje.

Posebno uzgojoslovje opisuje potanko, kako valja postupati sa djecom, da se shodno razvije njihovo tijelo, a osobito da se njihove duševne moći naravi primjerno naobrazuju, usavršuju, te čim više usavrše. Budući da se uzgaja čovjek, budući da se razvijaju osobito njegove duševne moći, treba najprije uopće poznati čovjeka, proučiti na po se njegove duševne moći; treba dakle ponajprije razviti najglavnije dušoslovne nauke. S toga se dijeli posebno uzgojoslovje u dvije glave. Prva glava tumači najglavnije dušoslovne nauke, druga glava raspravlja potanko način, kojim valja duševni život u čovjeku usavršavati.

Prva glava.

Uzgojitelj mora da se obazire ne samo uopće na tjelesni i duševni život, nego i na posebna svojstva pojedinih uzgojenika. S toga neka glava prva

razglaba 1. narav i duševni život, 2. posebna svojstva uzgojenika. Udariće se time dobar temelj za glavu drugu.

1. O naravi i o duševnom životu čovjeka.

1. Čovjek sastoji od duše i tijela. Duša se bitno od tijela razlikuje. Ona nije tvarna, nije sastavljena, nego je netvarna, dakle jednovita, ona je duhovna i neumrla. Premda je u tijelu, ipak nije posve na tijelo vezana, nego ima samostalan život i samostalnu narav, pa može s toga i bez tijela, da postoji. Duhovnom, neumrlom dušom podiže se čovjek visoko nad ostali vidivi svijet; on pripada duhovnom svijetu, namijenjen je vječnosti.

Pa i samim tijelom uzvisuje se čovjek nad ostala živa bića na zemlji. Kako su lijepo surazmjerni svi članovi njegovog tijela; kako ponosno uspravno hoda, kako gleda gore, kako je spretna njegova ruka za najkrasnije radnje, kako nježna njegova usta namijenjena više, da služe duši nego li hranidbi, a šta da kažemo o izrazu njegovog obraza, šta osobito o njegovom oku, iz kojega sjaji viši unutarnji život!

2. Premda se duša bitno razlikuje od tijela, ipak je s njim tako tijesno spojena, da sačinjava s njim jednu jedinu novu narav, t. j. narav čovječiju. Čovjek nije samo tijelo, niti sama duša, nego tijelo spojeno sa dušom tako, da se jedno od drugoga rastaviti ne može, da ne bi zajedno prestao potpun čovjek.

Budući da su duša i tijelo spojeni u jednu narav, a tijelo se samo onda razvije u tijelo čovječije, ako živi u njemu duša čovječija, moramo odatle zaključiti, da od duše prima tijelo čitav život svoj. Iz duše ističe dakle život i za tijelo, bez duše tijelo vlastitog života nema.

3. Ako se promotri čovjek i život njegov, mora se u njemu razlikovati trovrstan život. Najprije se opaža, kako se tijelo hrani, kako hranu probavlja, pretvara u krv, kako krv kola te se tijelo razvija i raste; ovo je vegetativni život čovjeka. Za tim se vidi, kako ima čovjek više osjetila, kojima zamjećuje sebe i vanjski svijet, kako može da se pomoću živaca giblje i kreće; u tom stoji osjetni život čovjeka. Napokon se pojavlja još neki viši život u čovjeku; čovjek na ime misli, on sudi i zaključuje, on spoznaje i nadosjetne predmete, on gleda u prošlost i budućnost; tim se očituje čisto duševni život čovjeka.

Ovomu tvovrsnomu životu početnicom je duša; što god se pojavlja u čovjeku, potiče iz duše. Nu premda ističu sva djelovanja u čovjeku iz same naravi duše njegove, ipak duša ne djeluje drukčije već preko nekih svojstva, koja su u njoj. Ova se svojstva zovu moći duše.

Budući da se u čovjeku život vegetativni, osjetni i čisto duševni posvema razlikuje, valja pripisivati duši više posvema različitih moći. Kaže se, da ima duša vegetativne moći, kojima čini, da se tijelo hrani i da raste, za tim osjetne moći, kojima osjeća, za tim čisto duševne moći, kojima misli i slobodno hoće.

Moći vegetativne i osjetne ne mogu djelovati bez dotičnih tjelesnih ustroja; premda ističu iz duše vezane su ipak na tjelesne ustroje, jer ne mogu gledati bez očiju, ne mogu probavljati bez želuca i njegovih sokova. A moći čisto duševne djeluju same za sebe, ne treba im tjelesnog ustroja, jer mislim i slobodno hoću, a za to mi ne treba nikakve tjelesne čestice.

Ovaj opisani trovrsni život tako je u čovjeku u neko jedinstvo svezan, da viša vrsta o nižoj ovisi. Osjetni život na ime ne može se početi u čovjeku, dok se životom vegetativnim pojedina osjetila nijesu dovoljno razvila, pa se ne može niti nastavljati, ako se hranidbom osjetila ne održe zdrava i živahna. Isto tako ne može početi čisto duševni život, dok mu se osjetno životnim djelovanjem ne donese gradivo, koje on obragjuje; jer čisto duševni život oslanja se na iskustvo; osjetilima moraju se duši dovesti osjetne spoznaje, da duša kroz nje prodre u bistvo stvari, te se može odande podići do posve nadosjetnog svijeta.

4. Duša ne zna za vegetativni život, ona ne vidi, kako se probavlja, kako kola krv, kako tijelo raste. Duša znade ponajprije za svoj čisto duševni život, ona znade, što misli i hoće; osim toga znade i za osjetni život i njegove pojave, znade na ime, da vidi, čuje, njuši. U samosvijesti skuplja dakle čovjek pojave čisto duševnog i osjetnog života, te ih spaja u zajednički život, koji se zove uopće duševni život, te se razlikuje od vegetativnoga života.

Ako se duševni život motri, mora se kazati, da je mnogostran; a mogu se ipak svi pojavi njegovi

svesti na dvije glavne vrste duševnih moći, na moći spoznaje i na moći požudne. Što god duša radi, o svem se može ustvrditi ili da je to čin, kojim duša spoznaje, ili da je to čin, kojim duša hoće. Moći spoznaje i moći požudne treba točnije razglobiti, jer se drukčije dotična uzgojna načela ne bi mogla razviti, dokazati i uporaviti.

1. O moćima spoznaje.

Prva glavna moć duše je moć spoznaje. Ona je moć, kojom se shvaćaju postojeći predmeti. Predmeti, koji se spoznavaju, jesu ili osjetni, koji se na ime mogu opipati, njušiti, vidjeti, ili neosjetni, nadosjetni, koji se vidjeti, opipati ne mogu. S toga se razlikuje i dvovrsna moć spoznaje, na ime osjetna ili niža, kojom se spoznavaju osjetni predmeti, i nadosjetna ili viša, kojom se spoznavaju nadosjetni predmeti. Ono što čovjek spozna, saopćuje drugima govorom; s toga govor nekako nadopunjuje moći spoznaje, te valja i moć govora ovim moćima pridodati.

a. O osjetnoj moći spoznaje.

Pogledom na odnošaj prema predmetu dijeli se osjetna moć spoznaje na dvoje. Može na ime čovjek da ima predmet pred sobom, da predmet sam sobom na njega djeluje, da ga može dakle neposredno zreti i spoznati; ili predmet nije pred čovjekom, čovjek ga sad ne motri, a gleda ga kao u nekoj netvarnoj slici, što

mu je od predmeta u duši ostala, te ga tako posredno poznaje.

Moć, kojom čovjek prisutan predmet neposredno zrije i spoznaje, zove se zorna moć, a moć kojom čovjek neprisutan predmet posredno u unutarnjoj slici zrije i poznaje, zove se utvorna moć.

1. O zornoj moći.

1. Djelovanje zorne moći jako je znamenito; jer zorna moć prigegjuje gradivo mišljenju, upliva dakle na čitav duševni život čovjeka. U njezinom djelovanju možemo tri stepena razlikovati. Počinje na ime osjetom, nastavlja zamjedbom i svršuje zorom.

a. Osjetom počinje duša spoznavati. Osjet postane, kad duša primi podražicu dovedenu u moždane po osjetilima; osjet dakle nije podražica sama, nego osjet postane, kad duša prihvati podražicu.

Podražica postane ili od različitog stanja u čovjeku samom, ili je prouzroči vanjski predmet; s toga se govori o osjetu nutarnjosti i o osjetu spoljašnosti.

a) Osjetima unutarnjosti doznaje se ugodno ili neugodno stanje tjelesnog ustrojstva. Sprovagja ih živčevlje razgranjeno po cijelom tijelu. Amo se pribrajaju osjeti boli, gladi. Znameniti su osjeti mišica, kad se one stežu ili pruže; tim se osjetima postizava, da čovjek ne izgubi ravnotežu, kad se kreće; ako se tko uvježba, da dobro shvata ove osjete, onda može unaprijed prosuditi, koliko treba snage, da obavi pojedine tjelesne poslove i

radnje; odatle lakoća i okretnost. S toga je znamenito gombati se i igrati, jer se upravo tim čovjek u tom uvježba.

b) Osjetima spoljašnosti doznaje se za vanjski svijet. Oni dogju u čovjeka kroz osjetila. Razlikujemo pet osjetila: vid, sluh, njuh, okus, opip. Svako osjetilo ima svoj ustroj, posebne česti tijela na ime, koje služe osjećanju i zamjećivanju: oko, uho, nos, jezik, koža. Svako osjetilo posreduje samo kod jedne vrste osjeta.

Osjetila se dijele u viša (teoretička, objektivna), na ime vid i sluh, za tim u niža, (praktična, subjektivna), na ime njuh, okus, napokon u mješovito: na ime opip. Viša su osjetila jako znamenita po duševni život, jer njima najviše predmeta (vidom $^9/_{10}$ svijuh predmeta) spoznajemo, te su posve tijesno svezana sa voljom i čustvom. Niža osjetila služe ponajviše tjelesnomu životu.

Budući da čovjek dobiva osjetilima sve, što god znade, treba osjetila jako njegovati, da ostanu zdrava.

b. Za osjetom slijedi zamjedba. Duša pobugjena osjetom traži uzrok osjetu, te sazna za predmet, od kojega polazi osjet; tim duša predmet zamijeti i to, kao izvan sebe postojeći. Taj se čin zove zamjedbom.

Zamjedba biće prava, ako su osjetila zdrava i ako duša pravilno djeluje; jer iskvarena osjetila krive bi osjete prouzrokovala, i duša rastresena, uzrujana, udubljena u druge predmete, ne bi predmete dobro zamjećivala.

c. Usavršena zamjedba zove se zorom. Čovjek ponajprije predmet površno spozna, a tim se ne zadovoljava, nego hoće da spozna čim točnije njegov oblik,

njegove djelove, njegove sastojbine i uopće sve, što se o predmetu znati može. S toga predmet od svijuh strana i po dugo motri. Tako nastojeći spozna predmet savršeno; ovakova savršena spoznaja zove se zor.

Da se čovjek ne zadovoljava površnom spoznajom, nego da napreduie do zora, treba, da ga predmet zanima i da pozorno i pažljivo predmet motri. Što čovjeka zanima, ono će pozorno zreti; što ga ne zanima, na to ne će paziti; a gdje se ne pazi, ne polučuju se potpuni, bistri zorovi, nema jasnoga bistroga znanja.

A tko nema pravih, jasnih zorova, ne će moći dobro, bistro misliti, jer su upravo zorovi, gradivo mišljenju. Punim se dakle pravom zorna obuka sve više ističe i naglašuje.

d. Iz zora vanjskoga ragja se zor unutarnji. Ako se koji predmet dugo zrije i motri, utisne se u dušu vjerna slika njegova, koja ostane u njoj i onda, kad je vanjskog predmeta nestalo. Ovom slikom može sebi čovjek predmet ponovno predstavljati, te ga nekim unutarnjim načinom gledati, zreti, motriti. S toga se ova slika zove predstavom. Time se dovršuje prvi čin spoznavanja.

2. A duša ne prima predmete, kao mrtvo tijelo, nego kao živo i djelatno biće. S toga se mogu u duši opaziti ovi pojavi:

a) Različite utiske jednog predmeta spoji duša odmah u jednu cjelovitu sliku ili predstavu; ako n. pr. vidimo pticu, vidimo njezine noge, krila, kljun, boju, čujemo njezin glas, a sve to spoji duša u jednu sliku ili predstavu, na ime ptica. Ako

zrije duša više predmeta zajedno, spoji ih u skup spoznaja kao n. pr. ptica; ako zrije više predmeta izasepce u redu, sveže ih u niz spoznaja. Mogu se opet skupovi poredati jedan uz drugi, te tako sastaviti niz skupova.

b) Pojedine slike spaja duša prema vanjskim ili nutarnjim zakonima u skupine; to su zakoni udruživanja. Ako sjedinjuje samo po vanjskim odnošajima sličnosti, razlike, istodobnosti, sušljeda, zove se savez slučajan ili mekanički; ako ih spaja kao pošljedica i razlog, učinak i uzrok, zove se savez nuždan ili logički.

c) Nuzgredni biljezi predmeta isčeznu, a samo važniji se spoje u općenitiju sliku, koja bi se općim obrascem nazvala. A čim se više puta koji predmet motri, tim točnija ostane slika od njega u duši. Odatle slijedi korist opetovanja.

d) Slike ili predstave o predmetima ostanu doduše u duši, a isčeznu iz svijesti, kad nadogju nove predstave. U svako je vrijeme samo malo predstava posve jasno u svijesti; a koje nijesu u svijesti, mogu se svaki čas u nju povratiti, i to tim sigurnije, laglje i točnije, čim se je predmet sam prije pozornije motrio.

Uzgojitelju je dakle zadaća, da dade djetetu priliku, različite predmete dugo i točno gledati, i time dobiti mnogo slika od predmeta, koje može lako dozvati u svijest, te njima raspolagati po volji.

2. O utvornoj moći.

Utvorna moć slike predmeta ili predstave u dušu usadi, u dušu udjela, utvori, da posjeduje duša predmet i onda, kad se je uklonio, te njim slobodno raspolaže. Djelovanje utvorne moći jest dvostruko: ona predstave nepromijenjene drži i obnavlja, ili ona predstave svakojako promjenjuje i tvori nove. Prva utvorna moć se zove pamet, druga mašta.

1. Pamet je moć duše, koja slike o predmetima ili predstave drži i nepromijenjene obnavlja.

a) Za obnavljanje je znamenit zakon, po kojem su se pojedine predstave spojile, jer se udružene predstave megjusobno obnavljaju.

Tako se zamjenito pobugjuju predstave spojene ili po zakonu istodobnosti, n. pr. mjesto sjeća na osobe, dogogjaje istog mjesta, riječ na pojam; ili spojene po zakonu sušljeda, n. pr. prva riječ pjesme čitavu pjesmu, jedna točka iz života koje osobe sjeća na čitav život, ako imadu koji nizovi jednu ili drugu predstavu zajedno, lako se iz jednog u drugi zabludi; ili spojene po zakonu sličnosti, n. pr. ovaj je nalik na N., ova okolica je kao ona, jedna doskočica izazove drugu; ili spojene po zakonu protivnosti, n. pr. dobro vladanje na slabo, lijepa dolina sjeća na ružnu; ili pošljedica sjeća na razlog, učinak na uzrok, n. pr. ako prijatelj ne dogje, odmah se traži mogući razlog, vidimo li čovjeka žalosna, odmah pitamo za uzrok.

Predstave obnavljaju se tim lakše, čim su jasnije i živahnije bile, čim su čovjeka više zanimale, čim su dubljim čustvom spojene bile, čim su se više puta opetovale.

b) Dobra pamet mora biti opsežna a ne ograničena, da može mnogovrsne i mnogobrojne predstave držati; laka a ne teška, da predstave brzo prihvati; čvrsta a ne slaba, da predstave dugo drži; sretna, da ih obnavlja, kad ustreba.

Malo koja pamet ima sva dobra svojstva. Tko lako shvata, brzo prima, a brzo gubi; ko teško shvata, sporo prima, a dugo drži. Ne zanima se pojedini čovjek za sve predmete jednako, i prema tomu se razvija pamet za mjesta, vremena, brojeve, imena.

c) Pamet se vježba pametovanjem, t. j. nastojanjem, primiti u dušu razne spoznaje. Pametovanje je doslovno ili razumno.

Doslovno je onda, ako se ponajviše i ponajprije pazi na riječi, a onda tek na smisao; razumno je onda, kad se ponajviše i ponajprije pazi na smisao i nutarnji savez misli, a onda tek na riječi.

Pamet valja vježbati osobito za djetinstva, i to najprije doslovno, za tim razumno. Do 10. godine saznaje dijete za mnogo predmeta, kojih ne može još posve shvatiti, posve duhom proniknuti. O ovom se gradivu kasnije vježbaju čisto duševne moći, dok ga posve ne savladaju.

2. Mašta je moć duše, kojom duša dobivene predstave promjenjuje, preobrazuje, rastavlja i sastavlja, te nove tvori.

a) Mašta raznovrsno djeluje. Ona od predstave istovrsnih predmeta (n. pr. raznih kuća, raznih ljudi) odbaci ono, što se samo kod pojedinih pojavlja, a zadrži ono, što je svima zajedničko, te tvori neku općenitu sliku, općeniti obrazac (uopće kuća, čovjek).

Ona usavršuje i opredjeljuje točnije predstave, koje su tamne, nepotpune, manjkave; n. pr. drveće ili stijene pretvori noći u grozna strašila, pred kojima childrenšće putnik; u povijesti ono nadopunjuje, što je izostalo, te je povijest manjkava; za pravila nagje primjere; pomaže, da pripovijest postane zornom, djeluje u opisima, romanima, igrokazima.

Mašta sastavlja različne predstave, te tvori nove, za koje nema vanjskog, stvarnog predmeta; n. pr. ona tvori životinje, koje govore, staklene palače, vile, sfinge; ona ne pazi na zakone udruživanja, spaja predstave posve svojevoljno, te znade za zlatne gore, za gorke riječi. Znamenita je za metafore, priče, basne.

Mašta traži, da dobije za uzorne misli, za usavršene spoznaje primjeren vanjski oblik, da se krasna misao pokaže u krasnom ruhu; tako djeluje u umjetnika.

Mašta stvara vanjska znamenja, kojima se mogu premnogi pojmovi držati, da se ne izgube. Ona spoji predstavu sa sličnim znamenjem, n. pr. križ uzima za kršćanstvo, svjetlost za istinu, ljer za nevinost; ili pravi znakove svojevoljno, n. pr. bilješke, da se čovjek na što sjeti, čvor u rupcu; ili spoji znakove s pojmom tako čvrsto, da se jedino za taj pojam upotrijebiti mogu: riječ, pismo.

b) Mašta je kod raznih ljudi, pa i kod raznih naroda različna. Dobra mašta ima ova svojstva:

Ona je plodna ili bogata, ako umije mnogobrojne slike tvoriti; izvorna, ako tvori slike nove, ni odaklen uzete; živahna, ako tvori slike žive, izrazite, a ne mlitave, tamne; podraživa, ako tvori slike bez osobitog napora; pravilna, ako tvori slike suglasne sa zakonima ljepote; čista, ako se slike slažu sa zakonom ćudoredno dobrim.

c) Mašta puno vrijedi, ako je dobra. Ona pomaže um, da lakše djeluje, pa i na čustva utiče blagotvorno. Slikama na ime, koje tvori i raznovrsno spaja, rasvjetljuje spoznaje i ugrijeva čustvo. I za svagdanji je život od velike cijene, jer ona sve poljepšava, da život tim ugodniji i plemenitiji postaje.

No mašta ima i svoju pogibeljnu stranu. Kada je odviše živahna, podraživa, nepravilna i kada tvori nećudoredne slike, sve može da u čovjeku pohara. Živahna mašta igra se s duhom, mjesto da on njome ravna; podraživa vodi do sanjarija i ludosti. Mašta može um zavesti u bludnju, laž i ćak do ludovanja. Kada je žestoka čustva razgriju, onda nadjača um, te množinom i silom svojih slika zapriječi njegovo djelovanje. Najveća pako pogibeo prijeti duši, ako mašta čovječije pohote i požude draži i uspiruje. Čim ona sama nećudorednom postane, djeluje pogubno na sve strane.

3. Uopće je mašta tijesno skopčana sa čitavim duševnim životom. Pobugjuju je osjeti i zorovi, n. pr. boje, glasovi, mili ili grozni likovi; naročito je sa čustvom mašta u najužem savezu, n. pr. s veseljem, ufanjem, ljubavlju, strahom; osobito se kod simpatičnog čuvstva pojavlja, n. pr. na miloj osobi

sve nam valja, na njoj pogrješaka ne vidimo, ista izreka sve drukčije djeluje na čovjeka, ako dolazi iz ustiju slavne, ili ako dolazi iz ustiju neslavne osobe.

Mašta je u svezi i sa tjelesnim životom, njezine slike na ime mogu prouzročiti zgražanje, bolešljivost, a i obratno ugodnost i dobro tjelesno raspoloženje. Mašta je različna i prema razlici podneblja, prispodobiti valja samo južne i sjeverne narode.

b. O nadosjetnoj moći spoznaje.

1. Covjek ne ostaje jedino pri tom, da zrije osjetne predmete, da sebi njihove slike netvarno stvara u duši, nego se može podići više, podići u nadosjetni svijet. On može da spozna u osjetnom obliku neosjetnu sadržinu, da u nebitnim i prolaznim pojavama spozna ono, što imadu bitno i trajno, on može, da prodre do prvog uzroka i do zadnje svrhe svega, što je stvoreno.

2. Za to treba da se čovjeku pripiše viša, nadosjetna, čisto duševna moć spoznaje. Kako osjetna, tako je i nadosjetna ili viša moć spoznaje dvostruka. Ako spoznaje bitnost stvari, o njima sudi, te ih razumijeva, zove se razumom; ako ide dalje, te izvagja nepoznate istine iz poznatih, ako traži i nagje prvi uzrok i zadnju svrhu svih stvorova, te o njima mudruje, zove se umom. Budući da se uopće djelovanje ove više dvostruke moći zove mišljenje, razlikuje se prema tomu razumno i umno mišljenje.

1. O razumu.

Gradivo svakomu mišljenju daju zorovi i predstave. Razumno mišljenje vrši se u dva stepena, i to u pojmovima i sudovima.

a) Najprije tvori razum pojmove. Utvorna moć duše zadržala je osjetnu sliku od predmeta; nu razum hoće da spozna neosjetnu bitnost njihovu, koja je, reć bi, u osjetnom obliku pokrivena, i koja se u osjetnom obliku pojavljuje. Razum prodre kroz osjetne pojave, razabere, u čem stoji bitnost predmeta, te time stvori pojam; n. pr. ako se kaže životinja, ne misli se vol, lav, ptica, riba ili druga pojedina životinja, nego se misli biće tvarno, živo, nerazborito, a upravo to su biljezi pojma životinja, koji se pojavlja u pojedinim životinjama.

Stvarati točne i posve bistre pojmove nije lagan, nego težak duševni posao; za to treba, da je čovjek mnogo naobražen. Pa s toga ne napreduju svi ljudi do po sve bistrih, svjestnim, napornim duševnim radom dobivenih pojmova, nego se zadovoljavaju s nesavršenim manje ili više mutnim pojmovima, kao što ih stvori duša više nesvjesno. Oni ne razlikuju posve bistro bitne biljege od nebitnih, znadu doduše dosta dobro, što sve pojam obuhvata, a ne znadu točno, što sve pojam sadržaje. Znali bi n. pr. dobro nabrojiti sve predmete, kojima se može nadjenuti ime drvo, koji dakle spadaju na pojam „drvo“, a jedva bi znali točno odgovoriti, koji su bitni biljezi pojma „drvo“, poradi kojih se pojedini predmeti nazivaju drvo.

b) Iz pojmova ragjaju se sudovi. Ako se prispodabljaju dva pojma, te se opredijeli njihov megjusobni odnošaj, dobije se sud. Sudom se izriče, da li jedan pojam drugomu pripada ili nepripada, da li ih treba sastaviti ili rastaviti. Sudom se dakle izriče, u kojem su odnošaju dva pojma; n. pr. laž je grijeh, krv nije voda.

U svakom se sudu nalazi dvostruk duševni čin. Najprije duša razmišljava razloge, da li pripada jedan pojam drugomu ili ne, za tim se duša odluči, te ustvrdi, da pripada ili zaniječe, da pripada jedan pojam drugome.

Ako se sud odrješito prihvati kao pravi, dolazi se do sigurnosti, osvjedočenja; ako se sud slaže sa stvarnim odnošajima, nastaje istina, ako se ne slaže, bludnja. Ako duša spoznaje istinu svojim vlastitim radom i umom, onda znade, a pristane li uz sud poradi vjerodostojnih svjedoka, onda vjeruje. Znanje i vjera ne razlikuju se u pogledu na sigurnost, nego jedino u pogledu na način, kojim do istine dolaze. Ako se ne može posve točno znati, da li bi se u sudu pojmovi sastavili ili rastavili, onda nastaje dvojba; ako postoje više osobni, nego stvarni razlozi za sud, onda se to zove mnijenje.

2. O umu.

1. Razum ne uvigja istine svaki put odmah onda, kad mu se pojmovi predstave, nego mora tražiti već poznate istine ili sudove, da može iz njih izvesti ili iz njih zaključiti nepoznatu istinu, n. pr. da li se zemlja

kreće, nije samo po sebi jasno, treba tražiti drugih istina, da se može onda razabrati ova, na ime, da se zemlja kreće.

Moć, po kojoj se stvaraju zaključci pomoćju već poznatih sudova, zove se um. Znamenita je zadaća uma:

a) Um zaključke tvori. Zaključak se puno puta osniva na temeljnom sudu, da se može ustvrditi o posebnom predmetu, što se tvrdi o općenitom; tako se o drvetu mora tvrditi, što god se tvrdi o biljkama, n. pr. biljke su ustrojna tjelesa, drvo je biljka, dakle: i drvo je ustrojno tjelo. U svagdanjem životu puno se puta zaključuje od sličnih dogagjaja na pojedini slični dogagjaj, ili od mnogobrojnih istovrsnih slučajeva na zakon. Znamenit je osobito zaključak od učinka na uzrok.

b) Budući da um zaključuje od učinka na uzrok, tim zaključuje od mišljenja na dušu, od vidivog svijeta na Stvoritelja, na sve odnošaje čovjeka i uopće stvorova prema Njemu. Um dakle dolazi do prvog uzroka i zadnje svrhe svih bića, um prodire do nepromjenljivoga, do neprolaznoga, do vječnoga. Koliko je to znamenito po čovjeka i njegov život! Tko radi protiv uma, onaj je bezuman.

c) Um ima dvije strane, prva ide više na spoznavanje, a druga na život. Prva ispituje za razlog i uzrok svega, traži istinu, te dolazi do Boga, najviše istine; druga pita za svrhu svega, te traži zakone, kojima bi se svrha postići mogla. Tim djelovanjem je um naravno svjetlo, kojim gleda čovjek svoj početak, i svoj svršetak, te razabire sredstva, kadra da poluči svoju svrhu.

Sredstva onda izriče u kratkim načelima, koja mu služe poput zvijezde ili kažiputa, da se na njih obazire, prema njima udešava svoj život, te tako dogje do opredijeljene svrhe. Ova načela mogla bi se prozvati *uzornim načelima*. Uzorna načela obuhvataju sve, što je dobro, istinito i lijepo. Ako se uzorno načelo ostvari i dobije vidljiv oblik, zove se *uzorom*.

Čovjek mora težiti, da se sam uzorima čim više približiva, drukčije bi ugrezao u moru osjetnosti, putenosti. *Mladež treba voditi do pravih uzora*, pokazivati joj uzore, da se zanese, da se na njih ugleda, da teži za tim, da im se čim bliže primakne. Pobugjivati u djetetu težnju za uzorom, spada dakle na uman uzgoj.

Najuzvišeniji uzor je Isukrst, jer se u njem kao u Bogu-čovjeku počituje najveće savršenstvo. Najuzvišenija dakle, najuzornija biće težnja, slijediti Isukrsta. Osobito uzgojitelju neka bude Isus najvišim uzorom.

d) Jako živahno djeluje um u pogledu na ćudoredni život čovjeka. Prije čina kaže, što mora čovjek činiti, što ostaviti, a poslije čina sudi, te čovjeka hvali ili kudi. *S tog se gledišta um zove savjest.*

Savjest je veleважna za svakoga, ona vodi čovjeka k Bogu, ona je glas Božiji u čovjeku, budući da mu zakon Božiji navješćuje.

Čim postojanije tko savjest sluša, te prema njoj radi, tim je vrjedniji; ako se o kom tvrdi da je savjestan, zar nije to najljepša pohvala? Čim manje tko savjest sluša, te protiv nje radi, tim je nevrjedniji; ako se o kom kaže, da je besavjestan, zar to nije najveći ukor, što čovjeka stići može?

Savjest ima svaki čovjek. Zar nam ne posvjedočava naša samosvijest, da imademo suca u sebi, koji hvali i kori, nagragjuje i kazni? A prem imade svaki čovjek savjest, ona ipak nije u svima jednako razvita. Savjest usavršivati, da bude istinita, odlučna, budna i nježna, preuzvišena je opet zadaća uzgoju: othraniće ćudoredno snažan rod, — najveća srećapo ljudsko društvo.

e) Um je preslab, da bi mogao sam odgovoriti na sva pitanja svoja; s toga traži odgovor od drugih umnih razboritih ljudi i to tim češće, čim je manje sam razvit. Tim se ragja vjera, kojom se drži nešto istinom za to, jer je vjerodostojna osoba kazala. Vjera je u društvu čovječijem od potrebe. Zar se ne oslanja na vjeri uzgoj znanstveni i ćudoredni? Zar ne stoji na vjeri megjusobno općenje ljudi, da, i mnogo znanstvenih predmeta, kao povijest, zemljopis? Vjeru dakle iziskuje um.

Ako je um preslab, da bi mogao odgovoriti na sva pitanja o zemaljskim predmetima, kako bi mogao odgovoriti točno i bez pogibelji, da zabludi na pitanja o najvišim istinama, koje se tiču Boga, naše duše, naše svrhe i zadaće na zemlji i vječnosti? Zar ne vidimo tečajem povijesti puno protuslovnih odgovora, da se s toga um zadovoljiti ne može? A ipak su to životna pitanja. S toga se obraća na um Božiji, koji je njegovoj želji i potrebi zadovoljio objavom Božijom. Ako um iziskuje objavu Božiju, mora dosljedno zahtijevati, da svak vjeruje, kada govori Bog. On je vjekovita

istina, koji ne može niti prevariti, niti prevaren biti. Ne vjerovati bilo bi protiv uma, bezumno.

c. O moći govora.

Moć spoznaje nekako nadopunjuje moć govora. Govor je u širem smislu svaki vidivi znak, kojim se može nevidiva misao izraziti, i saopćiti. Čovjeku je govor od potrebe, jer je osjetno-duševno biće. Sve čisto duševno mora se zaodjenuti u vidiv lik, da ga može čovjek saznati i spoznati. S toga je moć mišljenja sa moći govorenja posve usko spojena. Gdje se misli, ondje se i govori, gdje se ne govori, ondje se i ne misli. Kad je Bog prvoga čovjeka pobudio na to, da misli, pobudio ga je zajedno i na to, da govori.

2. Za govor su odregjeni posebni ustroji, na ime dihala, grlo, jezik, nepce, nos, usne. Uzgojitelju treba pomnjivo njegovati sve ustroje, ne samo poradi općenitoga zdravlja, nego i poradi čistog, lijepog govora.

3. Razlikuje se trovrsni govor, na ime govor ponašanjem, riječima, pismom.

a) Govor ponašanjem stoji o tom, da se duševno stanje prikazuje spoljašnim, više ili manje samovoljnim znacima. Amo spada pokret ruku, glave, očiju, izraz lica; za tim služe za to nesamovoljni glasovi, kao uzdisanje, plač, smijeh. Ovi pokreti i glasovi najčišće odavaju, šta u čovjeku biva, osobito onda, kad tko misli, da nitko na njega ne pazi. Nadalje se amo pribrajaju opći znaci udvornosti, govor gluhonijemih, takt, znaci opredijeljeni za uzdržavanje reda u školi.

b) Govor riječima stoji u tom, da čovjek svoje misli izrazuje člankovitim, razgovijetnim glasovima. Ko misli, onaj i govori i upotrebljuje riječi. A riječi nijesu u nužnom savezu sa mišlju; s toga se vidi, da govori svaki čovjek, a da ne govori svaki čovjek istim jezikom, mogao bi se jezik posve umjetno ustanoviti, kao volapik.

Jezik se ragja iz mišljenja, a mišljenje se opet jezikom unapregjuje i bistri. Odatle slijedi, kako je znamenita jezikoslovna obuka u školi.

c) Riječ se čuje i polazi, riječ ne ostaje; a ipak je od potrebe, da se misli saopćene riječju održe. Riječ se ne čuje daleko, a ipak je posve od potrebe, da se za lijepe, korisne govore saznade širom svijeta. Ovoj potrebi služi pismo. Pismo su točno opredijeljeni znaci za riječi, dakle i za misli. Misli, iskustvo, znanje jednog čovjeka ili jednog naroda može se pismom saopćiti svim ostalim osobama i narodima, koji ili sada žive ili će živjeti kasnije.

Premda je pismo toli znamenito, ipak žive riječi nikada ne će moći da nadomjesti. Pismo je mrtvo, smisao katkad sumljiv, i slabo prodire u srce; govor tek daje pismu život i potresa srcem slušatelja.

II. O požudnim moćima.

Druga glavna moć duše jest moć požudna. Ona je uopće moć, kojom se teži za dobrim, a bježi od zla. Pojavljuje se na više načina.

Svako živo biće teži već po naravi za onim, što mu ugagja, što mu je dobro. Takvu težnju opažamo u istoj biljci, koja sebi usvaja sve, što god joj je potrebito,

da se uzdrži i razvije. Ova naravna težnja zove se n a g o n o m.

A u živih bića osjetnih i razložnih nalazi se težnja za dobrim u koliko je kao dobro shvaćeno, bilo to dobro osjetno ili nadosjetno. Za dobrom osjetnim ide n i ž a, o s j e t n a, za dobrom nadosjetnim, duševnim ide v i š a, n a d o s j e t n a p o ž u d n a m o ć.

Obadvije mogu se katkad silnije pobuditi, ganuti, pa se govori o g a n u ć u. Kad su požudne moći pobugjene, ganute, osjeća čovjek u sebi ugodno ili neugodno raspoloženje, koje se zove č u s t v o. Napokon mogu sklonosti požudne moći ponarasti, preoteti mah i tim postati s t r a s t i m a.

S toga valja protumačiti n a g o n e, o s j e t n u p o ž u d n u m o ć, n a d o s j e t n u p o ž u d n u m o ć, za tim č u s t v e n o s t, ili požudnu moć kao izvor g a n u ć a, č u s t a v a i s t r a s t i.

a. O nagonu.

1. N a g o n j e t e ž n j a z a o n i m, š t o č i j o j n a r a v i p r i j a, i l i i z b j e g a v a n j e o n o g a, š t o š k o d i. U koliko djeluje u stvari puki nagon, stvar ne pozna, da je za nju dobro ono, za čim teži, ili škodljivo ono, od čega bježi, nego teži ili bježi jedino prema svojoj naravnoj sklonosti, usagjenoj u nju od Stvoritelja samoga.

2. Nagoni se mogu razlikovati u o s o b n e, d r u š t v e n e i n a b o ž n e.

a. Osobni mogu prema predmetu biti osjetni ili nadosjetni, duševni.

a) Osjetnim se pribraja nagon za hranom i za sticanjem imetka; za obranom samoga sebe.

b) Duševnim se pribraja nagon za radom, koji se u djetetu pojavlja kao želja za igrom; kada dijete hoće, da se igra, onda već posvjedočava, da se u njemu pobugjuje duševni život;

nagon za oponašanjem, na kojem se osniva silna moć dobra ili zla primjera;

nagon za znanjem, koji teži, da čovjek više usavršava svoje znanje, te se u djeteta pokazuje kao radoznalost;

nagon za umjetnošću, kojim se dijete potiče, da gradi kuće, da crta, da pjeva;

nagon za čašću, kojim se ište pripoznanje od drugih;

nagon za slobodom, kojim čovjek gleda, kako bi odstranio sve zapreke samostalnoj volji.

b. Društveni se nagoni odnose na zajednički život ljudi. Amo spada: nagon za društvom, koji vuče čovjeka iz samote k ljudima. Već dijete plače, ako je sebi ostavljeno. Samoća je ili kazna, ili je čovjek sebi odabere iz viših razloga;

nagon za saopćivanjem naših unutarnjih misli i želja i našeg stanja bližnjemu;

nagoni sućutni, kao nagon sučustava, nagon za dobročinstvom, nagon za prijateljstvom;

osobito je znamenit po društveni život nagon **ljubavi**, koji postoji izmegju oca, majke i djece, izmegju članova jedne obitelji.

c. **Nabožni nagoni** uregjuju odnošaje čovjeka prema Bogu. Najprije spada amo **ćudoredni nagon**, koji potiče čovjeka, da radi prema glasu savjesti, da čini sve, što mu Bog nalaže; za tim nabožni nagon u užem smislu, koji sklanja čovjeka na Boga i teži za vječnom srećom u Bogu.

Ovo su najznamenitiji nagoni, koji se nalaze u svakog čovjeka, premda ne u svakog u jednakoj mjeri.

3. S pojmom „nagon“ usko je skopčan pojam „**instinkt.**“ A ne smije se jedan pojam sa drugim da zamijeniši. **Instinkt je ona moć, koja nagonom upravlja.** Instinkt je unutarnja opredijeljenost naravi prema onomu, što njoj upravo godi. Instinktom dobiva u životinja nagon pravac prema posebnim predmetima, koji im prijaju; instinktom se upravlja nagon tako, da životinja radi prema potreboćama naravi, te da ne prekoračuje granica.

I u čovjeka ima instinkt. Jer u čovjeka se pojavlja puno nagona, koji djeluju posve prema naravi, prije nego li se dijete uzdiglo do samosvijesti, prije dakle, nego li može um da djeluje. A to je moguće samo onda, ako nagonima upravlja instinkt, te um nadomješćuje.

A kad se **razvije um, instinkt odstupi, da um upravlja čitavim životom čovjeka.** Nu instinkt ne odstupa posve, nego se pojavlja više puta u životu, te pomaže umu upravo ondje, gdje um

sam prema okolnostima ne može da razabere, što valja činiti; čovjek nekako slijepo pravo pogodi.

4. Naravni su nagoni sami po sebi jako korisni, a mogu postati škodljivi po dušu i tijelo, ako se izopače, izrode. U životinje se izopačiti ne mogu, jer su posve podvrgnuti naravnomu instinktu, koji ih drži uvijek u granicama naravi primjerenim; a u čovjeka se mogu iskvariti, jer nijesu podvrgnuti razumu, nego mora čovjek slobodnom voljom nastojati, da ih pravilima razuma podvrgava. Ako to propusti, onda preotmu mah, te postanu škodljivi. Osobito nesretan bude čovjek, ako mu se izrode osjetni nagoni.

b. O osjetnoj požudnoj moći.

1. Osjetna požudna moć ide za osjetnim užitkom, za nasladom, i traži s toga predmete osjetne, koji joj mogu dati takvu nasladu; ili ona izbjegava osjetan bol, te se s toga odvraća od predmeta, koji bi joj osjetan bol zadati mogli. Mogla bi se nazvati požudom.

2. Požudna moć ili požuda po naravi je odregjena za to, da traži osjetne užitke uopće, da izbjegava osjetan bol uopće; ona drukčije ne može. A požuda nije tako po naravi opredijeljena, da mora upravo za ovim ili za onim užitkom ići, ili baš ovo ili ono zlo izbjegavati; nego mora nadoći predmet sam, koji je kadar ili pružiti užitak, ili prouzročiti bol. Kad se predmet shvati, onda se odmah gane požudna moć, odmah djeluje, te želi predmet, koji bi joj dao užitak, ili bježi od pred-

meta, koji bi joj zadao bolove. Iz toga se vidi, da požudna moć nije slobodna, budući da se ne odlučuje sama po sebi na djelovanje, nego je odregjuje spoznani predmet.

3. Požudna moć nije dakle slobodna moć, a ipak je može čovjek povući i podići u krug slobodnog djelovanja i to trostrukim načinom:

a) Volja može učiniti, da se ne predstavlja više onaj predmet, koji pobugjuje osjetnu požudnu moć, nego da se predstavlja kakav drugi predmet ili može učiniti, da se predstavlja ono zlo, koje je s prividnim dobrom spojeno, time će se požudna moć od onoga dobra odvratiti, te kao od zla bježati; ili može uopće na koje god predmete primijeniti moć spoznaje, te tim opredijeliti pravac požudnoj moći;

b) volja može djelovati i pravo na osjetne požudne moći. Ako na ime volja teži za ikojim dobrom, onda se u istim pravcu potakne i osjetna požudna moć;

c) napokon može volja prepriječiti, da se ne izvede ono, za čim požudna moć ide. Jer čovjek radi ono, što hoće, pa može, da ne vrši ono, za čim ide požudna moć.

Volja može dakle posve savladati sve požude, dapače ona bi morala sve podvrći pravilima uma. Jer niže valja da služi višemu. A najviše u čovjeku jest um, koji ima zakone za čitav život čovjeka. S toga mora najprije volja da se njegovim zakonima podvrgava, a ona mora, da sebi sve ostale, dakle i požudne moći podvrgne.

Sad se može protumačiti ona opreka u čovjeku, u kojoj se nalaze pravila uma sa težnjama požudne moći. Požudna moć na ime nije po naravi podregjena umu, nego je mora tek volja podvrći. Osjetan koji predmet može žudnju pobuditi, da ide za njim kao njoj vrlo ugodnim, dočim um sudi, da predmet doduše može pružiti osjetnu nasladu, ali takovu, koja stoji u opreci sa našim vječnim blaženstvom. Eto opreke! Sad mora volja opreku odstraniti time, da osjetnost podvrgne razumu. Ako to ne učini, nego popusti požudnoj moći ne slušajući zahtijev uma, onda je pravi red poremećen, ćudoredni zakon povrijegjen i grijeh učinjen.

Uz to nam posvjedočava iskustvo, da požudna moć utiče i na volju, te je silno navraća na svoju stranu. Ako na nju volja pristane, te se dade uplesti, onda će volja po malo postati sklonom prema dotičnom osjetnomu predmetu. Osjetna je dakle sklonost u volji, u koliko se je uplela u težnje požudne moći, te im zadovoljava.

Nadalje znademo iz iskustva, da naša volja već sama po sebi naginje k osjetnomu užitku i to katkad velikom silom. Ova pretežna sklonost zove se pohotom ili putenošću. Pohota ili putenost jest dakle u volji samoj: sklonost na ime ići za osjetnim predmetima i uživanjem, na koje vuče osjetna požudna moć. I baš u tom stoji velika pogibeo po čovjeka, ako se dade savladati i uplesti, jer će puno griješiti.

5. Napokon mogu se u osjetnoj požudnoj moći razlikovati dvije česti. S jedne strane može se kakovo osjetno dobro ili zlo osjetu prikazati samo po sebi, a duša se odmah skloni, da ide za dobrim, što

prija osjetu, te da bježi od zla, što ne prija osjetu. Ova se čest osjetne požudne moći zove *požudna moć u užem smislu.* concupiscibile, irascibile

Ili može se osjetu ukazati *dobro* tako, da se *odmah vide i zapreke i teškoće*, poradi kojih se dobro posve teško ili nikako ne će moći postići; isto tako može se ukazati koje *zlo* tako, da se *odmah razabire, da se vrlo teško ili nikako ne će moći ukloniti.* Biva li to, onda ne nastaje u požudnoj moći jednostavna težnja za onim dobrom ili jednostavna mržnja na ono zlo, nego povrh toga nastaje u njoj druga težnja, na ime da ukloni i odstrani druge zapreke i teškoće, koje smetaju. Ova se druga čest požudne moći zove *gnjeva ćest.*

c. O nadosjetnoj požudnoj moći ili volji.

1. *Nadosjetna, viša požudna moć ili volja ide za nadosjetnim duhovnim dobrom i bježi od duhovnog zla*, u koliko se jedno i drugo razumom shvatilo.

2. Volja uopće ne može, a da ne bi htjela dobro i to najveće dobro, te sva sredstva potrebita, da se ono dobro postigne. Zlo kao takvo volja ne može htjeti; ako hoće zlo, hoće ga poradi dobra, poradi užitka s njim skopčana. A premda je volja po naravi svojoj na dobro uopće tako opredijeljena, da mora za njim ići, ipak nije tako opredijeljena za posebna, pojedina dobra. U tom se slaže sa osjetnom požudom.

A dočim osjetna požudna moć ne može, a da ne bi htjela osjetno dobro, kad joj se pojavi, *može volja duhovno dobro htjeti ili ne htjeti i onda, kad joj razum takovo predstavi.* Volja dakle sama sebe opredjeljuje i odregjuje, da li bi išla ili ne bi išla za kojim dobrom, da li bi bježala ili ne bi bježala od kojega zla. Budući da volja sama sobom odlučuje, sama sebe odregjuje na djelovanje, kaže se s toga, da *je volja slobodna.* U tom se razlikuje od osjetne požude.

3. U čovjeku, dok živi na zemlji, može se volja slobodno odlučivati na dobro i na zlo, dapače ona je i na zlo više sklona, nego li na dobro. A baš u tom stoji manjkavost i nesavršenost čovječije slobode na zemlji. S toga je zadaća čovjeka na svijetu, neka se u toliko savlada, da se uvijek odlučuje, da uvijek misli, želi i radi prema pravilima razuma i prema zakonima Božijim, da dakle *uvijek samo dobro slobodno hoće,* a *od zla slobodno bježi.* U tom stoji *ćudoredna sloboda volje.*

Ovoj je slobodi protivno duševno ropstvo, sužanjstvo, u koje čovjek upane onda, kad se prepusti kojoj strasti, koja ga svom silom od ćudorednosti vuče na zlo. Istina, čovjek naravne slobode izgubiti ne može, ali izgubio je ćudorednu slobodu, ako ga savlada strast.

4. Ako se je čovjek u toliko uvježbao, da misli, želi, sudi, i radi uvijek prema odregjenim načelima, kaže se, da je *značajan.* Ako se načela sudaraju s pravilima uma i sa zakonima Božijim, onda je značaj *dobar*; ako se načela protive pravilima uma i zakonima Božijim, onda je *opak.* I ovdje je volja uzrok takva značaja,

ali na žalost tim, što se odreče svoje veće vlasti, te se preda strasti; s toga opak značaj i ne zaslužuje imena značaj. Tko svoje mnijenje i osvedočenje i djelovanje često mijenja prema ćudi i okolnostima, onaj je beznačajan.

Dijete nema značaja, mora ga dobiti uzgojem. Značaj se razvija polako, te se kasno posve usavrši. Katkad brzo dozrije, ako na ime navale na čovjeka raznovrsne kušnje i gorčine života.

5. Čovjek je tim savršeniji, čim stalnije radi prema najsavršenijoj volji Božijoj, koju poznaje umom i objavom Božijom. U koliko svestranije pronikne čovjeka i njegove moći volja Božija, tim lijepše odsijeva iz njega prilika Božija. U tom stoji naša zadaća na zemlji, u tom stoji zadaća uzgoja: da gledamo čim bolje sjediniti volju svoju s voljom Božijom već ovdje, da mognemo unići u nebo, te se ondje sjediniti s Bogom na uvijek.

d. O čustvenosti

U požudnoj moći imadu svoj korijen raznovrsna ganuća (afekti), čustva i strasti, pa stoga kao da iz nje izviru. Prema toj pojavi zove se požudna moć i čustvena moć ili čustvenost (Gemüth). Budući da čitav duševni život upravo u čustvenosti nalazi svoje središte, svoje ognjište, valja proučiti pojave čustvenosti, na ime ganuća, čustva i strasti.

1. O ganućima.

1. Ako se koje dobro ili zlo živahno predstavi, onda se požudna moć potakne, da živahnije i jače za dobrom teži, ili od zla bježi. *Ova živahnija težnja*, ono jače nagnuće *zove se uopće ganućem*. Ganuće je samo neki opredijeljeni prolazni pojav požudne moći.

Ako je dobro, koje se tako živahno predstavlja, dobro osjetno, onda mora osjetna požudna moć da se potakne i gane; nu ova ganuća utiču na volju, da ih slijedi, pa se tako osjetna ganuća prenose na samu volju. Ako je pak živahno predstavljeno dobro duhovne naravi, potakne i gane se ponajprije volja, koja za tim djeluje i na osjetne požudne moći, te ih tim pobudi i gane. S toga iskustvo uči, da *svakolika ganuća pobugjuju i podražuju osjetnu i nadosjetnu požudnu moć*.

2. Ganuća *silno utiču na čovječiji život*, jer upravo ona gone na djelovanje. Čim se tko jače i živahnije gane na to, da ide za kojim dobrom, tim će jače, živahnije i odvažnije nastojati, da postigne dobro. Slično biva, ako se tko jače i živahnije pobudi protiv kakvoga zla. Može se kazati, da se veliko zamašno djelo ne da izvesti, ako se srce osobito ne pobudi, ako se požudna moć osobito ne gane. Ganuće je dakle po sebi od velike cijene za cjelokupno čovječije djelovanje.

No, da to u istinu bude, od potrebe je, da se ganuće uščuva u onim granicamama, koje mu *stavlja um*; ako prekorači granice, onda je protiv razuma i savjesti, dakle nećudoredno samo po sebi, pa može i

čovjeka dovesti do čina nećudorednih, dakle zlih, jer su nerazložni. Dalje je od potrebe, da ima dovoljan razlog, koji opravdava um, drukčije po sudu uma ne bi ganuće smjelo postojati, moralo bi se kao nećudoredno zabaciti. Napokon je od potrebe, da ima ganuće pravac, koji se ćudorednomu zakonu uma ne protivi.

Ganuća obuzdavati, spada na volju, u koliko je slobodna. Ona mora gledati, da se u ganućima ne izgubi, nego da njima ravna prema zahtjevima razuma.

3. Prema izvoru mogu se ganuća raznovrsno razdijeliti. Ganuća, koja se ragjaju u osjetnoj požudnoj moći, mogu biti kao požudna moć sama požudne ili gnjevne naravi, pa se zovu požudna ili gnjevna. Ganuća postala u volji zovu se čista ganuća volje. Ima dakle trovrsnih ganuća: požudnih, gnjevnih i čistih ganuća volje.

a. Požudna ganuća mogu se svesti na šestero.

a) Prva su ljubav i mržnja. Opazi li čovjek kakovo dobro, onda dobro srce njegovo mami, omili mu, te se ovo k njemu kano prigne, i počme čeznuti za njim, ljubiti ga. — Prikaže li se čovjeku kakovo zlo, srce ga od sebe odbija, srce se od njega odvraća mrzi ga;

b) za tim se ragja u čovjeku žudnja (čeznuće) ili groza (bijeg). Ako je koje dobro još daleko od čovjeka, onda ga čovjek želi; čim duže mora čekati, tim više želi i za njim čezne. — Ako čovjeku kakovo zlo prijeti, koje bi ga moglo stići, onda se on zgraža, te gleda, da mu izbjegne.

c) napokon nastane ugodnost (veselje) i bol (žalost). Ako postigne čovjek dobro, što je želio, ili ako odbije zlo, kojemu se je protivio, ragja se ugodnost, ako

je dobro ili zlo osjetno, radost, ako je nadosjetno. Nepostigne li čovjek dobro, koje je želio, ili dopane li zla, od kojega se je bojao, onda nastane u njem bol, ako je dobro ili zlo osjetno, drukčije žalost.

b. Gnjevna ganuća mogu se svesti na pet glavnih:

a) Prva su nada i beznadnost. Ako je čovjek uvjeren, da se dadu savladati sve poteškoće, da će se dakle moći dobro postići, ili zlo odstraniti, pobudi mu se nada; osobito čvrsta nada zove se pouzdanje. Ako pak čovjek vidi, da poteškoća ne će moći savladati, onda klone duhom, pane u beznadnost; no kada mu svaka nada iščezne, onda pane u očajanje ili zdvajanje;

b) za tim nadolaze srčanost i strah. Srčanost izvire iz nade; ako na ime čovjek vidi, da će moći poteškoće savladati, onda se odrešitije gane, te poduzme borbu protiv njih, on je srčan; ako prkosi najvećim poteškoćama i onda, kada je malo nade, da bi se mogle nadvladati, onda je smion; izrod smionosti jest drzovitost. Strah pak nastaje od beznadnosti; ako na ime čovjek nema nade, da će moći zlu, što mu prijeti, izbjeći, onda uzdršće, zaštrepi u sebi, on se straši;

c) napokon je srdžba. Srdžba nastaje ušljed zla, koje je čovjeka već snašlo. U srcu na ime nastaje velika razjarenost protiv toga zla, jer zna, da se to zlo ne bi smjelo dogoditi, a ipak se je dogodilo. Osobito nastaje srdžba onda, kad se zlo pripisuje krivnji drugoga, te se više puta izvrgne u mržnju protiv dotičnoga. Srditost je jedna od najpogibeljnijih ganuća, jer rado prekorači granice, što ih je stavio razum, te zavodi čovjeka na čine bezumne i nećudoredne. No, ako srdžbu obuz-

dava volja, te ima srdžba razložan povod i razložan smjer, onda je u mnogim slučajevima i potrebita. Amo spada ljutost, jad, bjesnoća.

c. Čistih ganuća volje ima više vrsta, najglavnija bila bi ova:

a) Počitanje i začugjenje. Ako veličina drugih obuzme srce čovjeka, te ako vidi, da je sam daleko ispod njih, onda mu se rodi u srcu počitanje ili poštovanje. Ako opazi čovjek iznenada što god osobita, kojemu ne zna uzrok, nastaje u njem začugjenje; viši stupanj začugjenja je udivljenje;

b) oholost i poniznost. Ako se ko u srcu uzdiže ušljed nekih vrlina, koje ima ili misli, da ih ima, ili prezire ono, što drži, da nije njega vrijedno, onda nastaje oholost, u koliko je ganuće. Ako ko u istinu prezire proste stvari, te sam do sebe više drži, nego da im se poda, onda je ponosan, i to je plemenito ganuće. A ohol je, ako se precjenjuje, te druge mrzi, kao puno nevrednije od sebe. Oholost je nećudoredna; njezin je izrod taština. Oholosti je protivna poniznost. Ponizan je, tko misli da ne može mnogo, premda ima vrlina, jer su mu vrline nesavršene i manjkave, te cijeni bližnjega, držeći, da ovaj ima više vrlina od njega. Tko je prema Bogu ponizan, on sve Bogu pripisuje, što god imade. Poniznost je jedno od najljepših ganuća;

c) zadovoljstvo i nezadovoljstvo. Ganuće zadovoljstva nastaje u čovjeku, kad vidi, da je učinio, što je učiniti imao, ili propustio, što je bilo od potrebe propustiti, ili ako vidi, da je drugi sve pravo i dobro učinio. Iz zadovoljstva izvire mir duše. Ganuće ne-

zadovoljstva zastaje u protivnom slučaju; ko je nezadovoljan, taj je i nemiran u duši, što srce jako muči, pa čovjeka i na srdžbu potiče;

d) s t i d i s k r u š e n o s t. Stid nastaje, ako je čovjek što učinio, čim se vrijegja njegovo dostojanstvo, pa s toga želi, da se ne bi saznalo, ili ga peče, ako se već saznalo. Stid je samo u čovjeka, te ga čuva od mnogog zla i mnoge rugote. Besramnost je najružnije, što može u čovjeka biti. Skrušenost je unutarnji bol duše nad nečim, što je čovjek svojom krivnjom učinio ili propustio, skopčan sa željom, da toga nije učinio, ili nije propustio;

e) t r o n u ć e i o d u š e v l j e n j e. Ako se zbije kakav dogagjaj, koji može pobuditi žalost i radost, onda je čovjek tronut; ko je više puta tronut, biva meka srca, upada u praznu sentimentalnost, koja ne da volji da se ozbiljno digne. Oduševljenje pak stoji u živahnom poletu duha, na koji polet ga potiče ljubav prema višemu, uzornomu dobru. Ova ljubav obuzme čitavog čovjeka, te ga pobugjuje, da radi, da nastoji, da se čim više napreže, i da tvori djela i čine, kojima bi mogao ono uzorno dobro ostvariti. Bez oduševljenja ne može se nikada veliko djelo izvesti.

4. To su najpoglavitija ganuća srca čovječijeg, koja se giblju u čustvenosti njegovoj. Od sviju je l j u b a v n a j s i l n i j a i zadnji povod svim ostalima. Neka se oduzme ljubav, nestalo je ganuća. Č o v j e k b e z l j u b a v i n e m o ž e d a ž i v i. Gdje nema ljubavi, ondje će duša ostati neplodna, ne će se dovinuti do znanosti i umjetnosti, niti će doći do višega razvitka, već jedino može da bude zvono, koje zvoni, ili praporac, koji zveči.

2. O čustvima.

1. Č u s t v o nije stvarno različito od ganuća, nego je s a g a n u ć i m a u s k o s p o j e n o. Svako ganuće naime učini, da je čovjek nekako raspoložen i to sad ugodno, sad neugodno. Znade se iz iskustva, da je čovjek sasvim drukčije raspoložen, kad je veseo, nego li onda, kad je žalostan; isto tako je unutarnje raspoloženje sve drukčije, kad se čovjek stidi, nego li, kad se kaje, ili divi, ili kada je tronut ili oduševljen. I upravo ovo r a s p o l o ž e n j e, š t o p r a t i s v a k o g a n u ć e, z o v e s e č u s t v o.

2. Mogu se s toga čustva d i j e l i t i, kako su se dijelila ganuća. Po uzgoj znamenita je ova razdioba:

a. Čustva su j a s n a i l i t a m n a. Ako u duši podugo traje kako raspoloženje bez ikakvog razloga, onda je čustvo tamno. Čovjek je dobro ili zlo raspoložen, sam ne zna točno za što. A razlog može biti u tom, da je možda rad po volji ili manje po volji, da se rad premalo mijenja, da se je uspjeh polučio ili ne, kad se ko prevari u očekivanju načinom bilo kakvim i dr.

Amo se pribraja čustvo zabave, kad vrijeme brzo prolazi i čustvo dosade, kad vrijeme ne će da progje; kao pošljedica može biti dobra ili zla ćud. Covjek mora čustva obuzdavati.

b. Čustva se mogu odnositi ili na osobu samu, ili na bližnjega, ili na Boga. Odatle potiču č u s t v a o s o b n a, d r u š t v e n a i v j e r s k a.

a) O osobnim čustvima.

a) Osobna čustva mogu biti osjetna ili duhovna.

Osjetna se pobugjuju osjetnim predmetima, te su ugodna, ako se slažu s osjetnim užicima i potrebama života, kao hrana, glazba, boja; neugodna su ako se ne slažu. Cudnovato se pobugjuje čustvo bojama i glasovima. Svjetlost razveseljuje, tama rastužuje čovjeka; bijelo ga podigne, crno potišti, žuto i crveno razdraži, plavetno i zeleno umiri; glas čovjeka uzbuni ili umiri, prema tome da li se diže ili spušta.

Duhovna čustva se pobugjuju nadosjetnim duhovnim predmetima, u koliko duhovni život promiču ili prieče. Takva čustva može pobuditi spoznana istina, spoznano dobro ili spoznana ljepota, pa se s toga razlikuju čustva pobugjena istinom, pobugjena dobrim, pobugjena lijepim predmetom.

1. Custva pobugjena istinom zovu se intelektualna čustva. Ugodno čustvo, dakle radost, ragja se s toga, jer se čovjek usavršuje, kad spoznaje istinu.

Ova radost može da bude trovrsna: Radost, kad se istina prima; (kako se iskri oko u djeteta, kad mu se pripovijeda o tugjim zemljama, narodima, kad mu se odgovara na njegova pitanja!)

radost, kad se istina nagje, ova se radost javlja malo kasnije, kad se je na ime duševni razvitak donekle unaprijedio; (koliko li je veselje na obrazu djeteta, ako riješi zagonetku ili zadaću!)

radost, kad se istina traži; ova se radost javlja još kasnije, a samo onda, ako se traži u nadi, da će se ono naći, što se traži.

Neugodno čustvo, — dakle negodovanje, zlovolja, — ragja se onda, kad je znanje nepotpuno, nedovoljno, pogrješno. I ovo neugodno čustvo može da bude trovrsno:

Negodovanje, kad su saopćene predstave i misli neistinite, krive;

negodovanje, kad su izrazi i rješidbe nepovoljne, slabe;

negodovanje, kad se bez uspjeha istina traži.

Katkad pretekne čustvo za istinu točno poznanje istine, te čovjeka sigurnije vodi, nego li razum sam. Ovo se čustvo nalazi osobito često u nepokvarenih ljudi.

Ovo čustvo čovjeka vrlo potiče na težnju, da nastoji doznati istinu, bilo pogledom na predmete zemaljske, bilo pogledom na predmete nadzemaljske. Treba dakle u djeci ovo čustvo pobugjivati i učvršćivati.

2. Čustva pobugjena poznatim dobrom zovu se moralna čustva. Ugodna su, ragjaju dakle veselje, radost, kad čovjek opaža na sebi ili na drugima dobre čine, krijeposti; neugodna su, ragjaju dakle žalost, zlovolju, zgražanje, kad se opaze opačine i uopće zli čini, dakle čini, koje osugjuje savjest. Amo bi se pribrajala, osobito čustva, koja prate ganuća časti, poniznosti, stida, pokajanja.

3. Čustva pobugjena spoznanom ljepotom zovu se estetična čustva.

Ugodna su, ragjaju dakle radost, ljubav, čugjenje, kad se motre lijepi predmeti, a neugodna su, ragjaju dakle negodovanje i zgražanje, kad se pojave ružni predmeti. Ovo se čustvo pojavljuje u tri stepena:

Radost radi čistoće, urednosti, pristojnosti. Ovaj je stepen za svagdanji život osobito znamenit. Gad, neurednost, nepristojnost nije lijepa, nego odurna;

radost radi ljepote u naravi i umjetnosti bila slikarija, glazba, ili govor;

radost radi ljepote, kojom se sjaji krijepost i nabožnost. Krijepost je sama po sebi lijepa, a grjehota ružna. Često se to opaža i na obrazu. Dijete nekako po naravi ćuti, kako je rugoban opak čin i stidi se. Ova je stidljivost velika obrana ćudorednog života.

b. O društvenim čustvima.

Društvena se čustva ragjaju iz odnošaja prema bližnjemu. Amo bi se osobito ubrajalo sučustvo i domoljubno čustvo.

1. Sučustvo se u čovjeku ragja, kad motri veselje ili žalost, sreću ili nesreću bližnjega, te s njim tuguje. Protivna bila bi nenavist i zloradost. Kršćanstvo podiže ovo naravno čustvo na krijepost, na kršćansku ljubav k bližnjemu. Kršćanin ljubi bližnjega, jer je Isus to zapovjedio, jer smo svi djeca Oca nebeskoga, jer smo svi mukom Isusovom otkupljeni, jer smo svi u nebo pozvani.

Sučustvo obuhvata i nerazložita bića; velikim veseljem motrimo životinje i biljke, žalimo ih, kad ih snagje nesreća.

2. Važno je i domoljubno čustvo. Premda čovjek mora sve ljude ljubiti, ljubi ipak više one, koji žive u istoj zemlji, koji dijele s njim sreću i nesreću.

Rodoljublje ima svoj početak u ljubavi k roditeljskoj kući, koja se širi u ljubav k zavičaju, a onda u ljubav k općenitoj otadžbini. Rodoljublje treba, da obuzme srca gragjana; jer samo onda će drage volje za otadžbinu raditi, za nju žrtvovati blago i krv proljevati, ako otadžbinu od srca ljube. Treba ipak vrlo paziti, da se rodoljublje ne izrodi u onu narodnosnu oholost, u kojoj se jedino vlastita narodnost ljubi, a sve se ostale preziru i mrze.

c. O nabožnim čustvima.

Najsvetija su nabožna čustva, koja se ragjaju iz odnošaja prema Bogu, svih ljudi Stvoritelju i Gospodinu, Ocu i Dobročinitelju. Pojavljuju se kao radost poradi svega, što god se odnosi na Boga; ona su ljubav, strahopočitanje, divljenje, zahvalnost, klanjanje, ufanje, odanost, blaženstvo u Bogu.

Nabožna čustva oplemenjuju, posvećuju sva ostala, jer ih odnose na Boga, te ih prepletu ognjem ljubavi Božije; s toga ona čine, da su ostala čustva ustrajna, da su plodovita, djelatna, da se ne pretvore u prazno ćućenje, koje ostaje tromo bez čina. Pravi zanos za Boga jest ona čudotvorna moć, koja je iznenadila i usrećila svijet tolikim dobrotama, i proizvela kreposne primjere u svecima, kojim se čovjek diviti mora.

3. Napomenuta su čustva najglavnija i za uzgoj najvažnija. Iz svega se može razabrati, da ona u tako uskom savezu stoje s ganućima, da se niti protumačiti ne mogu, ako se ne napominju ganuća. Odatle

valjda dolazi, da se u običnom životu čustva i ganuća i ne razlikuju, te se govori sad o ganućima ljubavi, radosti, tuge, sad o čustvima ljubavi, radosti, tuge.

3. O strastima.

1. Strast se obično uzima, da je stalna sklonost srca, koja mah preotima. Strast je kadra cijelo djelovanje čovjeka za sobom povući, ako ga slobodna volja ne drži na uzdi.

Klica strasti može biti već od poroda u kojem čovjeku, tako da se odmah pojavi, čim se čovjek donekle razvije. No čovjek može i sam biti kriv, što mu poraste strast u srcu. Ako ljubavi više puta zadovoljava, onda ljubav po malo prelazi u nagnuće, koje stane mah preotimati.

Strast može još silnije uticati na čovječije djelovanje, nego li ganuće, te potaknuti čovjeka na najteže čine. Dokle god je slobodna volja drži u ganućima, koja joj odregjuju razum i ćudorednost, ćudoredna je, nema se zabaciti. No kad slobodna volja popusti uzde, onda strast prekorači sve granice, te povuče volju za sobom. Biva li to, onda je strast nećudoredna, valja je zabaciti.

Čim se volja više podaje strasti, tim strast više raste, te sebi volju potkučuje tako, da strastven čovjek jedino strasti služi. Odatle slijedi, da se poremeti duševni, puno puta i tjelesni život čovjeka, jer je strast slijepa za sve, što njoj ne ugagja, gluha za sve razloge uma, nezasitljiva u užicima, sebična, misleći samo na sebe.

Bolje je strast prepriječiti, nego li kasnije suzbijati. S toga treba kod djece osobito paziti, da im se sklonosti ne razviju u strast.

2. Strasti se razilaze raznim pravcem, te ih nije moguće svih navesti. A ipak su tri strasti glave i izvor svim ostalima, naime pohlepa za užitkom, pohlepa za imetkom i pohlepa za slavom.

a) Pohlepa za užitkom ili putenost. Čim se više duševni život u čovjeka slabi, te prava naobrazba zanemaruje, tim se više u njemu pobugjuje osjetna požudna moć i njezini nagoni, što ih ima u životinja. A putenost gazi ćudoredne zahtjeve, samo da zadovolji osjetnim pohotama. Nijedna strast ne ubija ćudorednu slobodu volje više od putenosti; nijedna nepotresa toliko životom tjelesnim i duševnim.

b) Pohlepa za imetkom. Sve stvari vidivog svijeta imaju relativnu cijenu, a zlato i novac zauzima prvo mjesto. Sva ta zemaljska dobra samo u toliko nešto vrijede, u koliko služe svrhama našega života; a pohlepa za imetkom ide jedino za zlatom i novcem, kao za najvišom svrhom i baš u tom se protivi ćudorednom zakonu. Ta strast poremećuje zdravo duševno djelovanje, jer preveć zaokupljuje sve mišljenje jedino za svoj predmet.

c) Pohlepa za slavom ili oholost. Razumije se, da moramo i sebe donekle cijeniti. No ta cijena samoga sebe može premašiti granice; onda se izrodi u samoljublje, taštinu, okolost, kojom čovjek sebe precjenjuje, a bližnjega prezire. Kano svaka strast, zašljepljuje i oholost razum, poremećuje ćudorednu naobrazbu, te napreže odviše sve sile, samo da sebe visoko uzdigne. Bog se pak protivi oholici.

3. Time je u kratko ocrtan čovjek; sve pojedine moći njegove su opisane, kako se postupce razvijaju, kako su megjusobno spojene, kako utiču na život čovječiji. Na tom dušoslovnom temelju mogu se razviti uzgojna načela. Treba samo, da se prije još u najglavnijim crtama protumače posebna svojstva, što ih može čovjek imati, jer se uzgojitelj i na njih mora osvrtati.

2. O posebnim svojstvima čovjeka.

Duševne moći, što su dosele opisane, nalaze se u svakog čovjeka. Ali premda svaki čovjek ima te moći, ipak se jedan čovjek od drugoga mnogo razlikuje ne samo tjelesno, nego i duševno. Budući da uzgojitelj mora i na ove razlike paziti, treba bar najpoglavitije navesti i protumačiti. Najglavnijim pribrajamo razlike u pogledu na duševne darove i sklonosti, na temperamenat, spol i doba.

a. O posebnim duševnim darovima i sklonostima.

1. Iste duševne moći, koje se nalaze u svakog čovjeka, nijesu u svakoga jednako usavršene, jednako snažne. U nekojih je pretežna mašta, dok um zaostaje; u drugih je opet obratno; u nekojih je osobito bujan čustveni život, a u drugih su upravo um i volja pretežniji; nekoji lako i brzo shvaćaju, a drugi posve teško; u nekojih se opaža, kako duboko i bistro

misle, a u drugih, kako plitko misle, kako naginju tuposti. Sve razlike nabrojiti ne bi moguće bilo.

2. A i u pogledu na sklonosti nije razlika manja. U nekojih je sklonost za opredijeljenu djelatnost tolika, da za sobom vuče čitav ostali život, a u drugih se ta sklonost jedva pojavljuje, dok u njih opet druga zaokupljuje dušu. Ili ako se uzme kakva opaka sklonost, u nekih je tako silna, da je uz najveći napor jedva jedvice savladati mogu, a u drugih je opet posve slaba, ne zadaje im neprilika. Opet su u nekojih zle sklonosti mnogo pretežnije od dobrih, a u drugih se ta pretežnost jedva opaža. I ovdje se sve razlike ne bi ocrtati mogle.

b. O temperamentu.

1. Poznato je, da duševni život čovjeka ovisi puno o tjelesnom životu njegovom, pa s toga ovise i svojstva života duševnog o svojstvima tjelesnoga, suviše prema tjelesnom ustrojstvu i prema ovoj ovisnosti cjelokupni život pojedinca dobiva neki stalan oblik. I upravo ovaj stalan oblik, koji se opaža u cijelom načinu življenja pojedinog čovjeka, zove se temperamenat.

2. Broje se četiri vrste temperamenta, i to sangvinički, kolerički, flegmatički i melankolički.

a) Sangvinik ima bistro, veselo oko, živahan pogled, zvonak glas, brz hod, hitro kretanje u svem. U duševnom pogledu brzo shvaća, lako pamti, ali ne vjerno; maštu ima živahnu, plodnu ali bez idealnosti; za čas

je rasijan, nije za duboko razmišljanje, više je površan; lako ga svašto zanese, no taj zanos ne traje dugo; on je prijazan, dobre volje, ljubezan, i obijestan; jer je živahan, mnogo radi, ali više u igri nego li ozbiljno; ako ga obuzme vjera, postaje vrl glasnik vjere i ljubavi, iskren, plemenit, veseo i vjeran radnik u svakom staležu; ostavi li vjeru, podaje se nesmotrenosti i svojoj ćudi, postaje beznačajan, nestalan, lijen.

b) Kolerik ima vatreno oko, pronicav pogled, lice izrazito; u govoru i kretanju je živahan, no ta živahnost spojena je s nekim dostojanstvom; glas mu je jak, pun, krepak, cijeli ustroj tijela čvrst. U duševnom pogledu ima dobru pamet, koja je spojena sa živahnom, plodnom, izvornom maštom; razum u njega sve nadmašuje, um se podiže do veleumja; njega zanosi sve, što je veliko; u njega je velika odrješitost i puno djelatnosti; što je odlučio, to hoće svakako da izvede, poteškoće ga ne plaše, nego još više na napor draže; on ljubi slavu i slobodu. Naobrazi li se kolerik sv. vjerom, to je on za čovječanstvo velika blagodat; u protivnom pak slučaju on je pravi bič roda ljudskog, jer je pohlepan za vladanjem, ohol, tvrdokoran, silovit, ljutit, pun svakojakih mana.

c) Flegmatik ima slab, miran, blag pogled, polagan je i težak u svom kretanju i govoru, naginje na debljinu tijela. U duševnom obziru ima malo oštroumlja, malo mašte, malo odrješitosti; trom je, bolji za rad mekanički, nego li strogo duševni; nije izvoran i plodan; lako podnosi nezgode; iskren je i pošten, po naravi prostodušan i dobra srca; ne rijetko nagje se u njega zdrav razum, praktičan sud, i dosjetljivost; pod uticajem

vjere vodi u jednostavnosti duha krepostan život, no ne poda li se vjeri, lako se podaje putenu životu, bešćutnosti, tuposti, surovosti.

d) Melankolik napokon ima miran i duhovit pogled, u potezima lica utisnuto dostojanstvo ili strasti, lagan i ozbiljan hod, dubok glas. S obzirom na duševni život on gleda, da stvari duboko shvati, on ih svestrano razmišlja, dok ih ne spozna do zadnjih njihovih razloga; pazi li dobro, to ima vjernu pamet; njegova mašta se kreće u idealima, njega najviše zanose ideali i stvari uzvišene; tužno gleda na ovaj svijet, on žudi za boljim životom; njegova čustva nijesu tako živahna, ali su trajna; ako ga obuzme bol duše, dovede ga do velike žalosti, te ga kini; ide rado za željama srca, ali mirno, oprezno i trajno; strastima se podaje, obuzimaju ga polako, ali duboko i trajno; u općenju s bližnjim je promjenljiv, sad je veseo i zabavan, sad hladan, suhoparan i dosadan; teško ga je spoznati; vjera može puno na njega djelovati, da može mnogo koristiti svojim znanjem i životom; no udalji li se od vjere, postaje otajstven, zlovoljan, pohlepan za slavom.

3. Svaki je temperamenat bezbrojnim razlikama podvrgnut, te se skoro nikada posve čist ne nalazi, nego obično pomiješan s drugima, za to treba vrlo oprezno postupati, kad hoćemo da temperamenat prosudimo.

Svaki je temperamenat sam po sebi dobar, ali treba da uzgoj dobre njegove strane razvija i usavršuje, a zle priječi i suzbija. Dobar značaj može svaki temperamenat oplemeniti. Cijena čovjeka ne stoji do temperamenta, nego do značaja.

c. O razlici spola.

Ako se gleda na spolove, onda se nalaze u muškaraca posve druga svojstva duševno-tjelesnog života, nego li u žena.

1. U muža je pretežniji um i volja; odregjen je za spoljašni, javni rad; on radom svojim stvara; sve hoće da snagom svojom pronikne, preinači, promijeni; nekako je samostalniji od žene; značaj mu je bolje izražen, čil i snažan. Plemenita se muževnost očituje u tom, što sve zrelo promišljava, odluka se čvrsto drži i odvažno radi.

2. U žene pak jača je u duševnom životu duboka, nježna čustvenost; ona radi više prema čustvu; naginje više na rad u kući, u krugu obiteljskom, nego li u javnom životu; bolje umije stečeno čuvati, nego li sticati; vjerski život u njoj dublje uhvati korijen, pa je s toga kadra, prinijeti najveće žrtve; poradi pretežne čustvenosti nije tako stalna, kao što muž, nego više prvrtljiva i nepostojana. Krotkost i milina, strpljivost i opraštanje, nježnost i skromnost diče plemenitu žensku narav.

Jedan i drugi spol može doprijeti do najvišeg savršenstva, a i propasti do najveće iskvarenosti. Uzgojitelj mora ua oba paziti, te ih prema zvanju obrazovati.

d. Doba.

1. Čovječiji život treba da prevali tri veća doba, koja se opet dijele na troje, i to na doba djetinje od

godine 1. do 7., na doba dječačko od godine 7. do 15. i na doba mladenačko (djevojačko) od godine 15. do 25.

U doba se djetinje osobito razvija tjelesni život Tijelo se mora razviti toliko, da su mu osjeti dobro razvijeni. Onda se može pojaviti život osjetni, koji opet sprema gradivo, što je od potrebe za život viši, život duševni.

U dječačko doba razvija se tjelesni život dalje, no ponajviše se razvija duševni život, sve više se diže te ide za tim, da se popne do čim većeg savršenostva. U doba mladenačko napreduje život tjelesni i duševni nekako sarazmjerno, te se približava svome savršenstvu. Mladenac sebi odabere zvanje i upravo ovo zvanje mu je ideal, za kojim teži, i koji ga potiče na sve revniji rad.

3. Za to, što su ova tri doba za uzgojitelja preznamenita, valja život čovječiji i njegov razvitak za ova tri doba bolje razmotriti.

a) Doba djetinje. S početka je dijete kadro primati jedino vanjske utiske; a i ovi utisci ostanu slabi i mutni, jer osjetni ustroji nijesu još dovoljno razvijeni, da bi posve dobro utiske primati mogli. Duševni život još posve miruje, jer se tek na temelju života osjetnog može probuditi i usavršivati.

Po malo raste tijelo, ustroji se jačaju, utisci bivaju živahniji, pojavljuju se nagoni, pobugjuje osjetna požudna moć; dijete spoznaje sve bolje svoj tjelesni život, te zna sve bolje, da se razlikuje od spoljašnjeg svijeta: u njemu svane svjetlo i kao iza sna probudi se u njemu samosvijest, ono stane o sebi govoriti riječcom „ja“.

Odsele mu se duševni život sve bolje razvija. Najviše djeluje moć zorna i utvorna; dijete voli gledati, zreti slike, trčati od predmeta do predmeta, i propitkivati „što, za što“, dijete sebi od predmeta tvori predstave, puni pamet, te podaje gradiva mašti. Dijete počne i misliti.

A i požudna moć stane djelovati; pojavljuju se mnogobrojni nagoni; koliko dijete ima želja na dan! Roditelji i uzgojitelji treba da su budni i da razborito postupaju s djetetom. Osobito je silan nagon za oponašanjem. Nagon za slobodom pokazuje se u prkosu i samovolji.

Probugjuje se i čustvenost. Dijete već zavoli lijepo, a zamrzi ružno; dijete počne razlikovati, što je dobro, što je zlo; dijete ljubi osobito svoju obitelj, svoje roditelje, braću i sestre, kuću i dvor; s djecom susjednom umije se dugo zabavljati. To je početak čustava estetičnih, moralnih i društvenih. A i vjerska se čustva probude; koliko dijete voli Boga!

Uzastopce sa ovim razvojem ide i razvitak govora; dijete govori sve bolje, sve spretnije; roditelji, braća, sestre, najbolji su mu učitelji u govoru.

Tako dijete već svašta znade, premda mu je znanje u najvećem neredu. Sad navršivši 7 godina, pripravljeno je za školu.

b) Doba dječačko, doba škole i poučavanja. Do devet godina dijete još nije samo djelatno, nego prima više utiske vanjske. S toga i sada ponajviše djeluje zorna moć, a i u utvornoj se moći predstave bolje poredaju; uz to nadogju vježbe, kojima se dijete upućuje misliti i govoriti o onom, što je gledalo.

Nagonu na rad zadovoljava se vježbanjem u čitanju i pisanju. Volja se upravlja očinskom stegom i privikom na vjerski život.

A od devete do dvanaeste godine dijete se popne i do toga, da samo djeluje na spoljašnji svijet. Najveći rad ima sada obavljati pamet; što je za život znamenito, mora se utisnuti u pamet, i to tako, da se zajedno vježba i usavršuje moć mišljenja. Dječak umije već navesti razloge za kakvu stvar i protiv nje; katkad pokazuje puno oštroumlja. To se doba odlikuje prijaznošću. Čustvenost postaje mirnija, volja se sve više umom upravljati daje; može da se pojavi žestina, pa i lukavština i lakoumnost.

Prema svršetku ovog doba javlja se sve više razlika spola u životu tjelesnom i duševnom, te treba da uzgojitelj drukčije postupa s dječacima, nego li s djevojčicama. Ova pojava iziskuje, da se bar u višim razredima narodne ili osnovne škole odijele dječaci od djevojčica.

Do 12. godine preteče obično djevojčica dječaka, jer su joj sve živahniji zorovi i predstave, te brže shvaća pojedine predmete, a od 12. godine nadmaši je dječak, koji laglje misli, te nije tako mekaničan, nego više razuman.

Dječak je divlji, radoznao, povagja se za velikim, silne su mu sklonosti, on je odvažan, može da bude i tvrd, te gradi osnove za budućnost. A djevojčica voli mirnu zabavu, njoj je draga nježnost i milina, sklona je na taštinu, prepušta se čustvima.

Ova se razlika od 15. godine sve povećava; u to se vrijeme sve bolje javljaju kreposti, pa i mane značaja

u dječaka i u djevojčica. Brzo se u njih mijenja volja i čustvo, površni su, lakoumi, prkosni, lažni, te idu za zabavom i užitkom; a probija katkad i ozbiljnost misao na buduće zvanje.

c) Doba mladenačko (djevojačko). Trpljivost prama spoljašom svijetu i uticanje na spoljašni svijet stoje u ravnotežju. Mladić gleda da utisne svom djelovanju stalan pravac; lakoumnost, promjenljivost, po malo se gubi, a volja sve se više učvršćuje. To ne biva na jedan mah, nego po malo. Mladić nastavlja učiti prividno kao prije, a sada naučeno bolje u sebi preradi i prokuha, te posve usvoji. Sam se potiče na revan rad, da mogne ostvariti uzor, što ga je sebi o svojem zvanju stvorio. On ide za tim, da učvrsti svoj značaj, po malo mu se volja usavršuje. Svestrano dozrijeva, te se pripravlja za buduće zvanje i samostalan rad.

Dobar razvitak u doba mladenačko ovisi o razvitku, dok traje dječačko doba. Ako je mladić bio u dječačko doba naveden na pravi put, nastavljaće ga i u mladenačko, ako ga zli primjeri ne zavedu na stranputice. A ako je dječak skrenuo s puta, te se iskvario, ne će se ni mladić ispraviti, nego će nastavljati opaki put, i to tim odlučnije, čim samostalnije hoće i misli, nikako se ne će moći popraviti ili posve teško.

Djevojka se tjelesnim i duševnim životom svojim sve više razlikuje od mladića. Ona ostavi huku i buku svijeta, te se čim više povuče u obitelj, da se ovdje pripravlja za svoje zvanje. U obitelji se kao zaodjene svetom stidljivošću, koja je djevojci najdivniji nakit, te je čuva od svakojakih zabluda. Za vjerski život bila je već djevojčicom spremnija i pripravnija nego li mladić; budući

da je čustvenost u njoj pretežnija bila, mogla joj se i nabožnost dublje usaditi u srce.

Ova se nabožnost u djevojci više usavršava. A baš stidljivost djevojačka i nabožnost obrane su joj od svakojakih napasti, koje upravo u to doba na nju navaljuju. U protivnom slučaju, ako na ime djevojka nije puna svete stidljivosti i nabožnosti, savladaće je osjetnost, pohota i putenost, propašće još puno dublje, nego li mladić, te postati najodurnijim stvona zemlji. A još groznije bi bilo, da vjeru posve odbaci od sebe; već se naravno čustvo protivi ženi bez vjere, jer bi to bilo sasvim protivno prirodi.

3. Na tečaj razvitka, što je ovdje opisan, treba da uzgojitelj puno gleda. Biljci ne treba uzgojitelja, niti životinji, jer se narav u njima sama sobom razvija i usavršuje, budući da su jedino naravna bića; ali treba uzgojitelja čovjeku, jer on nije puko naravno biće, nego prebiva u njem slobodan duh, koji se može pobuditi na život i razviti samo onda, ako ga probudi i na nj djeluje drugi duh.

Glava druga.

Na temelju udarenom u prvoj glavi može se graditi dalje. Iz naravi čovjeka samoga treba da se izvedu i protumače pojedina uzgojna načela.

Pri tome se valja obazrijeti najprije na tijelo, za tim na duševni život uopće, i napokon na posebna svojstva duševnog života. Prema tomu imaće glava druga tri dijela.

Dio prvi.

O tjelesnom uzgoju čovjeka.

1. Tjelesnomu je uzgoju zadaća, da se tjelesni život održi i što više usavrši. A budući da je tijelo, reć bi, orugje, kojim se služi duša, valja uzgojitelju paziti i na to, da bude tijelo zbilja duši služilo, te brzo i lako primalo njezine zapovijedi. Tijelo ima duši pomoći, da čim bolje postigne svoju zadaću vremenitu i vječnu; odstraniti se mora dakle od tijela sve, što bi ovu zadaću moglo priječiti.

2. Vrlo je važno, da se tijelo dobro uzgoji. Već pojedinac mora pravomu uzgoju pripisivati, ostane li zdrav, poživi li dugo i može li dobro i uspješno raditi u opredijeljenom zvanju; a i duhovno ne bi se mogao naobraziti, bar ne visoko se u naobrazbi popeti, da mu tijelo nije snažno, čilo i zdravo.

Osobito je važno za društveni život, da gragjani budu zdravi. Bi li domovina mogla biti i ostati slavna, slobodna i samostalna, da nema čvrstih i zdravih članova?

Isto se mora ustvrditi i sa vjerskog gledišta. Zar nije tijelo hram duha svetoga, posvećeno u sakramentima i odregjeno za slavno uskrsnuće? Zar ne ovisi i ćudoredni život puno o tom, kako se je uzgajalo tijelo? Puno grijeha ističe baš iz opakog, pogrješnog tjelesnoga uzgoja.

3. Tijelo ima mnogo ustroja, koji služe životu; mogu se ipak svi u dvije glavne skupine razdijeliti. Najprije su ustroji za hranidbu, zatim ustroji za osjećanje. Kosti pak nose sve ustroje, podupiru ih i čuvaju. S toga se mogu razviti načela o njezi hranidbenih ustroja, za

tim načela o njezi osjetnih ustroja, onda načela o njezi kostiju i načela o njezi ustrojstva tjelesnog uopće.

I. O njezi hranidbenih ustroja.

Da se održi tjelesni život, treba tijelu hrane i zraka. Hrane i zraka treba, da se obnavlja krv, te da se krvlju nadomjeste istrošene čestice tijela. Da se primaju i preragjuju hrana i zrak, u to služe probavila i dihala. S toga se mogu razviti najvažnija načela u pogledu na zrak, u pogledu na hranu i u pogledu na dihala i probavila na po se.

a. Načela u pogledu na zrak.

1. Zrak je za život važniji, nego li hrana. S toga se treba brinuti za dovoljan i čist zrak. O tom ovisi, da se može u redu dihati, krv obnavljati i kolati, a i živahnost duševnog života. Dovoljan i zdrav zrak čovjeka oživljava, razveseljuje, potiče na rad; a nedovoljan i iskvaren čini ga lijenim, umornim, razdražljivim, nezadovoljnim, pa može i griješne nagone i požude pobuditi. S toga je uzgojitelj strogo obvezan paziti na to, da djeca uživaju dobar, čist, zdrav zrak.

2. Neka imadu djeca dovoljnog svježeg zraka. S toga neka djeca rano i mnogo borave u svježem zraku; šetati se i igrati na livadama i u šumicama, osobito je korisno; naka se prostorije ne prepunjuju djecom (na svako dijete traži se 0·6 m² prostora);

iza podulže obuke neka se izvedu djeca na čist zrak, te neka se priučavaju, da dublje dišu i tim sva pluća čistim zrakom napunjuju; neka pazi uzgojitelj, da se djeca dobro peru.

3. Treba se brinuti, da djeca imadu d o b r o g z r a k a. S toga neka se pazi na ovo:

a) D o b a r i č i s t je zrak, ako se u njem nalaze one čestice, koje biti moraju, kao gušik (79%) i kisik (21%) te ako u njem nema čestica, koje ga kvare, to jest, koje neugodno djeluju na krv i dihala, osobito na pluća. K ovim potonjim računa se ugljena kiselina, ugljikov-kis, za tim plin, što se diže iz zahoda; škodljive su nadalje isparine, sićušni prah i dim. Mnogo se kvari zrak u sobama, gdje ima puno ljudi i to isparavanjem i dihanjem; svaki izdiše ugljenu kiselinu te time kvari zrak.

S toga treba školske sobe č e s t o v j e t r i t i i to najbolje za odmora, kad su djeca na polju. Dok su djeca u školi, neka se sobe ne vjetre, jer bi promaha mogla mnogo nauditi. Treba uopće paziti, da li se prozori i vrata dobro zatvaraju; mogla bi na ime nekoja djeca upravo na promahi i to neprestano sjedjeti, i oboljeti.

b) Treba zrak u v i j e k o b n a v l j a t i, jer se neprekidno kvari. To biva naravno, ako se otvori gornja čest prozora, ako se otvore vrata, koja idu na zdrav hodnik, ili kroz peći, koje se iznutra lože; može se i umjetno provjetravanje postići posebnim napravama u zidu školske sobe.

c) Čist, zdrav zrak, razvija se osobito iz lisnatog bilja; jer biljke sisaju lišćem ugljenu kiselinu, a odavaju kisik. S toga se preporučuje, da ima u školskoj sobi lisnatog bilja,

i da se oko školske zgrade, osobito na igralištu posadi drveće.

d) Uzgojitelj neka pazi na čistoću; čista neka bude obuća i odjeća uopće, čisti zahodi, neka se uklanja. Može u sobe katkad postaviti takove stvari, koje plinove privlače, te ih upijaju. U tu svrhu može u kakvoj posudi postaviti žeravice, mrzle vode s ledom, mokru spužvu, svježu taložinu od kave. Kaditi s kojekakovim miomirisima, ne bi ništa koristilo.

e) Uzgojitelj neka gleda na primjerenu toplotu zraka. Najbolje je, ako ima zrak jednako po 14 do 15⁰ R. Ljeti treba raznim napravama, kao zastorima i dr. sobu čuvati od sunčanih zraka. Ako je vrućina prevelika (više od 22⁰ R.), bilo bi obučavanje za učitelja i za djecu premučno, pa i neplodno. Izlet u prirodu bio bi korisniji. Zimi treba sobe grijati tim, da se loži peć.

Koji je način grijanja najbolji? U tom se učenjaci još nijesu složili. A ipak naginju na to, da je najbolja peć s lončićima, koja se loži iz sobe. Uzgojitelj neka gleda, da u sobi ne bude ni prevruće, ni prehladno. Valja da ima toplomjer u sobi. Neka nastoji, da se prebrzo ne mijenja vrućina i studen; s toga neka zimi ne dozvoljava, da bi djeca, unišavši sa zime u toplu sobu, odmah trčala k peći. Neka ogrtačem ili kojom god spravom zakloni peć, da ne udara prevelika vrućina na djecu, koja blizu sjede. Ako je peć gvozdena, neka uzgojitelj pazi da se ne ražari, jer bi onda propuštala otrovne plinove.

f) A ipak ne treba, da bude uzgojitelj suviše plašljiv, jer bi mogao uzgojenika razmaziti. Ne uz-

gaja se za školu, nego za život. Ne će se vrijeme i podneblje ravnati prema čovjeku, nego obratno. Čovjek mora otvrdnuti, da bude kadar podnijeti sve i svaku promjenu. Tim postaje gospodarem prirode, pa se ne boji ni vrućine, ni zime, ni kiše, ni snijega; te može nezavisan o vremenu vršiti sve zadaće zvanja svoga. A i duši je velik dobitak, ako otvrdne tijelo. Ona onda bolje vlada tijelom, laglje se protivi požudama, postane značajnijom. Razumijeva se, da valja paziti na doba, na spol, naa zdravlje i uopće na sve okolnosti.

b. Načela u pogledu na hranu.

1. Drugo sredstvo, kojim se održava tjelesni život, jest hrana. Dovoljna i zdrava hrana od velike je važnosti, da bude tijelo krepko, zdravo i sposobno za najnapornije poslove zvanja. A i po duševni život nije način hranidbe bez upliva, jer su tijelo i duša preusko sjedinjeni, da ne bi tjelesna njega na dušu uticala i obratno. Dakako, učitelj ne može djeci da odregjuje hranu, ali ipak može poukom svojom društvu mnogo koristiti.

2. Ako će uzgojitelj opredijeliti, koliko treba djeci hrane davati, neka imade na pameti ova načela:

a) Neka se dade djetetu toliko hrane, koliko mu treba prema njegovom ustrojstvu. Dok dijete raste, valja mu više puta davati hrane i to izdašne i koju lako probavlja.

b) Odmah treba djecu priučavati na umjeranost u jelu i piću, jer je umjerenost i krepost, koja pospješuje zdravlje tijela i duše. Pretrpavati djecu veoma

je pogibeljno, jer bi djeca postala popašna, nezasitljiva, sklona na pohotu i lijenost. Iz neumjerenosti ragjale bi se dakle svakojake opačine i grjehote.

c) Djeca neka jedu točno, u opredijeljeno vrijeme, a izvan ovog vremena ne jedu. Ako bi se djeci davala hrana, kad god bi ona htjela, postala bi oblizava i pohlepna za osjetnim užicima; a čovjek oblizav i nezasitljiv izvrgnut je mnogim bolestima, i preslab je, da bi mogao obuzdavati ćud i samovolju. Neka dijete rano nauči, podvrgavati tjelesne, osjetne želje razlozima i pravilima uma i razložnoj volji. Napredovaće u samozataji, koja je vrlo važna po čitav život.

d) Valja nastojati, da djeca ne biraju jela, nego da jedu sve, što god im se dade. Roditelji neka ne dadu djeci drugog jela, dok nijesu prvo pojela. Ako se dosljedno postupa, uzgojiće se djeca tako, da ne će nikada vezana biti upravo na njekoja jela, moći će ići k svakomu stolu.

3. Ako hoće uzgojitelj da zna, kakva bi se hrana za djecu gotovila, neka postupa prema ovim načelima:

a) Neka bude jelo hranjivo. Hranjivo je onda, ako sastoji od čestica, od kojih sastoji i tijelo čovjeka, jer onda može istrošene čestice sličnima nadomjestiti.

b) Neka bnde jelo probavljivo, to jest takovo, da se može lako pretvoriti u krv i meso. Osobito djetetu treba probavljive hrane. Laglje se hrana probavlja, ako je kuhana.

c) neka hrana ne bude ni prevruća, ni prehladna. Paziti valja osobito, kad je dijete ugrijano, studena hrana mogla bi zdravlju vrlo škoditi;

d) hrana neka bude jednostavna, ali krjepka. Ne valja za djecu umjetno priugotavljati jela, ne valja takogjer jaka začinba ili slatkarija;

e) najbolje piće za mladež jest voda i mlijeko. Čaj, čokolada, vino i dr. preveć ugrijavaju, pa su s toga škodljiva pića. Mogla bi se posve umjereno dopuštati tek u dječačko doba;

f) ako dijete nema teka da jede, neka se ne sili; zdravo je sustegnuti se i znade se, da je glad najbolji kuhač.

4. Znamenito je za uzgoj da se pazi, kako treba da se djeca kod jela ponašaju.

a) Najprije valja djecu došljedno priučavati, da se prije i poslije jela Bogu pomole. Hrana i piće darovi su Božiji; čovjek mora da za njih Boga prosi, i da mu se za njih zahvaljuje;

b) dok jedu, neka se djeca mirno i čedno drže prema pravilima pristojnosti, kako postoje u naobraženim kruzima;

c) priučavati valja djecu, da budu i s malim zadovoljna, nek ustaju od svakog stola hvaleći Bogu na dobrodatima; neka djeca pokažu, da znadu, kako čovjek jede, da živi, a ne živi, da jede. Nezadovoljna djeca mogu se kazniti time, da im se kakovo jelo ili kakav osjetni užitak uskrati;

d) napor tjelesni i duševni iza jela prijeći probavu, mora se dakle ukloniti.

5. Uvježbati valja djecu na čine milosrgja; mogla bi djeca katkad što god otkinuti sebi od usta i dati sirotinji.

6. Ne valja djecu poticati na dobro tim, da im se obećaje dobra hrana. Može se boljom hranom nagraditi krijepostan čin; ali takova nagrada neka ne bude pravilna, nego iznimkom. Mogla bi djeca drukčije tako nisko spasti, da bi htjela činiti dobro jedino iz sebičnih razloga. Isto tako neka se djeca rijetko kad kazne više ili manje strogim postom. Paziti treba, je li dijete zdravo, jako ili bolešljivo, slabašno, je li mu blizu ili daleko do škole.

7. Dobro, dapače od potrebe bi bilo, da uzgojitelj djecu pozornom učini, koje su otrovne hrane i koliko mogu nauditi.

c. Načela u pogledu na dihala i probavila.

1. Dihala treba uvijek održati u dobru stanju. A baš dihala, to jest pluća i prsa, preveć se zanemaruju u svojem razvoju.

a) Što se tiče prsiju, griješi se puno, kad se već djeca u najnježnije doba stišću i stežu povojem, što ne bi smjelo biti. Kod ženske djece kvare se prsa utegama, ili kad su tijesne oprave i kad se čvrsto vežu; a kod dječaka se kvari preuskim prslucima, hlačama, remenjem, tijesnim opravama. Puno škodi, ako djeca skučeno ili krivo sjede, kad pišu, čitaju, šiju.

Da se prsa, kako valja, razviju, treba nastojati, da se djeca ispravno drže, da krjepko dišu,

da se svrsi shodno gombaju. Zrak je u plućama od potrebe, da se krv može pomlagjivati i popravljati; s toga moraju imati dovoljno prostora, da se mogu stezati i raširivati. U tu se svrhu zahtijeva, da su prsa pravilno i dobro razvijena, da su dihalne mišice krjepke i da se udiše samo čist zrak. Doprinijeti se može k tomu, ako se na svježem zraku duboko diše, ako se na glas čita, pjeva, smije, kiše, zijeva, uzdiše.

b) Da ne obole pluća, valja što više baviti se na svježem zraku, izbjegavati ona mjesta, gdje je mnogo iskvarena zraka, ne smije se spavati u preveć toplu ili preveć mrzlu zraku. Treba se čuvati od prenagle promjene topla i mrzla zraka. Ako se tko dulje vremena bavio pjevanjem ili govorenjem, neka ne diše u mrzlu zraku na usta, nego kroz nos, a najbolje je, ako u tom slučaju na ustima i nosu drži kakav rubac.

Mora se prepriječiti svaki nagli i silni pritok krvi u pluća; to biva, ako se čovjek prekomjerno napinje kad n. pr. trči, skače, pleše, ako pije žestoka pića, ako se podaje nagloj strasti.

A ragjaju se plućne bolesti i onda, kad se naglo prehlade osobito hrptenjača, noge ili pazuvišta. Proti prehladi može se čovjek osigurati, ako se priučava na mrzlo kupanje, ako s proljeća postupno bira sve to laganiju opravu. Nu onda, kad bi se pokazalo, da su pluća već bolesna, ne smije se čovjek na mrzlinu priučavati, nego treba najprije bolest odstraniti. Bolešljivost pluća zahtijeva, da je tijelo mirno, zrak čist i ugodan, a hrana ne podraživa.

Prašan i zadimljen, osobito dimom od duhana skvareni zrak škodi veoma dihalima. Takova zraka neka

se osobito čuvaju one osobe, koje rado promuknu i koje su podvržene kašlju.

2. Njegovati valja i kožu, da može izlučivati znoj i da tijelo kroz kožu može ishlapljivati. Treba kožu čistiti, to jest prati, a ne trpjeti, da prah, muzga, ljuske gornje kože i stare taložine znoja šupljenice njezine zatrpaju. Škodila bi koži prevelika toplina, a i prevelika studen, prenagla promjena toplote, preuske oprave. Čistoća kože postizava se pranjem, kupkama i otiranjem. Ako se rubenina često mijenja, moglo bi se tim ponešto nadomjestiti svagdanje pranje tijela.

3. Paziti treba, da ne obole probavila. Od bolesti moći ih je čuvati, ako se gleda na ove točke:

a) Već od djetinstva valja zube pravo njegovati, jer puno se pospješuje probava, ako se jela dobro sažvaću. Natečene žlijezde otešćavaju gutanje, govor i sluh; za to treba liječničke pomoći. Pogibeljno je, igrati se u ustima malim stvarima, kao iglama, čačkalima, voćnim zrnjem, jer bi se mogle progutnuti i onda bi naudilo;

b) čuvati valja požirak, da se ne opeče ili pofuri jelom prevrućim ili preljutim, da se ne ozlijedi, kad bi se gutale čvrste šiljaste stvari;

c) želucu treba dovoljno prostora, da se može raširiti, kad dospiju jela u nj. S toga valja paziti na oprave; treba ih tako skopčati, da ne tište nad želucem, ili ih posve odbaciti, ako su pretijesne. Ne smije se skučeno sjediti, jer se i tim želudac tišti. Kvari želudac tko se prenajede, makar bila hrana posve lako probavljiva. Neprobavljiva i draživa hrana škodi želucu još većma. Pokvareni želudac mogao bi se popraviti, ako čovjek

nekoliko dana ponešto gladuje, te samo malo hladnije i žitke hrane jede;

d) crijeva obole ponajviše, kad trbuh ozebe. Bolest se crijeva puno puta pokazuje lijavicom; u tom slučaju treba trbuh toplo držati. Paziti valja i na druge ustroje, koji kod probave sudjeluju, kao jetra, trbušna slinavica, krvne cijevi i dr. Treba pospješivati gibanje ovih ustroja, kao uopće kolanje krvi i kolanje probavine. S toga je dobro gombati se, kuglati se, u vrtu raditi, drva piliti, na brijeg se penjati, dosta i često vode piti, u svježem se zraku kretati i oštrije dihati.

II. O njezi osjetnih ustroja.

Osjetnomu životu služe živci i mišice. Živcima se osjeća, a mišicama se tijelo kreće. Od velike je potrebe, da je zdravo živčevlje i mišičevlje. U tom pogledu neka se uzgojitelj drži ovih najglavnijih načela.

a. Načela u pogledu na njegu živčevlja.

1. Središte živčevlja su moždani. Od moždana šire se živci po čitavom tijelu. Živci se podražuju utiscima, koje primaju izvana ili koji im dolaze iznutra. Za uzgojitelja su osobito znameniti utisci vanjski. Ovi utisci, kao svjetlost, glas, i dr. treba da su snazi ustroja primjereni, jer prejakim bi se utiscima ustroji otupili, preslabim se pak utiscima ne bi uvježbali ni ojačali. Treba, da se živčevlje razvija svestrano, brzo, suglasno.

2. Uopće je preznamenita njega svega živčevlja, a osobito m o ž d a n a, jer su u najužem savezu s duševnim djelovanjem.

a) Djeca moraju imati d o v o l j n o h r a n e; u moždanima se tvari prebrzo mijenjaju, osobito duševnim radom. Isto tako je od potrebe č i s t z r a k, koji ima puno kisika. Ako je zrak pokvaren, onda boli glava, vrti se u njoj;

b) neka se djeca n e n a p r e ž u d u š e v n o p r e r a n o i p r e d u g o. Dijete neka se najprije igra. Sustavno učiti neka ne počne, dok nije navršilo bar punih šest godina;

c) treba i z b j e g a v a t i s v e, čim god bi se živčevlje s l a b i l o, kao što su prejaki uzdrmaji, žestoka uzrujanost, omamna pila, prevelika zima ili vrućina;

d) da se živci mogu redovno razvijati, da se održe snažni i jaki, treba da se m i j e n j a r a d i o d m o r. Ovo je mijenjanje takogjer za zdravlje uopće potrebito. Ustroj se može naprezati u opredijeljenim granicama, kad su se one prekoračile, onda ustroj slabi. Pa i pojedini ustroji neka se megjusobno mijenjaju. Jer kad se jedan ustroj puno napreže, onda se u njem sabere sva snaga čitavog ustrojstva, pa s toga treba, da ostali ustroji miruju. Ne bi dakle n. pr. dobro bilo, iza jela živčelje napinjati naukom, uzrujanošću i dr.

3. R a d j e č o v j e k u o d p o t r e b e, bez rada ne bi se tijelo lijepo razviti moglo; a radom ojača, utvrdi se, da može podnijeti svakakve nepogode. A uzgojitelj neka se brine za to, da bude

a) rad u r e d a n; točan dnevni red puno pomaže zdravlju;

b) rad primjeren razvitku tijela i duše; neka se izmjenjuje težak rad s lakim, tjelesni s duševnim;

c) rad prema dobu, spolu, duševnoj i tjelesnoj snazi djece;

d) rad razuman, jer čovjek nije mrtva makina, nego treba da umno radi, da uvigja razloge, treba da ruke i noge uvijek duši služe.

4. Za radom slijedi mir, bilo odmor, bilo spavanje.

a) Iza većeg tjelesnog ili duševnog napora od potrebe je odmor. Uzgojitelji kažu, da uspjeh obučavanja stoji do vremena opredijeljena za odmor. A odmarati se nije isto što ljenčariti, jer je lijenost nećudoredna; nego odmor stoji u tom, da djeca igraju, ili da se šeću ili koji lakši rad obavljaju, ili da se veselim razgovorom zabavljaju.

b) Spavanje narav traži, a uzgojitelj neka ga uredi. Spavanjem se najvećma oporavlja čovječija snaga. Nu ne valja ni odviše, ni premalo spavati. Cim je čovjek mlagji, tim više treba da spava, a valja se obazirati i na godišnje doba, na ustrojstvo tijela i dr. Puno bi naudio zdravlju, tko bi bio neuredan glede vremena, kad će spavati ili bdjeti. Primjeren rad, umjerenost osobito kod večere i mir duše pospješuju dobar san. Djeca neka idu rano spavati, da mogu za rana i ustati. Spavaonica neka bude hladna, čista, uregjena, postelj neka ne bude premeka.

5. Najveću pomnju iziskuju osjetila. Osjetila se mogu usavršavati, a nemar mogao bi prežalosnim plodom roditi. Prije nego dijete misli i govori, treba da gleda, sluša, pipa. Uzgojitelj ima osjetila čuvati od

svega, što bi im nauditi moglo, a nastojati, da čim više ojačaju.

a) Oko je prvo i najvažnije osjetilo. Oku koristi, ako se pere hladnom vodom, ako se drži čisto, ako se gleda na zelene livade i šume; vježba se i jača, ako se dade djeci, da raspoznavaju razne boje, da opredjeljuju iz daljine, kako su predmeti visoki, široki, udaljeni. A naudilo bi oku prejako ili preslabo svjetlo, ako svjetlo ne bi dopiralo s prave strane, najbolje odozgo i s lijeve strane. Naudilo bi oku, kad bi se preveć naprezalo; škodila bi oku prašina, dim, vlaga, pritisak, promaha, nagla promjena toplote. Djeca neka ne gledaju preko glave na predmete, a neka takogjer ne gledaju uvijek na lijevo ili uvijek na desno, jer bi mogla postati razroka. Uzgojitelj neka se dakle brine, da bude zrak čist, svjetlo primjereno, da se djeca pravo drže kad pišu ili čitaju, da im s prave strane dopire svjetlo.

b) Da bude uho zdravo, dakle sluh dobar, treba da se drži čisto, i da se pazi na srednju toplotu. Škode mu prejaki ili neskladni vesovi, nečistoća, vlaga, nahlada. Tko se silnomu prasku ukloniti ne može, neka metne u uho pamuka, te neka otvori usta. Pogibeljno je udarati po uhu, vući za uho, čistiti ga šiljastim predmetima.

c) Njuhu i ukusu ne treba toliko njege. Čistoća je najbolje sredstvo, da se održe zdravi. Neka djeca ne puše, jer se pušenjem truje tijelo; pa i onako djeca ne puše poradi potrebe, nego iz oholosti i obijesti.

d) Ustroj za opip jest koža, koja osim toga iz tijela škodljive tvari izlučuje. Neka se čisto drži pranjem i kupanjem. A od potrebe je, da uzgojitelj nadzire kupanje, jer bi inače djeca tjelesno i duševno propasti

mogla. Polako neka se ide u vodu, nikada iza jela, treba se prije po malo ohladiti, nije dobro predugo boraviti u vodi, onda valja kožu trti. Ponajviše pak neka uzgojitelj pazi, da se ne povrijedi stidljivost.

b. Načela u pogledu na njegu mišičevlja.

1. Mišicama su omotane i pokrivene kosti, a tim su i zaštićene. Mišice čine, da je tijelo lijepo, da ima surazmjeran oblik; kroz njih sjaji duševni život; veselje i žalost i čitav unutarnji život zrcali se na obrazu. Ako isti način života duševnoga dugo traje, ili se često opetuje, onda se utisne u licu stalan izraz; vidi se, da li je čovjek duhovit ili tup, nevin ili iskvaren, da li obijestan ili ponizan.

2. Znamenite su mišice, što služe hotičnomu kretanju. Valja, da su one osobito poslušne i poslužne duši. Treba ih svestrano vježbati. Vježbanjem ojačaju mišice, a zajedno se pospješuje kolanje krvi, povisuje se tjelesna toplota, olakšava ishlapljivanje kože, potpomaže probava, te tim koristi zdravlju čovjeka uopće. Ako su snažne mišice, biće i duh snažan i odrješit; ako su mišice slabe, biće i duh slab i nemoćan. Nu opet ne valja prenatezati mišica, preveliko natezanje mnogo bi naudilo, kao i posvemašno mirovanje. Vježbati se mogu mišice načinom naravnim i umjetnim.

a) Naravnim se načinom vježbaju mišice, kad se radi, hoda, skače, penje, jaše, hrva, baca, kupa, pliva. Znamenita je igra. Igra pomaže, da ostane tijelo zdravo, da raste, da postane spretno i okretno, a to opet po-

spješuje veselost, što za napredak puno vrijedi. Od igara neka uzgojitelj odabere one, koje su primjerene dobu i spolu djeteta, godišnjem dobu i mjestu, koje vode na pristojno i lijepo ponašanje, koje zabavljaju dušu i tijelo. Uzgojitelj neka prepriječi surovost, obijest, nepristojnost; s toga neka igre nadzire, neka opredijeli točno vrijeme, neka pazi na red i mir.

U školi se vježbaju osobito mišice u ruci i govorila. Mišice se vježbaju, kad djeca pišu, crtaju, prebiraju na glasoviru, i kod ručnog posla; govorila se vježbaju, kad djeca čitaju, krasnoslove, pjevaju i kad se upućuju govoriti glasno, čisto i razgovijetno.

b) Umjetnim se načinom mišice vježbaju, kad djeca gombaju. Gombanje može djeci puno koristiti, a neka bude umjereno, ne valja ga pretjeravati. Treba se obazirati na doba, spol, zdravlje, na pristojnost i na točnu stegu, onda može koristiti duši i tijelu. Gombanje nije svrha samomu sebi, nego je sredstvo, da se može tijelo čim laglje podvrći duhu.

III. Načela u pogledu na njegu kostiju.

1. Kosti čine, da je tijelo čvrsto, da se može uspravno držati. Za prvih su godina meke, gipke; valja ih osobitom pomnjom njegovati i čuvati. Ne treba djecu prerano iz povoja vaditi, te ih namještati, da sama sjede, stoje ili hodaju, jer bi mogla postati sakata, hroma, mogla bi im se iskriviti hrptenjača ili noge.

2. U školi valja gledati, da se djeca lijepo drže, kad čitaju, pišu, crtaju, pletu, šiju i dr.; prsa neka

se ne naslanjaju na klupu, članovi, osobito ruke neka rade jednako. Štetno bi bilo, kad bi se u jednoj ruci nosila teška učila, jer bi se tijelo iskriviti moralo. Najbolje su torbice, što se objese na legja.

Neka se prepriječi neoprezno skakanje, kao što i pogibeljne, drzovite, vratolomne igre. Dobra hrana i čist zrak, pametna izmjena rada i odmora puno pomaže, da se kosti lijepo razviju i da ojačaju.

IV. Načela u pogledu na njegu tjelesnog ustrojstva uopće.

Svi su ustroji tijela u tijesnom savezu; ako su svi zdravi i lijepo razvijeni, onda je čovjek tjelesno savršen. Da se tjelesno ustrojstvo lijepo održi, da ojača, da bude plemenito, za to služi osobito čistoća i urednost, odjeća, rad i gospodstvo duše nad tijelom.

1. Čistoća i urednost puno pomažu tijelu, da bude zdravo i snažno; a i po duševni i ćudoredni život su preznamenite. Cistoća na ime i urednost utisnu čovjeku znak mira, umjerenosti, plemenštine, podignu ga do samostalnosti i dostojanstva, i učvrste ga proti nećudorednim napastima.

Uzgojitelj neka pazi, da se djeca za rana priuče na čistoću i urednost i to tako, da im postane pravom potrebom u većim, dapače i u malim stvarima; neka djeca ne trpe nečistoću i neurednost. Odrješito neka uzgojitelj nećistoću i neurednost suzbija, gdje god bi se pojavile, sam neka prednjači lijepim primjerom, znajući da čistoća i urednost vanjska često očituje unutarnju,

znajući, da može nečistoća i neurednost spoljašna nakaziti i samu dušu.

2. Odjeća je za to, da čuva zdravlje, da poljepšava tijelo i da čuva od nećudorednosti. Na ovu trostruku svrhu odjeće neka uzgojitelj ne zaboravi.

a) Odjeća neka ne bude pretijesna. Uopće ima biti prema okolnostima pojedinog čovjeka i prema vanjskim okolnostima, n. pr. prema dobu godine i dana, vremenu pogodnu i nepogodnu, prema starosti i mladosti, prema spolu, zvanju i zanimanju. Najviše hasni čovjeku, ako nastoji, da su mu tople noge, trbuh, legja i pazuhe. Glavu ne valja pretoplo držati, jer ona je već vlasima proti vanjskim nepogodnim uplivima osigurana. Na vratu ne treba nositi ništa, a ponajmanje tople i visoke ovratnike. Osobito treba paziti, da vrat ništa ne stiskuje, da se dakle ništa kruto na nj ne veže. Na prsima mora biti oprava prostrana, da čovjeka u dihanju ništa ne priječi. Donju stranu tijela, osobito onaj dio, gdje se nalazi želudac, jetra i slezina ne smije ništa tištiti, s toga nije dobro remenje, pojasi i dr. Noge se kvare tijesnom obućom. Pamučne čarape bolje su od končanih; komu se noge znoje, neka nosi vunene čarape. Rubeninu valja što češće mijenjati. Omočenu opravu valja što brže skinuti, te je zamijeniti suhom.

b) Neka uzgojitelj suzbija gizdavost. Jednostavna, ali čista odjeća najbolje pristaje mladeži; a isto tako valja strogo pobijati nemarnost, neurednost i nečistoću u odjeći.

c) Odjećom neka se pospješuje ćudorednost i stidljivost. Svojom opravom neka dijete nauči tako postupati, da zajedno privikne na stidljivost i pristojnost

Neka roditelji ne pristanu na svaki novi kroj odjeće, jer bi tim prečesto ćudorednost suzbijali i obarali, a osim toga u djece taštinu i oholost umnožavali. Ne smije se takogjer dozvoljavati, da bi se djeca, premda posve malena, u prisutnosti drugih posve svukla.

3. Djeca neka se upućuju na rad, da budu radina. Moli i radi! Tko ne radi, neka ne jede! glasi naravni zakon. Iskvariće se na tijelu i duši, tko ne radi. Pa i društveni život čovjeka na rad obvezuje. S toga neka se mladež priučava radu, bila siromašna ili bogata; a neka bude rad primjeren njihovoj snazi. Treba djecu upućivati, da rade razborito; s toga neka se djeci istakne razlog radu i način, kako se najprije i najbolje obavlja. Time će se pobuditi veselje i volja za rad.

4. Tjelesni će uzgoj polučiti svoju svrhu, ako pomaže duhu, da sebi osvoji gospodstvo nad tijelom.

a) Duh neka vlada tijelom posvuda i uvijek; neka zapriječi gibanja i kretanja bez smisla, kao što se katkad opaža, da se kreću ruke, noge ili glava. Onda će tijelo postati lijepom i ugodnom slikom duše. Uzgojitelj sam neka prednjači lijepim primjerom. Valja mu paziti, da ga nikada ne savlada nemir, neustrpljivost, srdžba ili koja god strast; jer svaka strast nakazi lice i čitavo tijelo. Nastojati mora, da kudeći i hvaleći pokazuje, kako drži tijelo u svojoj vlasti.

b) Udvornost pokazuje posve lijepo vlast duše nad tijelom, jer ona učini, da se tijelo uvijek i posvuda umjereno i prema pravilima pristojnosti kreće. S toga neka uzgojitelj puno na to gleda, da djecu rano priuči na udvornost, da ih uputi u najobičnije navade

društvenog života, da se ponašaju osobito sa počitanjem prema duhovnim i svjetovnim poglavarima, sam neka im bude uzorom. A valja da iznese na srijedu razlog takovu uljudnu ponašanju, jer je ovo ponašanje samo onda ćudoredno dobro, ako ističe iz unutarnje ljubavi k bližnjemu i iz strahopočitanja prema starijima.

Napokon se može istaknuti još ona pjesnikova: „valja moliti, da je zdrava duša u zdravom tijelu.“ I dobra tjelesna, a megju njima u prvom redu zdravlje, dar su Božiji, za koji se mora čovjek k Bogu uticati i za koji će na sudnji dan strog račun davati.

Dio drugi.

O duševnom uzgoju čovjeka.

1. Mnogo je važnije uzgojiti dušu, nego li tijelo. Duševne moći ne bi se nikada suglasno i svestrano razviti mogle, da im ne pritekne vanjska pomoć. Istina, duševne moći teže već po svojoj naravi, da se održe i usavrše, a tolike su zapreke i poteškoće, da bi sebi ostavljene obnemogle i ostao bi čovjek u posve nerazvitom stanju.

2. Škola prima dijete upravo u ono doba, u kojem mu se duševne moći najbujnije razvijaju, u kojem najlaglje i najdublje prima utiske i ponuke nadošle iz vana. Upravo za školsko doba valja u dijete polagati dobro sjeme, koje ima kasnije uzrasti,

i ragjati obilatim plodom. Eto preznamenite uzgojne zadaće, koju ima škola.

3. Uzgojitelj mora suglasno razvijati sve duševne moći djece; valja mu postupati prema naravnom njihovom razvitku. Naravni napredak u razvoju treba potpomagati, a odstranjivati sve, što god bi ga priječiti moglo. Uzgojitelj mora se dakle oslanjati na nauke dušoslovja.

4. U dušoslovju se je kazalo, da je u istinu duševni život mnogostran, a da se mogu ipak svi pojavi njegovi svesti na dvije glavne vrste duševnih moći i to na moći spoznaje i na moći požudne. Istim redom neka se protumače i načela, prema kojima valja uzgojitelju postupati.

I. O uzgoju moći spoznaje.

Moći spoznaje čovjeku služe za to, da poznaje razne predmete, da sebi utvara u dušu njihove slike i predstave, da tvori o predmetima pojmove, da sudi, da zaključcima ide dalje, te poznaje razloge pošljedicama, uzroke učincima, dok ne dogje do vlastite duše i do Boga, zadnjeg uzroka svemu stvorenju. Što je čovjek shvatio i spoznao, saopćuje drugima govorom svojim. Sve to biva u točnom redu i po točnim zakonima.

Prema tomu govori dušoslovje najprije o osjetnim, za tim o nadosjetnim moćima spoznaje, napokon o moći govora, te opisuje njihovu narav i postepeni njihov razvitak. Prema tomu dakle valja i uzgojitelju postupati. S toga treba razviti uzgojna načela u pogledu na osje-

tne, u pogledu na nadosjetne moći spoznaje i u pogledu na moć govora.

a. Načela u pogledu na osjetne moći spoznaje.

Osjetne moći spoznaje, t. j. moći, kojima čovjek spoznaje osjetne, tvarne predmete, opet se dijele na dvoje prema tomu, da li je predmet prisutan pa na osjetila djeluje, ili nije prisutan, nego se gleda u netvarnoj slici prije od njega u duši utisnutoj. Prvo je zorna, drugo utvorna moć.

1. O uzgoju zorne moći.

1. Predmet je čovjeku prisutan, on ga zrije, čuje, pipa, njuši, kuša; čovjek predmet zamjeti, načini sebi u duši sliku njegovu, on ga duševno osvoji. Ovaj je stepen spoznaje najvažniji, budući da se na njemu pripravlja gradivo za daljnje duševno djelovanje; on je temelj sve duševne naobrazbe. S toga mora uzgojitelj najvećom pomnjom zornu moć buditi, razvijati, usavršavati.

2. Dušoslovje razlikuje u djelovanju zorne moći tri stepena. Ona na ime počinje tim, da tvori osjete, nastavlja tim, da tvori zamjedbe, a svršava tim, da tvori zorove.

a. Osjet.

1. Osjetom počinje duševni život. Živci dovode duši utiske i podražice, što dolaze od raznih

predmeta, duša se probudi, ona dovedeni utisak osjeti. Eto početka duševnom životu. Koli je znamenito, kakovi utisci najprije dopru u dušu!

2. Budući da živci po osjetilima dovode duši utiske, s toga se usavršuje u djetetu osjetna snaga, *ako se lijepo njeguju osjetila.* Njegovati valja osjetila tako, da ostanu zdrava i da se čim više pooštri njihova dojmljivost, da mogu predmete shvaćati brzo, svestrano i sigurno.

3. Uzgojitelj neka se pobrine, da *može dijete dobivati čim više utisaka* i da mogu tako sva osjetila djelovati i usavršivati se; a neka osobito pazi, da budu utisci od predmeta lijepih, plemenitih, ćudorednih.

Duša je djetinja kao vosak, koji prima sve utiske; dijete vidi i čuje, premda još ne može govoriti, a misli se onda razvijaju na temelju ovih prvih utisaka. S toga je u djeteta sve odlučno za budući život. Strogo su dakle uzgojitelji dužni odmah, kad se dijete rodi na svijet, sve učiniti, da se odstrani od djeteta sve, što bi mu moglo neplemenite, nevaljale, gadne, nećudoredne slike u dušu utisnuti.

4. Predmeta obilno pruža *priroda i umjetnost.* Najbolje je, ako dijete mnogo boravi u prirodi samoj. Jačaće se u prirodi tjelesni život, a zajedno će probugjeni duh dobivati najljepše hrane. Koliko je u prirodi lijepih, plemenitih predmeta: biljke, cvijeće, drveće, livade, šume, potočići, ptice, leptiri, kukci, doline i brda. Djetetu u prirodi nije dosadno. Sve hoće da vidi, da čuje, da ispita, sa svačim želi da se poigra.

Uzgojitelj neka dakle upotrebljava prirodu, da pooštri osjetila djeci, da im pribavi lijepih, plemenitih osjeta. A neka pazi, da ne bi primalo odviše utisaka na isti mah i da ne borave predugo kod istog predmeta. Toga dijete ne bi htjelo, budući da mu duh još posve na površini ostaje.

5. U školi treba utiske lijepo poredati, razbistriti, usavršiti. Uz to treba dijete po malo priučavati, da motri predmete podulje i pobliže, jer ih drukčije ne bi posve dobro shvatiti moglo.

6. Paziti valja, da dijete ne postane preveć osjetljivo. To bi onda bilo, kad bi se osjetna moć brzo pobugjivala, te bi uz to i čustvenost duboko uzbunila. Ako dijete naginje na preveliku osjetljivost, valja blago s njim postupati i gledati, kako bi se proti utiscima ojačati moglo. Drukčije bi dijete postalo razdražljivo.

Razdražljivo je dijete onda, kad mu se posve brzo pobugjuju neugodni osjeti, s kojima je združena zlovolja i mušičavost. Razdražljivosti se mora uzgojitelj dobro oprijeti, inače bi dijete nesnosno bilo, pa bi sebi i drugima život ogorčavalo. Često je uzrokom takovoj razdražljivosti bolešljivost i slaboća živčevlja; u tom slučaju treba se posavjetovati s liječnikom.

7. Kao što ne valja pretjerana osjetljivost, isto tako ne valja neosjetljivost. Neosjetljiv je čovjek kad ga predmeti ne pobugjuju, nego ga ostavljaju hladna i nehajna. Ako je tomu uzrok neka lijenost ili sklonost na udoban život, treba, da se pospane duševne moći probude. Ako je tomu uzrok bolešljivost ili tupoglavost, valja zvati liječnika.

b. Zamjedba.

1. Duša traži uzrok osjetu, te dogje do predmeta, od kojega utisak polazi; duša predmet zamjeti. A da ga dobro zamjeti, treba da je utisak dosta jak i trajan, da su osjetila zdrava i da je duša pozorna. Jer ako je utisak preslab ili ako prebrzo progje, jedva će se duša probuditi, da bi ga spoznati mogla; ili ako duša nije pozorna, proći će utisak, a da ona predmeta ni opazila nije.

2. Budući da je osjet temelj zamjedbi, može se razabrati, kako su gore protumačena načela takogjer za zamjedbu važna. Uzgojitelj neka nastoji o tom, da dijete predmete zamjećuje jasno, točno i potpuno. A kad bi predmeti nevaljali bili, neka se dijete odvrati od njih, da mu kroz osjetila ne dopre u dušu ono, što je ružno, prosto, nećudoredno.

3. Sposobnost za zamjećivanje može se vježbanjem i navikom puno usavršiti. Uvježbano oko vidi predmete, kojih neuvježbano ne opazi. Velika sposobnost, kojom sve vidi, sve zamjećuje, korisna je, dapače nužna osobito učitelju, jer ne bi inače mogao, niti da uzdrži mir i red u školi, niti da djecu i njihove osebnosti spozna, što je za uzgoj svakako od potrebe.

4. A čovjek se površnom zamjedbom zadovoljavati ne smije. Već dijete valja poticati na to, da upravo želi, zamjedbe svoje usavršiti, te predmete čim točnije i svestranije spoznati. To će biti, ako je djetetu predmet zanimljiv, ako ga pozorno motri. A kako će moći uzgojitelj pobuditi i održati u djetetu zanimljivost i pozornost?

a) O zanimljivosti.

1. Zanimljivost stoji u tom, da *dijete predmet voli, te da ima želju i radosnu volju, predmet čim bolje i čim temeljitije proučiti.* Ako dijete predmet voli i vruće želji, posve se dobro upoznati s njim, onda je učitelju posao lak. Paziće dijete i nastojati, da predmet shvati, duboko će ga sebi utisnuti u srce. Ako se dijete za predmet ne zanima, onda učitelj badava govori, jer dijete ne će s njim duševno sudjelovati, ne će nastojati, da predmet shvati.

2. Kad dogje dijete u školu, ne zanima ga sve jednako. Nekoje stvari ga zanimaju, a za druge je posve nehajno. Dvostruka je zadaća učitelju. On mora govoriti o predmetima, za koje se djeca zanimaju, a govoriti mora i o predmetima, za koje se ne zanimaju, nego ih mora pobuditi, da se zanimaju.

a) *Zanimljivi* su za djecu predmeti, koji su srodni sa stečenim već znanjem, da im mogu znanje nadopuniti, raširiti. A hladno će dijete ostati prema predmetu posve nepoznatu, jer ga ne razumije; isto tako biće hladno prema predmetu posve poznatu, jer je na nj već obviklo. S toga učitelj mora najprije nastojati, da spozna, šta djeca već znadu, da uzmogne novo nauke na poznate nadovezati, te ih time učiniti zanimljivima, on mora prema znanju djece nove predmete birati te ih tako tumačiti, da se djeca sve više zanimaju i pripravljaju na dojduće obučavanje. Dijete će obučavanje sve više voljeti, a obučavanje će donositi stostruki plod.

b) Ako predmeti po sebi djeci nijesu zanimljivi, mora ih učitelj tako tumačiti, da im zanimljivi postanu. Učitelj neka nastoji, da nagje u djetetu što god poznato, da može na to novu istinu nadovezati. Učitelj neka pokazuje, kako njega stvar zanima. Učitelj može djecu učiniti pozornom na korist, koju će moći crpsti, ako se upoznadu sa predmetom i na štetu, koje će dopasti, ako se ne upoznadu. Učitelj neka polako i temeljito ide dalje, te neka nastoji, da djeca uvide učinjen napredak. Time će savladati prve poteškoće, predmet će djeci sve više omiljeti.

3. Nikad ne bi učitelj više oteščavao djeci, da im predmet postane zanimljiv nego onda, kad bi od djece previše tražio i kad bi preveć žurio dalje. Neka ne uzima više, nego li djeca mogu snagom svojom savladati; a neka napreduje polako i postepeno, da ga djeca uzmognu veselim srcem slijediti. Drukčije bi djeci predmet dosagjivao, ona bi se umorila, klonula bi duhom i napustila bi rad.

4. Neka učitelj u djeci pobugjuje veselje svestrano. U nižim razredima neka se djeca zanimaju bar za sve školske predmete; a u višim razredima neka se djeca zanimaju za sve što god im je za život korisno i od potrebe. Ona će škola biti dobra, iz koje su djeca ponijela ljubav k svemu, što je istinito, dobro i lijepo i volju, da se samostalnim radom sve dalje usavršavaju.

b) O pozornosti.

1. Iz zanimljivosti izvire pozornost. Ako je dijete predmet obljubilo, nastojaće, da ustrajno i nepre-

kidno obraća svoj duh na predmet sam, da bi ga čim bolje shvatiti moglo. A baš u tom stoji pozornost.

2. Pozornost je nužna koli za obuku, toli za čitav uzgoj i život. Tko nije pozoran, ne će predmete moći pravo ni shvaćati, pa onda niti dobro sebi predstavljati, a napokon niti temeljito o njima misliti. Tko se nije priučio na pozornost, ne će se popeti do pravog značaja, ne će svojih zvaničnih dužnosti točno obavljati, proći će mu vijek više kao u snu.

Nepozornomu se badava govori, jer ima oči, a ne vidi, ima uši, a ne čuje. Ako su djeca u školi obično i većinom nepozorna, osujetiće se svrha škole.

3. Prava je pozornost mirna i ustrajna; ona je vesela i neprisiljena te dolazi baš iz srca; ona je svestrana prema svim predmetima, i upravo hotična. Nehotična, t. j. ona, koju ne podržava jaka volja, nego koju pobugjuju jedino vanjski utisci jer su novi, neobični i veliki ili unutarnji savez misli, dakle predmet sam, ona brzo prestaje, više je znaličnost nego li pozornost.

4. Pozornost poznaje se po tome, što djeca drže tijelo nekako napeto, što im je živahan izraz lica, pa i oko, njegov sjaj i pravac, odaje pozornost.

Pozornosti protivna je nepozornost, ona može biti pospanost ili rastresenost. Pospano je dijete, ako nemarno drži svoje tijelo, ako je u izrazu lica i očiju nekako mrtvo. Rastreseno je dijete, ako razmišljava o predmetima, koji na obuku ne spadaju, ruke, obraz, oko mogu dijete odati, da je rastreseno.

Proti ovim pogrješkama neka učitelj odrješito postupa, budući da su kao korov, koji ugušuje u duši dobro sjeme od učitelja posijano.

5. Učitelj mora djecu na pozornost upravo priučiti. S toga treba ponajprije ukloniti sve, što bi pozornost priječilo, a onda učiniti sve, što može na pozornost poticati.

a. Pozornost priječiti mogu uzroci izvan škole i u školi samoj.

Zaprjeke izvan škole bile bi bučne radionice, sokaci i mjesta, kojima prolazi mnogo svijeta ili mnogo kola. Ovim zaprjekama učitelj obično doskočiti ne može. Jedino bi sredstvo bilo, da zatvori prozore. U koliko je moguće, neka onda upućuje djecu, da rade mirno i stalno usprkos vanjskoj halabuci; koristiće to mnogo i za budući život.

U školi priječila bi pozornost djeca sama, kad bi šaptala, igrala se, nemarno sjedila; ili učitelj, kad bi se čudnovato ili svaki dan drukčije oblačio, nemirno se tamo amo kretao, neobično se ponašao, iste riječi uvijek ópetovao, preglasno ili pretiho govorio; ili smradni zrak i druge slične stvari.

Ove uzroke nepozornosti neka učitelj odlučno i dośljedno odstranjuje.

b. Učitelj neka upotrebljava sredstva, kojima se može pozornost održati. i to u pogledu na djecu, na sebe i na učevno gradivo.

α) Djeca dogju u školu obično znalična. Učitelj valja da to upotrijebi i da obučavajući prema obukoslovnim načelima pozornost iz nehotične i nestalne promijeni u hotičnu i stalnu.

Čim su djeca mlagja, tim manje neka se pozornost napreže, jer ona ne mogu dugo biti pozorna. S toga treba katkad prekinuti nastavu, dozvoliti odmor. Nije dobro dugo samo opisivati i tumačiti, jer se čovjek umori, osobito dijete, ako mora dugo slušati. Dobro je, da se opisivanje, razlaganje prekine umjesnim pitanjem; pobudiće se djeca na duševni rad, nastaće ugodna promjena, i laglje uzdržati pozornost. Ne valja se dugo baviti istim djetetom, nego treba svu djecu poslom zabavljati, osobito onu, koja su na rastresenost više sklona.

Dobro je za pozornost, ako su djeca u duši mirna. S toga valja podržavati veselu ćud, dobru savjest i čist zrak.

b) Učitelj sam neka stoji ili sjedi na stalnu i ponešto uzvišenu mjestu, da uzmogne uvijek sve učenike vidjeti; neka govori za sve; pitanja neka takogjer na sve upravlja, tek iza pitanja neka zovne onoga učenika, koji ima odgovoriti. On sam neka pazi, i neka govorom i ponašanjem pokazuje, kako ga predmet zanima; neka bdije nad stegom; neka gleda, da steče štovanje djece i roditelja; neka se dobro pripravi, da ne uzmora pogledavati u knjigu, jer u tom slučaju ne bi mogao svu svoju snagu djeci posvetiti; budući da je pozornost čin snažne volje, neka nastoji, da bude i volja djece čim bolja.

c) Učevno gradivo neka se odmjeri prema sklonosti, znanju i snazi djece. Učitelj neka ukloni od gradiva sve, što bi djecu pomesti moglo; on neka se čuva nepotrebnih riječi, nego neka točno ostaje kod svog predmeta; predmeti neka se shodno mijenjaju i lijepo poredaju.

Kako je veselo u školi, gdje je sve pozorno; na predovaće se puno i brzo tečajem školske godine!

c. Zor.

1. Ako predmet čovjeka zanima, pozorno ga motri, da bi ga točno i svestrano spoznao. Spoznaja sve savršenija biva, usavrši se u zor. Doći do zorova, djecu dovesti do zorova, temeljni je uvjet uspješnoj obuci. Prave i jasne pojmove tvoriti, dobro suditi i zaključivati, osigurati sebi jezgrovito znanje može samo onaj, koji predmete posve točno i svestrano poznaje. Uzgojitelju neka bude stoga sveta dužnost, čim više usavršivati zornu moć.

2. Da se zorna moć čim bolje razvije, treba paziti na ovo:

a) Prije i za školskog doba valja djecu vježbati i upućivati na to, da predmete zbilja motre, a ne da ih samo pogledaju;

b) prikazivati valja djeci mnogo predmeta, i to plemenitih i u istinu obrazovnih, koji vrijede, da se duh njima bavi. Priroda, umjetnost, vjera, pružaju mnogo i prekrasnih takvih predmeta. Dijete će se obogatiti zorovima;

c) predmete valja tako raspravljati, da budu zorovi djeci jasni; pokazivati treba predmet u cijelosti, za tim pojedine dijelove, onda opet, kako se dijelovi u cijelost sastavljaju, a napokon korist i porabu predmeta;

e) predmet valja prispodabljati sa drugima, osobito sličnima, da se spoznadu posve bistro;

f) što je dijete jasno i bistro spoznalo, ono treba točno *izgovoriti*, svaki zor valja da ima opredijeljenu riječ, da ostane i da se ne raspline.

3. Zor može biti *osjetan* ili *nadosjetan*. Osjetan je, kad se motre osjetni predmeti ili sami po sebi (zor neposredan) ili u slici, kipu, obrascu (zor posredan); *nadosjetan* je, ako se prikazuju pojmovi, ako se na ime ide za tim, da se pojmu nagje osjetna odjeća, pa se s toga opisuje, ili primjerima, prispodabljanjem, pričama razjašnjuje. Divno nam priča o rasipnom sinu predstavlja milosrgje Božije.

4. *Najbolje je, ako se predmeti neposrednu zriju*. S toga neka učitelj nabavi bar male zbirke iz životinjstva, bilinstva, rudstva, uopće zbirke predmeta, koji se u školi tumače. Ako nije moguće predmete zreti neposredno, treba ih djeci predstaviti bar u *slikama, kipovima ili obrascima*, da ih mogu posredno zreti. A valja paziti na ovo:

a) dobro je, da se *ponajprije pokazuju slike o predmetima, koje je dijete već gledalo*, da se priuči spoznavati, u kakovu su odnošaju predmeti i slika;

b) onda se može po *malo polaziti na predmete nepoznate*, ali koji su poznatima bar ponešto slični; neka djeca slike prispodabljaju i to koliko je moguće samostalno, neka se priučavaju pravilno pripovijedati, što su opazila;

c) *najprije* neka se pokazuju *pojedine slike*, *onda skupine*; skupine su korisne, jer predstavljaju i odnošaje jednog predmeta prema drugima, te su kadre pobugjivati volju i čustvenost;

d) svakako valja upotrebljavati samo dobre knjige, dobre obrasce, slike, i dr. Knjiga sa slikama je dobra, ako slike istinito i vjerno predmet predstavljaju, ako su sve slike prema jedinstvenom nacrtu odabrane, ako su slike na istoj strani u naravnom savezu, ako nijedna ne vrijegja ćudorednosti i stidljivosti, ako djeluju na sve duševne moći.

5. Veoma je teško pojmove tako predstaviti, da ih djeca nekim unutarnjim načinom mogu gledati. Valja da se učitelj pomljivo pripravi, da točno pozna narav djece da je vješt u govoru. Da bolje opiše i ocrta pojam, neka prispodobe, primjere, uopće, sve što je za tumačenje potrebito, uzima iz prilika i dogogjaja, u kojima žive djeca, neka živo i toplo govori, neka bude sam proniknut predmetom, neka bira izraze prema shvaćanju djece, neka istakne one strane, kojima bi pojam najljepše razbistriti mogao. Ako se učitelj ovim sredstvima dobro služi, pratiće ga djeca pozorno, jer će pojam kao očima gledati, posve će se živo udupsti u njihovu dušu te u njoj ostati. Eto prelijepe plate nastojanju učiteljevu!

d. Predstava.

1. Unutarnjim zorom ili predstavom, t. j. slikom predmeta utisnutom u dušu svršava se djelovanje zorne moći. Ove su predstave gradivo, kojim može duša da radi dalje. Kao što graditelj bez gradiva zgrade sagraditi ne može, tako ne može niti duša misliti bez gradiva. Otuda slijedi, kako je od potrebe, da se uzgojitelj brine i za to, kako bi se u duši djece čim više predstava moglo nagomilati.

2. U tu svrhu služi sve, što god se do sada kazalo o osjetu, o zamjedbi i o zoru, jer je predstava jedino plod njihov. A moglo bi se još ovo kazati:

a) Valja ići za tim, du budu predstave čiste i bistre; s toga treba dobivene spoznaje više puta opetovati, prispodabljati i opisivati budi pojedince, budi u savezu;

b) valja gledati, da predstave budu trajne; s toga treba više puta otkrivati njihov savez unutarnji ili vanjski, da se dobro spoje i jedna drugu drže, da ne ispadne;

c) valja nastojati, da djeca dobiju mnogobrojnih predstava i to tako, da njima uvijek mogu raspolagati; to će se polučiti, ako se puno opetuje, ako se pazi, da djeca bistro shvaćaju, ako se predstave lijepo poredaju, ako se više puta posegne za počelima;

d) budući da su predstave jako važne po volju i po čustveni život, valja puno paziti na to, da su predstave čiste i plemenite, valja ukloniti sve, čimgod bi se stidljivost povrijediti, duša okaljati mogla. Čista duša ragja mir srca i sreću, te upliva korisno na bližnjega, a nečista je otrov, koji sve okuži i razjede.

2. O uzgoju utvorne moći.

1. Predstavom svršuje zorna moć svoj rad, a istom predstavom počinje raditi moć utvorna. Utvorna moć predstave u dušu usagjuje, da u njoj ostanu, te mogu biti gradivom daljemu djelovanju duševnom.

2. Dušoslovje kaže, da je dvostruka utvorna moć. Prva je pamet, koja predstave drži i nepromijenjeno obnavlja, druga mašta, koja predstave svakojako mijenja, sastavlja i rastavlja i nove tvori.

a. Pamet.

1. Duševno je čovjek usvojio samo ono, što pamti. Bez pameti sve bi se spoznaje iz duše izgubile, čovjek ne bi nikada ništa naučiti ni znati mogao. S toga treba ovu moć duše puno njegovati, jačati i usavršivati, da bude čim više opsežna, čvrsta, laka i sretna.

2. Budući da je pamet u tijesnom savezu sa zdravljem tjelesnim, budući da predstave tim laglje drži, čim su živahnije, čim su bolje megjusobno spojene i čim su se više puta opetovale, valja da uzgojitelj na ovo pazi:

a) Pamet je u savezu sa tjelesnim zdravljem, osobito sa živčevljem i moždanima. Sve što slabi ili jača tjelesno zdravlje, moždane i živce, slabi ili jača i pamet. Pijanost, bludnost, neumjerenost, pa i duševna uzrujanost i strastvenost škodila bi pameti. Umjerenost, čistoća, mir duše koristi pameti. Posve je dobro, dapače nužno, da djeca puno borave u čistu zraku;

b) valja tumačiti zanimljivo i zorno, jer čovjek uopće najbolje ono zapamti, što ga je puno zanimalo, i što mu je bistro prikazano bilo;

c) učevno gradivo treba da djeca razumiju; valja dakle djeci sve lijepo protumačiti; neka se ne sile da zapamte ono, čega nijesu razumjela, jer se takovom obukom duševne moći ne bi pobugjivale, nego ubijale, te bi djetetu obučavanje moralo dosaditi;

d) paziti valja na zakone združivanja, te prema njima u pameti predstave spajati. Nova obuka neka se uvijek osloni na prijašnju; osobito neka se ističe nutarnji savez pojedinih predstava, onda će se duh vježbati, ostaće predstave u pameti, te će se lako opetovati.

2. Pamet se ponajviše vježba pametovanjem. Pametovanje je uopće od potrebe; jer ima puno stvari, koje čovjek mora za uvijek posve točno znati, ali tako ih čvrsto sebi usvojiti ne bi mogao van pametovanjem; dalje je pamet znamenita duševna moć, koja se nikako zanemariti ne smije, nego koju valja vježbati, što opet jedino pametovanjem biva.

Ima dvije vrste pametovanja, na ime doslovno i razumno. Za doslovno valja ova načela upotrebljavati:

a) Doslovno je pametovanje od potrebe, i to za velik dio učevnog gradiva, kao imena, brojeve, pjesme i dr., pa i za prvo doba života, jer doba djetinje i dječačko nije još posve zrelo za razumno pametovanje;

b) uzgojitelj neka ne opterećuje pameti suvišnim gradivom. Prema tomu neka bira predmete korisne, potrebite, te neka doslovno pametovanje podupire time, da nastoji djecu sve više u smisao gradiva uvesti. Osim toga može pametovanje poduprijeti zemljovidima, slikama, obrascima, nacrtima i uopće svim, čim god se predmet djeci zorno predstaviti može;

c) neka uzgojitelj djecu u pametovanju uvježba. U prvom razredu učitelj sam najprije kaže ono, što valja zapamtiti, za tim djeca opetuju ili pojedince ili skupa, dok ne zapamte. U daljnjim se razredima najprije

čita, i to pojedina izreka, ili pojedina kitica, pa se novi dio uvijek s prijašnjim lijepo spoji i to u pogledu na oblik i na smisao, dok se sve ne utisne u dušu. Iza ove vježbe može se pametovanje dovršiti kod kuće ili tiho u školi, ali uvijek neka se prije dobro protumači, što god se ima kasnije pamtiti;

d) treba zadatak uvijek ispitati. Ispitavajući neka učitelj zahtijeva, da djeca govore točno, razgovijetno, i da naglašuju prema smislu. Naučeno treba više puta opetovati, da se ne zaboravi. Ako dijete zapne, neka mu učitelj pomogne, da mu natukne riječ, koja slijedi, ili bolje da ga sjeti na savez misli;

e) naučeno valja više puta uporavljati, da djeca predmet obnove, da ga spoznaju bolje u savezu sa čitavom obukom, i da uvide, koli je korisno pametovanje.

3. Razumno pametovanje puno je važnije od doslovnoga, jer mnogo bolje napreže sve duševne sile, dovodi k samostalnom radu, podiže k temeljitomu znanju, te se prečesto u životu upotrebljava, dok se doslovno sve više ostavlja. Da se djeca dovedu do razumnog pametovanja, valja paziti na ova načela:

a) U čitavoj obuci neka se razumno pametovanje pripravlja. Što god dijete vidi, čuje, čita, sve neka sebi u dušu utisne. Učitelj neka više puta pita „za što, jesmo li o tom već razgovarali?“; on neka ne brza, da ne budu djeca površna, nego polako neka ide dalje i neka ne miruje, dok ne mogu djeca naučeno točno i bistro iskazati;

b) učevno gradivo neka se tumači jezikoslovno i stvarno, dok ga djeca ne razumiju;

c) može učitelj upotrijebiti razna pomagala, kao kod doslovnog pametovanja; a može i djecu uputiti, da sebi sama takva pomagala prave, kao pregledne nacrte, zemljovide, obrise i dr.;

d) kada se ispituje, neka djeca svojim riječima zadatak kažu; učitelj neka zahtijeva, da govore u kratkim, suvislim izrekama; neka ne dozvoljava riječi opetovati, ili služiti se neumjesnim izrazima;

e) napokon se mora i gradivo, razumnim pametovanjem naučeno, često opetovati, te usmeno i pismeno upotrebljavati.

4. Ima još neko umjetno pametovanje, gdje se umjetna pomagala traže. Na umjetno pametovanje ne valja djecu priučavati. A može ga učitelj upotrijebiti, gdje se to naravno može.

b. Mašta.

1. Gradivo, što ga pamet drži, mašta na svoju preragjuje, tvoreći posve nove slike, nove predstave. Mašta podaje unutarnjem životu neku živahnost, ona upliva na razum i na volju, a osobito na čustvenost. Njezin upliv može biti koristan, a može biti i poguban. Ona može, da zasladi život, da ga pretvori u raj, a može opet, da ga ogorča, da ga pretvori u pakao. Nijedna se duševna moć ne može tako lako i tako posvemašno iskvariti, kao mašta.

2. Mašta mnogo koristi i za školsko obučavanje. Ona djetetu živo nacrta, što učitelj riječima opisuje, pretvara prošlost u sadašnjost, ona oživljava

mrtve pojmove svojim primjerima, prispodobama, ona čini obuku zanimljivom, spaja razum sa srcem, te time pripomaže, da se učevno gradivo duboko u srce utisne. Odatle slijedi, od kolike je potrebe, da se mašta dobro razvije, da se ne uguši, da se ne pretjera i ne izopači, nego da se oplemeni, održi u dobrom pravcu i u razumnim granicama, da bude, premda je živahna i podražljiva, ipak pravilna i čista.

3. Uzgojitelj mora najprije paziti, da se mašta ne uguši, ne pretjera i ne izopači.

a) Mašta bi se ugušivala, kad bi se sa djetetom prestrogo postupalo, preozbiljno općilo, kad bi se opterećivalo premnogim i preteškim radom, kad bi se razum prerano razvijao i prerano dozrio, i kad bi dijete u velikoj nevolji moralo živjeti;

b) mašta bi se pretjerala i nad ostalim bi silama preotela mah, ako bi se djeci pripovijedale grozne stvari, kao o strahotama, o ubojstvima, o činima divlje strasti, ili ako bi djeca čitala romane, plodove prenapete i razuzdane mašte, ili kad bi se djeca posve razmaženo uzgajala, ponajviše besposlena bila, i kad se ne bi zabavljala ozbiljnim radom. Dijete bi zabludilo u sanjarije;

c) mašta bi se iskvarila, kad bi djeca gledala nećudoredne slike, čitala onake knjige, slušala nepoštene, nevaljale govore, drugovala sa propalim osobama, kad se ne bi nadzirali njihovi nagoni, njihove sklonosti, kad bi se prepuštala razuzdanosti, samopašnosti, lijenosti.

Eto, koliko treba pažnje i pomnje, da se tako znamenita duševna moć ne iskvari, da dijete ne propadne za vrijeme i za vječnost.

4. Da se mašta u djece pravilno razvije, dužan je uzgojitelj upotrijebiti sva sredstva, koja god bi na maštu dobro uplivati mogla. Paziti mu valja na nekoja opća načela, i služiti se nekim posebnim sredstvima.

a) Općenita načela bila bi ova:

1) Mašta se posve rano probudi, s toga odmah treba, da se na nju pripazi. Dijete neka ostane dijete, neka mu se mašta ne ugušuje ozbiljnim radom;

2) mašta prima gradivo iz pameti, s toga valja pamet puniti plemenitim predstavama;

3) mašta osobito podiže i oplemenjuje čisto srce i polet njegov prema uzorima, s toga je osobito važno, da se njeguje u djeci vjerski život, iz kojega baš izvire čistoća srcu i onaj polet za najuzvišenijom svrhom;

4) veselost puno pomaže, da se mašta pravilno razvija, s toga valja u djeci održavati veselost, te rad i odmor dobro urediti;

5) uz uzgoj mašte neka se ne zaboravi uzgajati razum, jer upravo načela o istini, dobrom i lijepom, kao što nam ih pružaju vjera i razum, moraju da bude pravilom, prema kome valja, da mašta udešava svoj rad.

b) Kao posebna sredstva za uzgoj mašte nabrajaju se ova:

1) Igra; neka se u igri spaja ono, što zabavlja, sa onim, što naobražava, a neka se ne ide za tim, da bi se djeca sve igrajući naučila, jer moraju da obviknu i na ozbiljan rad;

2) priroda, ona ima toli lijepih i raznovrsnih predmeta za maštu, ona toli tajinstveno govori srcu čovječijemu;

3) basne; one su plod same mašte, koja prenosi život i čustvovanje čovječije na životinje i bilinstvo; pridodata nauka upliva na razum i volju, pa je s toga basna vrlo dobro uzgojno sredstvo;

4) priče; mašta ih je sastavila, te u njima posve nov svijet stvorila; lakim, milim, nježnim, nesuhoparnim načinom mogu se pričama krasni primjeri i uzori života utisnuti u nježna srca djetinja; kad se priče biraju, paziti treba, da imadu pouke za život, obazirati se valja na stranu krasoslovnu i vjersku, ne treba ih podavati preveć, nego više, da se nagradi poslušnost, marljivost, da se začini šetnja i počinak;

5) štivo; treba da bude odabrano, da je uzorno oblikom i sadržinom; jezikoslovna obuka u tom pogledu puno koristi, jer podaje opise, pripovijetke, životopise, vezanu i nevezanu riječ; vrlo su korisne lijepe pjesme;

6) umjetnost, osobito crkvena, jer se upravo kod nje veličanstvene i uzvišene misli predstavljaju u lijepom vanjskom obliku;

7) obuka vjerska, kojom se može najviše učiniti za pravilan uzgoj mašte; zar nijesu upravo divne bibličke pripovijesti? zar ne raspaljuje srca život svetaca, u kojima sjaji uzorna krasota svijuh krjeposti? A šta da se kaže o obredima crkvenim, koji se tako duboko dojimlju srca, budući da se u njima zrcali tajinstveni viši svijet, i budući, da su sami po sebi nekako poetički?

5. Ako se upotrebljavaju ova sredstva, i ako se radi prema napomenutim načelima, razviće se posve dobro mašta, te će moći korisno uplivati ne samo na sve ostale duševne moći, nego i na čitav život čovjeka.

b. Načela u pogledu na nadosjetne moći spoznaje.

Nadosjetne, duhovne moći, t, j. moći, kojima čovjek spoznaje bitnost predmeta, za tim o njima sudi, zaključcima do novih istina, do zadnjih razloga, do samoga Boga dolazi, kojima dakle motri nadosjetni svijet, dijele se na dvoje. Najprije imade razum, koji predmete pojima i o njima sudi, za tim um, koji iz poznatih istina na druge zaključuje. I kao što dušoslovlje jednu i drugu moć na po se razmatra, tako neka se tumače i uzgojna načela najprije u pogledu na razum, za tim u pogledu na um.

1. O uzgoju razuma.

1. Razumom se čovjek popinje do pravoga znanja; djelovanjem razuma počinje čisto duševni rad, počinje mišljenje, za koje su zorne i utvorne moći priredile gradivo.

Razumom na ime čovjek napusti osjetne slike, osjetne predstave, te prodire u njihovu bitnost, i tvori pojmove. Onda pojmove prispodablja, uvigja njihove odnošaje, te ustvrdi u sudu, da li pripada jedan pojam drugome ili ne.

Time spoznaje čovjek vanjski svijet, spoznaje istinu; spoznavajući može razum visoko razviti, te razumom pravo naobraženim sebe usavršiti, ili razumom naopako naobraženim sebi još više nauditi. Vrlo je dakle znamenit uzgoj razuma.

2. Da se razum dobro razvije, valja pamtiti najprije nekoja općenita a za tim na po se načela,

koja se odnose na uzgoj razuma, u koliko tvori pojmove i sudove.

a. Uopće neka se pazi:

a) da se razum ne počinje naobražavati prerano, treba na ime, da se prije dovoljno učvrsti tijelo i razvije osjetna moć spoznaje; škodljivo je po dijete, ako prerano dozrije, moglo bi prerano i umrijeti;

b) kad se počne razum razvijati, ne valja preveć žuriti, jer bi se onda razum preveć opterećivao, prenapeo, s toga bi oslabio i otupio, te bi postao nesposoban, da bi mogao misliti;

c) zajedno sa razumom moraju se uzgajati i ostale duševne moći, uvijek neka uzgojitelj uz razum oplemenjuje volju i srce;

d) valja djecu priučavati na poniznost razuma. Neka djeca znadu, da ima i znanje svoje granice, da ima tajna u prirodi i u vjeri, kojih razum čovječiji ne može proniknuti. Ponizno dijete rado sluša pouke uzgojiteljeve, štuje nazore drugih, čedno svoje misli saopćuje, raduje se objavi Božijoj, te nije tvrdoglavo, ne upada drugima u riječ, nije sklono uvijek i o svem dvojiti, ono sebi sačuva mir srca;

b. Pooštriti moć razuma u pogledu na pojmove znamenito je po ostali duševni život, jer bez jasnih pojmova ne će moći duša suditi i zaključivati, te sebi time pribaviti jezgrovitog znanja. Tko je naučio razlikovati bitno od nebitnoga, ne će ga zavesti i zanijeti bučne a isprazne riječi. Koli je dakle važno po život ćudoredni i društveni, da je čovjek sposoban dobre pojmove tvoriti. U otu svrhu valja uzgojitelju paziti na ovo:

a) Koliko je najviše moguće, neka počinje time, da djeca predmete same zriju, i da dobiju o njima dobre zorove. Kad su više istovrsnih ili istorodnih predmeta dobro promotrila, onda neka pojedine biljege prispodabljaju, razlikuju bitne od nebitnih, te bitne u pojam spoje. Time se razum puno oštri, te uopće duševna snaga uzgaja;

b) djeca neka svakom predmetu nadjenu pravo, bistro ime; imenom se pojam izrazuje; neka uzgojitelj ne trpi puno riječi, kojima se obično hoće prikriti nejasno znanje;

c) uzgojitelj neka se više puta uvjeri, da li djeca razumiju upotrebljene riječi; pitati valja „šta će to reći?“; to je pitanje izvrsno uzgojno sredstvo, jer potiče djecu na pozornost, potiče na to, da budu oprezna, kad govore, priučiće ih prije misliti, a ne ludo govoriti;

d) neka uputi djecu, da se nikada ne zadovolje, dok im pojmovi nijesu posve jasni, nego neka vole upitati; svak pogrješan izraz neka se ispravi i to neka učini dijete samo;

e) razum se vrlo oštri, ako se tumače slični pojmovi, ako se prispodabljaju pojedina štiva, ako se rješavaju zagonetke i dr.;

f) djeca će mnoštvo pojmova donijeti već sa sobom od kuće u školu, koji dakako ne će biti jasni nego tamni; ove treba najprije razbistriti, te na njih daljnju obuku nadovezati. Sve to mora biti ne u satima za to opredijeljenim, nego tečajem svega obučavanja;

c) Važno je razum usposobiti, da uzmogne dobro suditi, jer se sudom već pojmovi tvore, iz sudova se izvagjaju pošljedice za umni, ćudoredni i uopće svagdanji život. Iz krivih sudova mogu se izvesti nazori jako pogubni po pojedinca i po rod ljudski. Da se dakle dobro razvije ova preznamenita moć, tvoriti na ime valjane sudove, neka pazi uzgojitelj na ovo:

a) Neka djeca ne govore i ne rade, dok nijesu sve zrelo promislila. Svaki je odgovor sud, pa neka djeca nastoje, da znadu uvijek za razlog, za što su odgovorila ili sudila tako, a ne drukčije; s toga neka se dijete više puta upita: „za što si tako odgovorilo, za što tako radilo?“ postaće time dijete oprezno, samostalno, ne će ga lako zavesti nesmotreni i površni sudovi drugih;

b) djeca neka sude pravo; ako je sud površan, manjkav, na polak istinit, neka uzgojitelj ne propusti zahtijevati, da ga dijete ispravi; sam neka dijete pitanjem na ispravak upućuje;

c) djeca neka sude pravedno; osobito kad se ima suditi o osobama, o vremenima, o dogagjajima, valja da se obazru na sve odnošaje, okolnosti i razloge;

d) neka djeca budu čedna, kad sude; čednost se preporuča starijim, pa se iziskuje i od mladeži. Zar nije oduran mladić, koji obijesno prosugjuje svoje starije, crkvu i državu, naredbe i ustanove, ne promišlja da lakoumno osugjuje ono, što je od zrelih glava najprije dobro promišljeno, a tek onda ustanovljeno. Neka se ruže i kude djeca naduta, oprčita, neka se upozore, kako je još ograničeno i manjkavo njihovo znanje, neka se o tom uvjere i ponize težim zadacima. Darovitija djeca neka znadu, da im je Bog sve darove poklonio, da će

morati strogo odgovarati, kako su se njima služila. Eto Krista, mudrosti nebeske, kako se duboko ponizuje!

2. O uzgoju uma.

1. Razumom čovjek neposredno istine motri. Nu on ne može svaki put odmah da razabere istinu i da kaže svoj sud; on mora tražiti istinu, i na temelju poznatih istina na novu zaključiti; on želi, da dogje do zadnjeg razloga svemu stvorenju; on hoće, da saznade, što mu treba u pojedinim slučajima raditi, on traži i stvara uzore za svoj život, i kad sam ne može istine spoznati, utiče se k razumu čovječijemu ili Božijemu, da je sazna. A da sve to poluči, za to mu služi najuzvišenija moć duše, na ime um.

2. Umu je najprije zadaća, da dozna istinu vlastitim istraživanjem, ili vjerom, onda mu je zadaća, da istinu uporavi na život, a napokon da se popne do uzora, da volja za njih usplamti, te da životu čovjeka dade neki zanos i polet.

a. Umu je zadaća, da istinu *nagje vlastitim naporom*. U tom pogledu zaslužuje, da se svom pomnjom uzgaja. Istina je čovjeku duševna hrana. Već dijete želi istinu saznati, s toga toliko pita oca, mater i stariju braću svoju. Nu ova želja ne prestaje niti kasnije, nego tim se više jača, čim je čovjek plemenitiji. Taj duševni pojav valja upotrijebiti, te djecu prema snazi njihovoj voditi od istine do istine. Napor biće uspješan, ako se pazi na ova načela:

a) Rano valja početi sa uzgojem uma; budući da sve na dijete upliva, mora da ima značaj umnosti sve, što god se oko djeteta nalazi;

b) želja za istinom neka se u djetetu podržava i umnožava. S toga mu odgovaraj na pitanja, upozori ga na znamenitije stvari, protumači mu ljepotu i red u prirodi, podigni mu oko prema nebu, upućivaj ga, kako će umno motriti sve pojave u prirodi, jer se u svima očituje prst Božiji;

c) da se dijete nauči iz sudova tvoriti valjane zaključke, upotrebljavaj pri nastavi u školi induktivni način, idući od pojedinih pojava na općeniti zakon; katkad idi obratno, putem deduktivnim, navodeći djecu, kako mogu iz općenitih zakona i pravila izvagjati pošljedice za vjerski, ćudoredni i svagdanji život, kako mogu u svagdanjim dogagjajima zaključivati iz uzroka na razlog i obratno;

d) zahtijevaj, da se navode točno razlozi za svaku tvrdnju, osobito kad bi bila jednostrana, pogrješna, lakoumna, da djeca sama pogrješku nagju, te da drugi put opreznije postupaju;

e) kad opetuješ, spoji pojedine istine, te odkrij njihov unutarnji savez, time će se u djeci znanje učvrstiti;

f) sve učevne predmete tumači tako, da razvijaš, jačaš, usavršavaš um, a osobito služe u tu svrhu vjeronauka, jezikoslovna i stvarna obuka.

b. A neće uvijek moći čovjek da vlastitim umom istinu nagje; moraće puno puta, da je zaište od drugih, te njihove tvrdnje za istinu drži poradi njihovog ugleda, znajući na ime, da mogu istinu znati i

da hoće istinu kazati, t. j. čovjek puno puta jedino vjerom istinu saznati može. U tom pogledu valja paziti:

a) Rano pokazuj djeci, od kolike je potrebe vjera već za stvari svagdanjeg života, za stvari ovdje na zemlji; obuka i uzgoj bili bi nemogući, da nema vjere;

b) još odrješitije neka se ističe potreba vjere u pogledu na život vječni; mnogo ima stvari o duši, o vječnosti, o Bogu, o oproštenju grijeha, o spasu, kojih čovjek sam nikako ili bar posve sigurno ne može znati, a tumači mu ih objava Božija, kojoj treba da čovjek vjeruje. Vjerski život je preznamenit za pojedinca, za narode i za čitav rod ljudski. U vjeri stoji snaga naroda, jer vjera potiče na velike žrtve, na junačke čine, na najplemenitije krijeposti; a gdje je nestalo vjere nestalo je požrtvovnosti, poleta, narod ugrezava u sebičnost. S toga je od prijeke nužde, da se baš u nježna srca mladeži duboko usadi sv. vjera i vjersko osvjedočenje. Neka se u vjeronauci, u povijesti i u životu pokazuje, koli je krasna i korisna vjera, koli je ružna, štetonosna i pogubna nevjera. Za društvo radi, za crkvu i državu, tko učvršćuje i podiže vjerski život; upravo time može uzgojitelj da postane najvećim dobročiniteljem roda ljudskoga;

c) gdje možeš, nastoj, da se vjera pretvori u znanje; a znaj sam pa i djeci kaži, da ima istina Bogom objavljenih, koje su čovječijemu umu nedokučive, koje posve razumjeti nijedan stvor ne može. Ovakove su istine nad našim umom, a ne protiv našeg uma. Da, niti pravoga znanja nema, gdje nema vjere, koja je i znanju najboljom, najsigurnijom voditeljicom;

d) pokazuj na muževe, u kojima se je u prelijepom suglasju združivala vjera sa znanjem, da, uzgojitelj sam neka bude djeci u tom pogledu primjerom;

e) vjeronauka je najbolje sredstvo za uzgoj uma; jer nauka sv. vjere obuzimlje sve moći čovjeka, ona im odregjuje pravi put, ona ih jača proti borbi u životu, ona čuva kao od prazne i lakoumne vjere, tako i od dvojbe, ona uzgaja divne značaje, koji vrše točno sve dužnosti svoje, i koji rade uvijek po pravilima vjerom rasvijetljenog uma. Vjeronauku ide prvo mjesto pred svim predmetima i griješi puno, tko je zapostavlja.

c. Umu je nadalje zadaća, da čovjeku kazuje, što da u pojedinim slučajevima radi kao dobro, a što da ostavi kao zlo. Kad um ovu zadaću vrši, zove se savjest. Preznamenito je savjest buditi, voditi, usavršivati, jer je savjesnost vrelo sreće osobne i društvene, a nesavjesnost vrelo propasti i rasula. Sve što naobrazuje um, naobrazuje i savjest, a ipak valja dodati još ove točke:

a) Djecu valja za rana upućivati, da rade uvijek prema glasu savjesti, a nikada proti; postaće time savjest nježnom, a nježna je savjest prevelika blagodat;

b) neka se nastoji, da bude savjest prava, t. j. da uvijek sudi prema pravilima uma i vjere. S toga je od potrebe, da se osobito vjeronauka temeljito obučava i da se djeca dosljedno dobru priučavaju;

c) neka se djeca navagjaju, da svaki čin prema savjesti prosugjuju. Korisno je, svaki dan ispiti-

vati savjest, da mogu djeca sama sebe čim bolje spoznati; neizmjerne je cijene česta sv. ispovijed, jer će djeca uz pomoć milosti Božije i uz naputak ispovjednika najbolje poznati sama sebe, pa i sredstva potrebita, da se poprave; postaće savjesna;

d) uzgojitelj neka bude sam savjestan, da prednjači djeci lijepim primjerom; neka sve prema savjesti prosugjuje, neka primjerima pokaže, koli je lijepa savjesnost, koli gadna besavjesnost;

e) ćudorednu obuku treba osloniti na nauke vjerske, jer su nauke vjerske jedini čvrsti temelj, na kojem se može dizati tako snažan ćudoredni život, da ga ni jedna oluja ne će moći srušiti;

f) neka se ističe plata savjesnosti, na ime mir srca na zemlji, a vječno blaženstvo na nebu.

d. Spoznata istina i čista savjest vode do uzora, t. j. do onih načela, prema kojim valja život udešavati, da bude sve savršeniji.

a) Mladeži treba uzora i uzornika, da i ona usplamti, te sve sile svoje napregne, ne bi li se približila ovim uzorima i uzornicima. Zanos za uzorima utisne u njihov zbor i tvor neku tajinstvenu ljepotu, neku osobito milu živahnost, nekakav čaroban polet, te ih čuva od prostote. Paziti samo treba da se zanos za uzorima ne pretvori u sanjariju, u kojoj bi mladić sebi gradio zlatne kule u zraku, preveć se udaljio od istinitog života, te se zaveo na svakojake budalaštine. Mladić neka znade, da hoda po zemlji, po ovoj suznoj dolini, a neka se ipak pridiže k uzorima, da ne ugrezne u tvar i osjetnost;

b) govori se o uzorima istinita, dobra i lijepa; ove uzore ostvarava povijest u uzornicima. Neka uzgojitelj bira one uzornike, koji su za njegovu mladež najprikladniji, za kojima bi se najlaglje povesti mogla. Naći će uzornika puno u svetom pismu, u povijesti svjetovnoj i crkvenoj;

c) najuzvišeniji je uzornik Isukrst, Spasitelj roda ljudskoga; tko Njega nasljeduje, popeće se do najdivnije uzornosti. S toga neka uzgojitelj crta život Isusov, i neka djecu nuka i podbada, da idu za Njim. Sve najplemenitije duše upravo su se naslagjivale, pa se i sad naslagjuju motreći život Isukrstov, i nastojeći život svoj upravljati po primjeru Njegovom.

c. Načela u pogledu na moć govora.

1. Govorom se očituju misli, pa i govor sam pobugjuje na nove misli, i uopće čini, da misli postanu točnije, izrazitije. Bez govora ne bi naobrazba ljudska mnogo napredovati mogla, njim se naobrazba vrlo popješuje. Govor se broji u najljepše darove Božije. Valja daklè uzgojitelju puno nastojati, da izvježba djecu u govoru.

2. Djeca moraju svoj jezik znati u toliko, da mogu lako i pravilno svoje misli drugima saopćivati, te iz govora drugih saopćene misli razabirati. Da se ta svrha postigne, treba:

a) Nastojati, da djeca sa riječima spajaju misli, da ne brbljaju prazne riječi;

b) da govore jasno, razgovijetno i u podpunim izrekama. S toga treba, da uzgojitelj

sam jasno i razgovijetno govori, tepanja neka se čuva djecu neke ustrpljivo ispravlja i upućiva;

c) da paze na lijepe izraze, na točan naglas, na pravilne izreke. Uzgojitelj neka im bude valjanim primjerom, sam neka govori lijepo, čisto, izrazito, uglagjeno, prema slovničkim pravilima, a neka se ne prenavlja, neka ne bira suvišnog nakita. Neka djeca na pamet nauče govore, pjesmice; pogrješke neka sama izpravljaju prema naputku uzgojiteljevu;

d) od djece zahtijevati, da budu u govoru uvijek istinita; govorom treba misli otkrivati, a ne prikrivati; odurno je, prenavljati se; u govoru neka se opaža naravna otvorenost;

e) da djeca znadu, kako će morati za svaku suvišnu riječ pred Bogom odgovarati. Stoga neka budu u govoru oprezna i mirna; često je najbolje šutjeti, budući da jedna sama prenagla i ne promišljena riječ silno nauditi može. Tko puno govori, taj je u pogibelji, da griješi proti istini i proti mudrosti, a time gubi dobar glas.

3. Zaključujući obuku o uzgajanju moći spoznaje, treba istaknuti i naglasiti načelo, koje valja za čitavo uzgojoslovje, na ime, da je uzgojitelj tek onda svoju preznamenitu zadaću svršio, ako je u djeci duševne moći spoznaje lijepo usavršio, a uz to djetetu probudio volju i odluku, da ne će nikada prestati, nego da će uvijek do smrti nastavljati vlastito uzgajanje. Uzgoj za doba dječačkog i mladenačkog polaže temelj, a na tom temelju mora čovjek sam dalje graditi.

II. O uzgoju požudnih moći.

1. Druga glavna moć duše jest požudna moć. Silno je ova moć u čovjeku razgranjena, ona je za život znamenitija nego li su moći spoznaje. Zar ne upravlja čitavim čovjekom baš volja njegova? Zar ne radi čovjek uopće više prema čustvima svojim, nego li prema razumu? Za kojega se čovjeka pohvalno kaže, da je dobar i pošten? Zar za onoga, koji puno znade, a gadno živi? Nipošto, nego za onoga, koji pravedno, ćudoredno živi, makar i manje znao. Prema tomu može se bar donekle prosuditi, koli je važno po život vremeniti i vječni, da se požudne moći dobro uzgoje.

2. Uzgoj požudnih moći mora ići za tim, da čovjek bude krijepostan, da bude samo ono stalno htio i radio, što se slaže sa umnim pravilima i zakonom Božijim, ili što se slaže sa glasom savjesti, a da bude od svega bježao, što se time ne slaže. S toga se kaže, da uzgoj mora biti ćudoredan.

3. A ćudoredan život nije moguć bez vjere t. j. nije moguć, ako vjera i njezina načela ne proniknu čitavog čovjeka. S toga se mora ćudoredni uzgoj oslanjati na vjerski uzgoj. Uzgojenik neka se najprije nauči Boga ljubiti, i Boga se bojati; neka se uvede u kršćansko-vjerski život, da ga kršćanski duh posve pronikne i napuni. Onda neka mu se krijepostan život pokazuje kao život, što je Bogu mio i drag, koji Bog zahtijeva; a život opak neka mu se predstavlja kao život, koji je Bogu mrzak, i oduran, koji Bog zabranjuje. Dijete neka privikne poradi Boga dobro činiti, a oda zla bježati.

4. Dušoslovje govori o četiri osobite strane požudne moći. Požudna se moć najprije pojavlja u nagonu, koji je naravna težnja za onim, što ugagja, za tim se pojavlja kao osjetna i kao nadosjetna požudna moć, jer traži poznata osjetna i poznata nadosjetna dobra, za tim je ona kao vrelo čustvenosti, budući da iz nje izviru razna ganuća, čustva i strasti. Prema tome valja i uzgojna načela razviti i motriti.

a. Načela u pogledu na nagon.

1. Prva je težnja u čovjeku nagon. Odraslim čovjekom mora upravljati vjerom rasvijetljeni um, a u djeteta um nije razvit, s toga ga zamjenjuje nagon. Nagon ističe baš iz naravi čovjeka samoga, te ide za tim, da život tjelesni i duševni održi i usavrši. Nagoni su dakle sami po sebi dobri, dapače potrebni. S toga ih uzgojitelj nipošto ne smije ugušavati, nego mora, da ih nadzire, da ih upravlja, da ih podvrgne umu, te time oplemenjuje.

2. Prema tomu neka uzgojitelj pazi na ova uzgojna načela:

a. Nadziranjem treba zapriječiti, da niži nagoni ne savladaju više, da se svi surazmjerno razvijaju, da se osobito niži, osjetni nagoni ne iskvare.

b. Nagone treba upravljati, da idu za dobrim, plamenitim predmetima, jer će se time oplemeniti. Doprinijeće tomu puno uopće dobar primjer i moć sv. vjere; a valja, da uz sve to uzgojitelj kod pojedinih nagona ovako postupa:

a) Najprije valja istaknuti osobne nagone osjetne i duhovne, kao nagon za hranom i sticanjem imetka, nagon za radom, za znanošću, za umjetnošću, za čašću, za oponašanjem, za slobodom.

1) Nagon za hranom prvi se budi; treba mu umjereno zadovoljavati prema pravilima razvitim u nauci o tjelesnom uzgoju;

2) u osjetne se nagone broji nagon za sticanjem imetka. Uzgojitelju valja paziti, da djeca ne postanu pohlepna, da ne postanu odviše skupa i rasipna; s toga ne valja hvaliti bogatstva, ne treba djeci davati novaca, nego neka se priučavaju pametno štediti, i malene stvari cijeniti, te siromasima pomagati;

3) rano se pobugjuje viši nagon za radom, koji je od velike cijene. Neka ga uzgojitelj pospešuje priučavajući dijete, da radi uredno, da radi, što treba i valja, da nije nikada besposleno, da se radom ne preopterećuje. Djeca neka se igraju, skaču, trče, poslužavaju ukućane, pomažu kod lagljih poslova; neka budu i u školi uvijek poslom zabavljena;

4) nagon za znanjem pobudi se odmah, čim stane duh djelovati. Dijete bi uvijek i za svašta pitalo, da bi stariji jedva odgovarati mogli. Obukom se može zadovoljiti i unaprijediti ovaj nagon, a neka se obukom djetetu pružaju znamenite istine, neka se obučava zorno i prema shvaćanju djece, neka dijete vježbom nauke posve usvoji, pa će se nagon sve bolje usavršivati;

5) znamenit je nagon za oponašanjem, jer sklanja djecu, da hodaju, govore, rade, misle, kao što vide da hodaju, govore, rade i misle stariji i drugovi. S toga je uzgojitelj dužan, da djetetu prednjači dobrim

primjerom, da ukloni iz blizine njegove sve, što je nevaljalo. A neka uzgojitelj djeci ne dopušta, da bi se oponašanjem drugim podrugivala, osobito, da bi ismijavala starije, oponašajući smiješno, kako se drže, kreću, govore;

6) s ovim je nagonom usko svezan nagon za umjetnošću, koji se može ravnati time, da se djeca upućuju na urednost i čistoću, na primjerne igre, i radnje;

7) nagon za čašću je za uzgoj osobito znamenit, jer potiče djecu, da puno rade, da se natječu, koja će više napredovati, te sebi steći priznanje starijih. Ali taj bi nagon mogao biti i pogibeljan, kad bi se izvrgao u pohlepu za čašću; s toga neka uzgojitelj dijete pohvali, kad hvalu zasluži, ali neka hvalu ograniči na dotični čin, neka djecu upućuje, kako hvala ljudska ne vrijedi baš ništa, ako bi djelo Bogu mrsko bilo, kako neka najveću hvalu ištu u tome, da vrše točno dužnosti svoje, kako su sve, što god imadu, primila od Boga, kako će morati o svu Bogu račun davati;

8) nagon za slobodom može pojedinca, pa i čitav narod jako podići i oplemeniti, ako se u prave megje steže; ali kad bi se iskvario, pretvorio bi se u razuzdanost, u obijest, koja ne zna slušati, nego hoće da otrese sve zakone čovječije i Božije, te dovodi čovjeka, da prkosi svojim starijima, crkvi i državi. Dok dijete nije još dosta razumno, neka se oslanja na slobodu uzgojiteljevu; uzgojitelj neka mu bude kao štap, o koji se opire, dok ne može bez potpore da hoda. A sloboda uzgojiteljeva neka bude sloboda ćudoredna, kojom on slobodno sebe i svoj rad točno udešava prema zapovijedima Božijim; neka slatkom silom i dijete na isti put

upravlja, i omiliće mu zakon Božiji. Polučiće uzgojitelj tim laglje ovu svrhu, čim više on dijete očinski ljubi, ljubavlju, a ne strahovanjem upravlja. Osim toga neka uzgojitelj djeci dade prilike, da se mogu sama odlučivati za dobro, i to tim češće, čim su djeca više odrasla; kad bi djeca slobodu na zlo upotrebljavala, valja ih kazniti, slobodu im umanjiti, i strožije ih nadzirati. Neka navodi djecu na to, da ne zaborave na oko Božije, koje sve vidi i na koje treba da se obaziru više, nego li na oko uzgojiteljevo.

b) Društveni nagoni razviju se u djeteta posve rano. Djeca vole sa drugovima boraviti. Ovi su nagoni uvijek važni ne samo za osobni, nego i za društveni život. Uzgojitelj neka ih ravna, da se ne izopače. U tu svrhu valja paziti:

1) Da djeca dolaze samo u dobra društva, gdje se svi ponašaju pristojno i ćudoredno; mnogo se je djece na sokacima izopačilo;

2) da nagon za slobodom ograničuje dužnost. Neka dijete ne ide da se igra, da skače, da se šeće, dok dužnosti nije ispunilo; uzgojitelj neka to odlučno zahtijeva, da dijete poradi slobode i osjetnih užitaka ne propusti svojih dužnosti, te da ne rine u nesreću sebe i obitelj svoju;

3) da uzgojitelj za rana priučava djecu na društvene krijeposti, da na ime budu udvorna, poslušna, čedna, miroljubiva, obzirna; puno može u tom pogledu škola da koristi, budući da je škola malo društvo, u kojem ima svatko sebi ravnih i starijih, pa može dijete, da se uvježba u svim krijepostima, koje će morati kao gragjanin u društvu vršiti; čim ljepše učitelj

umije život školski ravnati, voditi i upravljati, tim bolje uzgaja za društveni život;

4) da se osobitom pomnjom nadziru prijateljstva, koja djeca sklapaju, jer mogu biti vrlo korisna, a i pogubna.

c) Ne smiju se zanemariti nabožni nagoni. Ovi upućuju čovjeka na Boga. Kako brzo dijete shvati, da su nekoji čini dobri, drugi zli; kako rano razumije, da mora biti samo dobro, a ne opako. I nauke o Bogu, o angjelima, o duši tako lako razumije, da se vidi, kako duša već po naravi svojoj ište Boga, te je na njega upravljena. Preznamenito je, da se ti nagoni obukom i primjerom usavrše, sve više bistre, dok dijete ne dogje posve do razuma, te se može onda razumnom voljom samo Bogu u svem pokoravati

3. Ako uzgojitelj prema toj uputi postupa, jačaće i usavršivati dobru stranu u nagonima i umanjivaće njihovu slabu stranu; a time će ukloniti pogibeo, da se iskvare te volji olakotiti zadaću. Nije na ime u čovjeka kao u životinje. Ovdje su nagoni instinktu posve podvrgnuti, pa može njima upravljati, s toga ne mogu naravnih granica prekoračiti, a u čovjeka nagoni sami po sebi nijesu umu podvrgnuti, nego ih mora volja njegovim pravilima podvrgavati. Nu, ova teška zadaća olakotiće se volji, ako su se nagoni nastojanjem uzgojitelja razvili u dobrom pravcu. Osim toga bi se time za uzgoj osjetne požudne moći i iste volje puno učinilo.

b. Načela u pogledu na osjetnu požudnu moć.

1. Osjetna požudna moć ide za osjetnim užitkom, te bježi od osjetne boli. Kad joj se pojavi predmet,

koji donosi osjetni užitak ili osjetnu bol, odmah se ona gane i sama po sebi ne može drukčije, nego da dobro hoće, a od zla da bježi.

2. Budući da osjetna požudna moć teži za osjetnim dobrom i bježi od osjetnog zla, s toga *može doći u veliku oprjeku sa pravilima vjerom rasvijetljenog uma.* Um na ime puno puta pokazuje, kako je po duševnu korist čovjeka od potrebe, da od osjetnih užitaka bježi, a osjetna zla prigrli. Odatle borba u čovjeku. Dobra bi volja morala osjetnost suzbiti i skloniti je pod razum. Ako je preslaba, ako popusti, da je savlada osjetnost, povrijegjen je ćudoredni zakon, učinjen je grijeh.

3. A čovječija *volja već sama po sebi naginje na osjetni užitak*, u njoj je samoj vrelo pohotama i putenosti. Da je tomu tako, da volja više naginje na zlo, nego li na dobro, uči nas svagdanje iskustvo i sveta vjera. Ako volja zamami osjetnosti više puta pristane, naginjaće sve jače na zlo, ponarašće u njoj *sklonost, dapače nagnuće na zlo.*

4. Uzgojitelj ima preznamenitu zadaću da nastoji oko toga, da se *osjetna požudna moć oplemeni i da se sve laglje podvrgava razumnoj volji.* U tu svrhu neka postupa prema ovim načelima:

a) Najprije neka *dobro uzgaja nagone*, jer oni premnogo uplivaju na osjetnu požudnu moć i na volju samu;

b) neka dijete za rana *znade, kakova je borba u njegovoj duši izmegju dobra i zla.* Dobro neka mu se predstavlja kao ono, što Bog hoće, što jedino čovjeku pristaje i što jedino vrijedi, da se obljubi

i čini; a zlo neka se djetetu prikazuje kao ono, što Bog mrzi, što je gadno i nepristojno za čovjeka;

c) neka se u djetetu sve više pobugjuje i učvršćuje volja, da čini dobro, makar posve teško bilo, a da nikada ne čini zla, makar i posve slatko bilo. A kad bi se ipak dalo zavesti na zlo iz lakoumnosti, naglosti, nesmotrenosti ili zle volje, neka se uputi, da se odmah pokaje i to baš iz srca i da odluke opetuje. Od kolike je u tom pogledu cijene česta sv. ispovijed!

d) da se djetetu borba olakoti, uklanjaj od njega sve, što bi mu osjetne požudne moći pobugjivalo proti zakonu Božjemu na ćudoredno zlo, jer bi se time pobugjivala i pohota volje, slaba strana bi se jačala, a dobra bi se slabila i u dobru još nejako dijete moglo bi propasti; dakle paziti valja na sve, što god bi sa djetetom u dodir doći moglo, osobito treba uklanjati sve opake prilike;

e) valja djetetu pribavljati plemenitih predmeta i ćudoredno dobrih prilika, da ih gleda, da u njima boravi, da na njih obvikne, te da se time upravo dobra strana u njemu sve bujnije razvija; ako se dobra volja učvrsti i snažnom postane, ne će je onda napast lako oboriti;

f) neka se dijete za rana priuči, da se samo voljom svojom odvraća od osjetnih a opakih naslada, da pomišlja na zlo, što bi se iz njih rodilo već na zemlji, a još više u vječnosti;

g) uzgojitelj neka proučava sklonosti, što se u djetetu pojavljaju. Dobre sklonosti neka unapregjuje, a zle neka suzbija. Sklonosti će se u djetetu podržavati

i rasti ili umanjivati i gubiti prema tome, kako dijete dotične predmete cijeni. Kod dobrih sklonosti neka uzgojitelj pokazuje, kako zbilja predmet vrijedi, da se trudi za nj i znoji, koliku donosi korist; kod opakih sklonosti neka opet pokazuje, kako je predmet po sebi gadan, kako je protivan dostojanstvu čovječijemu, kako se je dijete jedino vanjskim lijepim licem zavesti dalo;

h) neka uzgojitelj usavršava u djetetu savjest, da postane posve nježnom, tako da ne će osugjivati samo ono, što je očito zlo, nego ne će pristajati niti na žudnje same po sebi niti zle, niti dobre, ali koje bi mogle da postanu zle.

5. Tim će postupkom uzgojitelj osjetnu požudnu stranu stisnuti u prave granice te pomoći slobodnoj volji ne samo u tom, da se od zlih požuda ne će dati zavesti na opačine, nego i u tom, da će se moći sama čim više popeti do ćudoredne slobode i značajnosti.

c. Načela u pogledu na nadosjetnu požudnu moć ili volju.

1. Volja ide za duhovnim dobrom, bježi od duhovnog zla, u koliko se je razumom shvatilo. Iz iskustva znademo, da volja sama sebe opredjeljuje na rad ili odmor, uopće na sve čine svoje. S toga može volja i u ćudorednom pogledu dobro htjeti ili od njega bježati, i opet od zla bježati ili ga prigrliti. Volja doduše ne će zla kao zlo, nego poradi dobra, poradi koristi, poradi užitka s njim spojena. A baš u tom je slaboća i nesavršenost čovječije volje, da se na ime može odlučiti proti ćudorednim zahtjevima.

2. Uzgoj mora da ovu slabu stranu volje ispravi. Uzgojem mora se dobra strana volje jačati, kako će se moći opirati svojoj vlastitoj težini, koja je vuče u osjetnost i osjetne naslade i to proti pravilima uma; uzgojem mora se volja skloniti na to, da se odrješito odlučuje uvijek prema ćudorednim zakonima. Uzgojem dakle *treba, da se volja popne do ćudoredne slobode*. U toj slobodi valja je tako *učvrstiti*, da je nikakva napast ne će moći odvratiti od dobra i zavesti na zlo; uzgojem dakle valja u djetetu položiti temelj za ćudoredan *značaj*.

Budući da se u ćudorednom zakonu pojavlja volja Božija, može se kazati, da ima uzgoj zadaću, dijete dovesti na onaj vrhunac, da ne će nikada drugo htjeti, nego li hoće Bog, da bude najvećom odrješitošću volju svoju Božijoj volji uvijek podvrgavati htjelo.

4. Pošto je uzgoj volje toli znamenit, treba uzgojni postupak čim bolje proučiti. Može se s toga najprije pokazati, kako treba volju k *ćudorednoj slobodi voditi*, kako u toj *slobodi učvršćivati*, te je napokon *dovesti do ćudorednog značaja*.

1. O uzgoju volje za ćudorednu slobodu.

1. Ćudoredno slobodan čovjek radosno vrši volju Božiju. Dijete ove volje ne može još same u sebi shvatati, jer mu duševne moći još nijesu dovoljno razvijene; s toga mu valja volju Božiju kao u slici predstaviti, da je kao gleda i onda čini. To biva *primjerom*.

Primjer bude snažnijim, ako se s njim spoji *obuka*, koja djetetu primjer protumači i učini razumljivim. Pri-

mjer i obuka ne smiju ostati mrtvi, nego valja da uhvate korijen u srcu djeteta, kao lijepa biljka u dobroj zemlji, pa će uplivati na život njegov. To biva uopće navikom i vježbom, a u školi stegom.

Dijete je lakoumno, nepostojano, površno, i dade se brzo zavesti. Nužne su mu s toga točne upute, nužna čvrsta, jasna pravila, da prema njima udešava svoje korake, te ne sagje stranputice. To biva zapovijedima i zabranom.

Volja je u djeteta slaba, brzo dobre volje nestane, i više je na zlo sklona, nego li na dobro. Uzgojitelj mora da joj pomogne nadzorom i stegom u užem smislu, t. j. nagradama i kaznama. Ovim sredstvima jačaće se volja u dobru, te dovesti do ćudoredne slobode. Pojedina sredstva valja razbistriti.

2. A prije toga može se još napomenuti, kako je sva ova sredstva upotrebljavao Uzor-uzgojitelj Isukrst. Zar nije bio sam učenicima svojim najljepšim primjerom? zar ih nije najpriprostijim načinom obučavao i tri godine vježbao u kršćanskom životu? zar nije zapovijedao i zabranjivao, te pokazivao na nagradu i kazne?

a. Primjer.

1. Primjer silno utiče na čovjeka, osobito na djecu. Djecu nuka već naravni nagon, da oponašaju ono, što vide. S toga so rado povagjaju za primjerima uopće, a najvole se povesti za primjerom onih, koje štuju i ljube, kao roditelje, učitelje i druge. Primjer meće djeci dobro neposredno pred njihove oči, po-

kazuje im, da je dobro moguće, pa suzbija ispriku, kao da ne bi dobro činiti mogla.

2. Odatle ističe za uzgojitelje sveta dužnost, prednjačiti djeci uvijek najljepšim primjerom. Neka dakle uzgojitelj pazi na sve, što zbori i tvori; neka uklanja sve, što bi nježnu ćud djece povrijediti moglo; neka odstranjuje od djece opake drugove i uopće svako društvo, koje se ponaša surovo i nepristojno. Najviše neka gleda na to, da dijete ne vidi nećudorednih primjera, jer bi se za njima laglje povesti moglo, nego li za dobrima, budući da je čovječija narav na zlo sklona.

3. A primjer neka bude moguć, primjeran tjelesnoj i duševnoj snazi djece; neka bude zamamljiv ljepotom svojom, da dijete tim sigurnije i tim silnije povuče za sobom; neka bude čest, da volju djetinju posve predobije; napokon neka bude iskren, t. j. neka se u uzgojitelja slaže čin sa srcem, jer djeca imaju oštro oko, pa bi nesklad brzo spazila osim toga, da pričinjena krijepost ne traje dugo, te da se prelako pojavlja kao takova.

4. Sretno dijete, koje je u mladosti svojoj samo dobre primjere gledalo, blagoslivaće kasnije uzgojitelje svoje; a nesretno dijete, kojemu su se pružali opaki primjeri, te je propalo u pogledu na um i na ćudoredni život. Nije badava Isukrst o smutljivcima kazao, kako bi im bolje bilo, da im se objesio mlinski kamen o vrat i da se potope u pučinu morsku.

b. Pouka.

1. Preznamenita je opet pouka, kojom se djeci otvaraju oči, da bolje primjer i svu snagu njegovu osjete.

Pouku je dijete dobivalo već kod kuće; otac i majka svakom su ga prigodom upućivali na dobro, pa i samo je sebi ćudoredna načela iz primjera izvesti moglo.

2. Što je kod kuće započeto, škola sustavno nastavlja. Najveću ima zadaću u tom pogledu dobro i oduševljeno obučavanje u vjeronauci. A i ostalom obukom saopćuju se djeci ćudoredne pouke, bistri im se ćudoredni sud, potiču se ozbiljnim opomenama na dobro, a odvraćaju od zla. Svaki učevni predmet neka oplemenjuje mlagjahnu volju djece, drukčije zadaće svoje ispunio nije.

3. Ćudoredna pouka djelovaće tim silnije, čim se ljepše u uzgojitelju samom pouka sa životom slaže, čim je uzgojitelj zornije, živahnije i bistrije saopćuje. Zorno će se pouka saopćivati osobito primjerima iz svete i svjetovne povijesti. Upravo povijesti zasižu tolikom silom u srce djetinje, da ne će ustrebati, naumljenu pouku na po se izvoditi, razumjeće je djeca sama, ili će već dovoljno biti, ako se samo malo natukne. Valja ovdje pripomenuti, neka se uzgojitelj čuva, da ćudoredne pouke predugo i preširoko ne rasplića, ili silom bez naravnog saveza privlači, jer bi time dobar utisak opet izbrisati mogao.

4. Školsko obučavanje već samo sobom uzgaja, t. j. jača volju. Dijete na ime mora da se u školi uvijek pristojno prema propisima drži, da ne govori, osim kada se pita, da odgovara glasno i razgovijetno, da gleda, sluša, pazi, misli. Nu za to treba nastojati, treba upravo htjeti, treba naravnu lijenost, lagodnost, rastresenost savladavati, a time se jača volja.

c. Navika.

1. Dijete mora prema primjeru i obuci da živi. Nu dobro raditi posve je teško, za to se treba mnogo naprezati; a sve biva laglje, čim se isto više puta opetuje, pa se može napokon vršiti, da se teškoća jedva opazi. Opetovanjem nastaje za život toli znamenita navika. Ako je dijete u ćudorednom pogledu naviklo dobro raditi, ne će se tako brzo od dobra odvratiti.

2. Istina, da puka navika osobite ćudoredne vrijednosti nema, jer je više narinuta volji, nego li hotična odluka volje; navikom dijete bar s početka više slijepo radi, i ne znajući jasno za što. A ipak je navika jako dobar početak pravoj kriieposti. Neka samo uzgojitelj ističe djetetu razloge, za što valja tako raditi, za što je krijepost toli nužna za osobni i društveni život; neka on ove razloge tim bistrije tumači, čim dijete više raste. Dijete će ovo obučavanje voljeti, prihvatiće ga radosnim srcem, jer mu nije teško ravnati se prema njemu, i jer mu je do sada već život prema njemu donio mir duše i priznanje starijih. Ako se onda slobodnom voljom odregjuje prema navici, steći će sebi slavu i kod Boga, jer će navika postati krijeposnim činom.

3. Rano valja djecu vježbati, i dosljedno s njima postupati, da dobre navike u njima korijen uhvate. U tom neka uzgojitelj ne bude prestrog, uspjeće najlaglje, ako znade neku milinu sa umjerenom ozbiljnošću lijepo spojiti. Neka djecu vježba ne samo u pogledu na ćudoredan život, nego in u pogledu na sve, što je za svagdanji život

nužno ili korisno, n. pr. kako se valja ponašati kod stola, kako u društvu, i dr.

4. Kako je nužno, da se djeca na dobro priučavaju, tako je opet nužno da, se od zla odučavaju. Zlo nekako samo vrlo bujno raste i sve se dublje uvrježuje u mlagjahna srca. Žalošću opaža katkad uzgojitelj, da su se svakojake opačine na djetetu iznenada pojavile. Odmah neka nastoji, da ih iščupa, dok se nijesu posve u srcu ukorijenile. Koliko puta dogju djeca iz kuće obiteljske u školu sa zlim navikama. Neka ih učitelj po malo ispravlja, a neka bude ne samo ustrpljiv, nego i mudar, da ne povrijedi ugleda, što ga moraju imati roditelji. Upotrebljavati treba vjerska sredstva, i djecu vježbati u činima, koji su zlim navadama baš protivni.

5. Da školski život uspjeva, treba djecu uvježbati, da točno obdržavaju školsku stegu. Znamenito je ne samo po osobni, nego i po obiteljski i društveni život, da se već djeca priuče, ravnati se prema redu propisanom zakonima više oblasti. S toga treba, da se o stezi na po se raspravlja.

d. Stega.

1. Školskom stegom zovu se one uredbe i naredbe, kojima se uklanja sve, što bi obuku i uzgoj priječilo, a uvagja sve, što bi obuku i uzgoj unapregjivalo. Ništa ne unapregjuje škole u pogledu toli ćudorednom koli znanstvenom bolje, nego li vještina u uzdržavanju školske stege.

Bez stege ne bi najvrsniji učitelj ništa polučiti mogao, a uz stegu može i srednje ruke učitelj polučiti puno. Stegom priučava se dijete, da podvrgava svoju volju razborito uvedenom redu, zakonima društvenog života. Stegom se pripravlja dijete, da postane dobrim gragjaninom jer ako znade već za mladosti volju svolju obuzdavati na opću dobrobit, znaće je obuzdavati i za kasnije doba.

2. Da se dijete prema stezi ponaša, na to *neka ga ne nuka puki strah* od uzgojitelja, jer strah mu ne bi srca ispravio, nego bi ga navagjao, da opake strane svoje čim brižljivije sakriva. Dijete bi dakle himbenim postalo i zlo bi se sve dublje u srce njegovo uvriježivalo. Dijete bi na sve opačine spremno bilo, samo da ga uzgojitelj ne gleda. Da se ravnaju prema stezi, na to neka djecu nuka:

a) *strah Božiji*, koji valja djeci čim prije duboko u srce usaditi. Dijete puno straha Božijega biće dobro uvijek i posvuda, ma da ga ne vidi uzgojitelj, jer ga gleda bistro oko Božije;

b) *strahopočitanje prema uzgojitelju.* Neka se uzgojitelj odlikuje znanjem svojim, neka uzorno živi, neka revan bude i vjeran u zvanju svome, neka mudro, došljedno i pravedno postupa, štovaće ga djeca, rado će slušati njegove upute, ponašaće se prema njegovim naredbama, točno će dakle obdržavati stegu. Gdje djeca uzgojitelja ne štuju, riječ njegova ne će dopirati do srca djetinjega, vladaće u školi strahovanje, koje ni iz daleka ne će postići ono, što postizava štovanje i ljubav;

c) *želja djece same, da napreduju svestrano.* Ovu želju treba da uspiruje kuća i škola. Ima dobro uzgojene djece, koja ne vole nered, nego im je

drago živjeti ondje, gdje je red i stega; tuže se, da ih nemarnjaci uznemiruju. To je pravi duh; uzgojitelj neka nastoji, da pronikne svu djecu i to sasvim. Neka gleda kako će djecu potaknuti, da se megjusobno natječu; povući će onda revniji lijene drugove za sobom. Kad se djeca natječu i revnuju, rodiće rad školski obilatim plodom.

3. Stegom neka se uvede dobar red u pogledu na vrijeme, mjesto, rad i držanje učenika u školi.

a. u pogledu na vrijeme neka uzgojitelj pazi na ovo:

a) Neka zahtijeva, da djeca redovno polaze školu; djeca ne će protiv toga puno griješiti, ako učitelj umije roditelje i djecu za školu oduševiti;

b) neka vrijeme opredijeljeno za školsko obučavanje zbilja točno i za obučavanje upotrebljava;

c) neka se ravna točno prema ustanovljenom redu nauka, kako će djeca za svaki sat znati, iz kojega će se sad predmeta nastavljati;

d) neka ne zaboravi na odmor i za dužeg obučavanja, da mogu djeca otpočinuti, te ojačana dušom i tijelom nastaviti svoj rad.

b. U pogledu na mjesto neka učitelj pazi:

a) Svako dijete neka imade svoje mjesto, kojega svojevoljno ostaviti ne smije; na to mjesto neka ide, kad dogje u školu, te se tihim radom pripravlja za sat, koji će doći;

b) mjesto se oprezno bira prema osobnim svojstvima djece; nemirno dijete neka učitelj posadi blizu sebe i u koliko je moguće na kraj klupe;

c) ne samo djeca nego i školske stvari neka imadu odregjeno mjesto, na koje se moraju iza porabe opet spremiti; isto valja za gornje haljine, šešire i dr.

c. Stegom neka se lijepo uredi rad učenika:

a) Rad neka bude u koliko je moguće općenit i zajednički; učitelj neka pazi na sve i onda, kad mora da se sa pojedinim djetetom bavi;

b) djeca neka nikad ne budu besposlena dok se učitelj sa jednim razredom bavi, neka se ostali razredi tihim poslom zabavljaju;

c) djeca neka rade veselo i ozbiljno, marljivo neka žele izraditi sve čim sarvršenije;

d) znamenito je i držanje učenika, kad rade. Učitelj neka ih kratkim i bistrim riječima uputi, kako valja da dolaze, hodaju, sjede i ustaju, kako da odgovaraju, pitaju, pišu, čitaju, kako da vade i spremaju učila, kao knjige, ploče, pisanke, u svem neka se djeca ponašaju pristojno.

Učitelj će prepriječiti puno izgreda, ako umije uvesti u školu dobru stegu, biće malokad nužno, da postupa strogo, da kazni. Kako je dakle od potrebe, da učitelj sebi steče ljubav i pouzdanje koli djece, toli njihovih roditelja!

e. Zapovijed i zabrana.

1. Ako uzgojitelj hoće djecu na dobro uvježbati, i držati u granicama stege, moraće zapovijedati i zabranjivati. Zapovijed pokazuje djetetu, što mu treba činiti, zabrana mu stavlja megju, da put zapovjedi

ne ostavi. Zar nije i Bog dao zapovjedi i zabrane, da čovjeka ravna i vodi?

Ali neka uzgojitelj ne zapovijeda i ne zabranjuje previše, neka se zadovoljava onim, što je baš od potrebe, da se uzdrži red, da uzgoj napreduje. Svako znade, da živeći u družtvu ne može posve slobodno raditi, da mu se sloboda po nešto stegnuti mora. A nesnosljivo bi bilo, kad bi se sloboda stezala bez potrebe, svojevoljno, prema ćudi, time bi se djeca ogorčavala, te na neposlušnost i prkos navodila.

2. Zapovjed i zabrana neka bude:

a) jasna, da dijete točno znade, šta mu je činiti, čega se kaniti;

b) odlučna, da dijete odmah uzmogne razabrati, kako uzgojitelj ozbiljno hoće, da se prema naredbi ponaša;

c) kratka, jer bi puno riječi zapovjedi i zabrani otelo njihovu snagu, njihov utisak; slabe majke neka traže puno riječi, a odrješit muž neka bude kratak. Kako su kratke zapovjedi Božije!

d) općenita, kojoj treba da se pokoravaju svakoliko djeca bez iznimke;

e) neopoziva, mora se na ime izvesti; promijeniti bi se mogla jedino ondje, gdje bi za to bilo temeljita i posve jasna razloga.

3. Kod male djece ne treba kazati razloga zapovjedi i zabrani, jer ih još ne bi razumjela i ne bi se dovoljno uvježbala u poslušnosti, ugled uzgojiteljev i vlast njegova mora da im bude jedini razlog. A čim su djeca više dorasla, valja da im se za pojedine naredbe saopći razlog, da se istakne nužnost i

da se navede korist; poukom potaknuće se njihova volja, te će sve veselo i radosno svršiti.

U višim razredima neka prestanu zapovjedi i zabrane, neka ih zamijene općeniti propisi, kojima se dužnosti navode i koji se prikazuju djeci kao zakon. Dobro je, da se propisi napišu te da se pismeno djeci u ruke dadu, ili bar da se koji put pročitaju.

Što se uzgojenici više približavaju zrelosti i samostalnosti, tim neka se više upravljaju savjetom; uzgojitelj neka savjet kratko i jezgrovito obrazloži, te neka razboritoj volji uzgojenika ostavi, da se prema savjetu vlada; a kad ne bi slušao savjet, onda bi se opet moralo zapovijedati.

4. Zapovjedi i zabrani mora da bude uzgojenik poslušan. Neka dijete sluša točno, u svemu i drage volje. Neka ne sluša poradi straha i prisiljeno, nego radi savjesti i radi počitanja prema uzgojitelju. Čim više dijete raste, tim više neka uzgojitelj nastoji, da bude poslušnost u istinu plemenita i krijeposna; s toga neka priučava dijete, da sluša radosno i čistom namjerom. Primjerima neka se djeci pokaže, koli je poslušnost uzvišena, plemenita, lijepa, zaslužna i Bogu mila krijepost.

f. Nadzor.

1. Nužno je, da se djeca nadziru, jer su ona slaba, nestalna, ne mogu odoljeti svakoj napasti, ne mogu suzbiti svaku pogibeo.

Uzgojitelj će pomoći, da djeca ostanu dobra i da ne propadnu, ako ih pametno i savjesno nadzire.

Istina, moguće je, da bi djeca dobro činila, a od zla bježala s razloga ne posve dobrih, na ime više radi uzgojitelja, nego li radi savjesti i dužnosti; a ona će ipak dobro živjeti, u dobro se uvježbati, dobro obljubiti i napokon zbilja činiti sve iz čistih plemenitih razloga.

2. Nadzorom mora dobro unapregjivati a zlo uklanjati. Osobito zlo bi nastalo, da nema nadzora. S toga se mora nadzirati društvo, u koje djeca zalaze, knjige, koje čitaju, slike, koje bi maštu iskvariti i volju izopačiti mogle, igrališta, kupatila i t. d.

3. A nadzor neka se ne proteže na sve i najsitnije stvari, neka ne bude pedantičan, tako da se djeca ne bi mogla slobodno kretati i da bi se za svaki najmanji prestupak karala. Mala djeca neka osjećaju, da ih uzgojitelj nadzire, a neka im slobodu ne steže u pretijesne granice.

Kad djeca ponarastu, neka se tako strogo ne nadziru, neka im se ostavi veća sloboda, da se priuče samostalnosti, da uzmognu sama sobom upravljati, jer će se morati naskoro samostalno odlučivati. A ipak neka uzgojitelj i na njih uvijek pazi, da znade, šta rade, da upozna slaboće njihove, koje će moći onda liječiti. Kad bi opazio, da djeca slobodu na zlo upotrebljavaju, neka ih opet strože nadzire.

4. Uzgojitelj neka bude sa djecom otvoren, pa će uzgojiti otvorene značaje. Neka vjeruje djeci, neka im se pouzdava, neka ih nikada bez razloga ne sumnjiči. Treba takogjer, da nadzire pametno, a da ne vreba na djecu, kako bi ih uhvatio i kaznio. Djeca su oštroumna, pa bi brzo uvidjela, kako uzgojitelj postupa i ne

bi ga više voljela, nego bi od njega bježala i mrzila ga, te bi ga lukavošću nastojala prevariti. Uzgojitelj neka ne trpi ispraznog tužakanja i odavanja, jer bi time lukave, himbene, zločeste ljude uzgojio. Još bi gore bilo, da on sam stane djecu tužakati i odavati.

5. Najbolje sredstvo za nadzor jest oko uzgojiteljevo uopće, a na po se u školi oko učiteljevo. Okom sve vidi, okom hvali i kudi, okom potiče i suzbija, pravim učiteljskim okom može učitelj čudesa da tvori. Bolje je pogrješke prepriječiti, nego učinjene kazniti, a upravo okom može puno zla prepriječiti. Učitelj treba da ima takovo oko, a imaće ga, ako bude imao pravo učiteljsko srce, ako je nadahnut pravim učiteljskim duhom.

g. Nagrade i kazne.

1. Nabrojenim sredstvima jačaće se volja na dobro. Ali osjetnost je u čovjeka toli jaka, volja je toli sklona na zlo, pohota i požuda toli je silna, da se usprkoš svim sredstvima svako zlo zapriječiti ne može. Djeca će više ili manje griješiti. Čovjek se mora upravo na dobro siliti, proti sebi samomu dugo i ljuto se boriti, da ćudoredno-dobra volja u njemu pobjedu steče. U tom nastojanju valja da uzgojitelj dijete potpomaže još osobitim sredstvima, na ime nagradom i kaznom.

2. Dušoslovje i svagdanje iskustvo uči, koli silno djeluje čustvo na čovjeka, a osobito na nerazborito dijete. Što mu ugodna čustva pobugjuje,

za tim čezne, što mu ragja neugodna čustva, od onoga bježi, i ne pitajući, da li tako činiti može i smije prema savjesti, prema volji Božijoj. Da čovjek dobro čini iz ljubavi prema Bogu, poradi dužnosti, i to uvijek u svakoj prilici, za to treba velike savršenosti, koje se u djece nalaziti ne može. Takova je savršenost uzor, kojemu neka nastoje čim više se približiti i uzgojitelj i djeca. Dokle god toga nema, treba da pomažu volju kazne i nagrade.

3. Zlo ponajviše s toga čovjeka mami, jer pruža kakav užitak, dakle kakovo bar prividno dobro. Ovu silu zla valja umanjiti, valja je uništiti. A to biva time, što iza nedozvoljenog užitka slijedi gorka kazna; neka se uzgojenik osvjedoči, kako je gorak plod, kojim ragja zlo, makar za prvi čas i ugagjalo. Priučiće se dijete, obazirati se i na pošljedice svakog čina svoga, dakle na budućnost, a ne samo na sadašnji časak. Time pak koristi kazna za budući život. S toga zahvaljuje mladić i muž uzgojitelju na odrješitoj stezi, kojom ga je čuvao od zla, a navraćao na dobro. Prema tome pametna kazna upravo iz ljubavi izvire. Tako radi i Bog.

4. Dok kazna više odvraća od zla, nagrada više potiče na dobro. Dobro čovjek ne čini lako. Svaki dan se učimo, da se kraljestvo nebesko samo silom osvojiti može. Čovjek napreduje u krijeposti samo toliko, u koliko sama sebe savlada, i na krijeposne čine prisili. Jer je čovjek preveć u osjetnost i pohotu i sebičnost ugreznuo, pa mu se s toga krijepost čini gorka i teška. Ovu prevaru valja ukloniti. Tko je učinio dobro, osobito ako mu je za to trebalo

velikog napora, neka odmah osjeti, koli sladak užitak, koliko zadovoljstvo odatle slijedi. To biva nagradom. Dijete uvigja iz iskustva, da dobro ragja mir, zadovoljstvo, radost, samo, ako se prva teškoća savlada, da dakle vrijedi potruditi se, da se i uvijek čini. Ovim osvjedočenjem ide onda dijete u život, gdje mu ga zreliji razum i iskustvo bolje očiste i razbistre. U tom stoji uzgojna cijena nagrade.

5. Nu, budući da su nagrade i kazne izvanredna uzgojna sredstva, nužna jedino poradi iskvarene, na zlo sklone volje čovječije, valja ih:

a) upotrebljavati umjereno i rijetko, one su lijek, kojim se imadu škodljivi sokovi odstraniti, da može volja u dobru ojačati;

b) neka budu primjerene duševnoj i tjelesnoj naravi uzgojenika; uzgojitelj neka se obazire, na doba, na spol, na zdravlje, na čustvenost, na dosadanje postupanje sa uzgojenikom;

c) neka budu naravne, da kao same po sebi izviru iz dobrog ili opakog čina; lašcu se ne vjeruje, urednomu se povjeravaju važniji poslovi, svadljivac se osami;

d) neka budu pravedne; neka se male pogrješke ne kazne prestrogo, neznatno djelo neka se ne hvali preveć, jer bi se tim kvario sud djece;

e) neka budu nepristrane; dakle za sve jednake, jer bi djecu ljuto vrijegjalo, a uzgojitelju bi se ugled umanjivao i gubio, kad bi postupao pristrano.

6. Budući da je po čitav uzgoj vrlo važno, kako se uporavljaju nagrade i kazne, valja o tome još točnije raspraviti.

1. Nagrada.

1. Nagrada je sredstvo, kojim uzgojitelj pobugjuje ugodna čustva, da potakne dijete na dobro, te mu volja u dobru ojača.

2. Ne smije se nagraditi koji god dobri čin, nego samo onaj, koji je malo teži, za koji se je dakle htjelo, da se sile djetinje osobito naprežu; nagradom se slaba volja potakne, da svojski prione uz rad. Ne valja dakle nagragjivati darovitost, dobru pamet, ili čak tjelesne vrline, plemenit rad i drugo, nego ono, što je u činu od djeteta samoga poteklo, na ime marljivost, pozornost, dobro ponašanje i dr. Neka se ne hvali uzgojenik kao takav, nego neka se hvali samo u onom, u čem se je odlikovao, neka se dakle hvali ustrajna marljivost njegova, osobita urednost, pristojnost i čistoća.

3. Da postigne nagrada svoju uzgojnu svrhu, mora da zadovolji kakovoj želji djeteta, jer će samo onda prouzročiti ugodno čustvo, radost. Ali neka uzgojitelj gleda, da ne bi zadovoljavao pogibeljnim željama, koje bi se u strast izvrći, i time djetetu nauditi mogle. Osobito u školi neka se ne zadovoljava nižim, osjetnim nagonima, jer se divlji nagon za užitkom i sam sobom prerano probudi. Škola neka pruža više duševne užitke. Isto tako neka se ne nagragjuje novcima; ako se dijele darovi, neka se ne cijene prema njihovoj tvarnoj vrijednosti; jer bi time škola škrtost i lakomost uzgajala, nego neka se pazi na duševne nagone, kao na nagon za čašću, za znanjem, za radom, za slobod m, i dr. na njih neka se nagrade

obaziru. Najsilniji je nagon za čašću, na njega neka djeluje uzgojitelj svojim priznanjem, svojom pohvalom. Tim se uzgojenik puno i plemenito nagragjuje.

4. U školi mogu se upotrijebiti ove nagrade:

a) Pohvala, kojom učitelj izražava, da je sa radom ili ponašanjem učenikovim zadovoljan. Neiskvarenu je učeniku pohvala uzgojiteljeva najslagja nagrada. A o osobnosti učitelja i njegovu odnošaju prema učeniku ovisi, hoće li je djeca cijeniti, hoće li duboko uplivati na njihova srca. Ne treba svaki put pohvalu izjaviti riječju, dostatan je pogled, izraz oka, izraz lica. Ako se upotrijebi riječ, neka bude kratka i jezgrovita;

b) ocjena, kojom se pohvala pismeno saopćuje. Dobra ocjena, dobar red potakne neiskvarenu djecu na čistu i plemenitu radost. Ako se djeca ocjenjuju točno, silno to na njih djeluje. Ocjenjuje se ili pojedini rad, ili čitavo ponašanje djeteta, dakle marljivost, napredak, ponašanje. Za to su svjedočanstva, koja se prema propisima školskih oblasti dijele svakog mjeseca, ili svake četvrti, svako pô godine ili na švršetku školske godine.

c) sa ocjenom se spaja poredanje učenika prema njihovim zaslugama. Učitelj ima djecu pred sobom kroz čitavu godinu, ako je valjan, dobro može da razabere njihova naravna svojstva, pa i njihovo nastojanje, njihov rad, njihov napredak, i na tom temelju može ih pravedno prema zaslugama poredati. Time se djeca puno pobugjuju, da revno i neumorno rade, da budu pozorna, točna, ćudoredno dobra, da se u svem natječu; a baš ovakovo nastojanje djece može puno koristiti za uzgojne svrhe;

d) časnije mjesto u školi. Dobro je katkad promijeniti mjesta, gdje učenici sjede; neka se gleda na ponašanje pojedinih; urednim neka učitelj pokaže, da se u njih pouzdaje, te ih metne u zadnje klupe, a neurednim neka pokaže, da se u njih ne pouzdaje, s toga neka ih smjesti u prve klupe, da su uvijek pred njim. Učvršćivaće time samoćustvo;

e) časni poslovi. Neka učitelj revnim dopusti, da ga potpomažu u njegovim poslovima;

f) mali pokloni. Pokloni neka se ne biraju prema tvarnoj vrijednosti, nego ili prema vrijednosti u pogledu na umjetnost i nabožnost, kao što su sličice, ili pak prema vrijednosti za život i obučavanje. Siromašnoj djeci mogu se pokloniti pisaljke i učila. Osobito puno vrijede za djecu božićni darovi;

g) javna odlikovanja i darovi koncem školske godine. Priznati dobri uzgojni zavodi nagragjuju marljivu djecu javnim odlikovanjem, budi da ih upišu u zlatnu knjigu, u zapisnik najrevnijih učenika, budi da im dadu kakovu izvanrednu odliku, koju na odjeći pripetu nose. Isto tako dijele koncem godine svečano darove. Sve se ovo dosljedno izvagja iz načela, da valja dobro pripoznati, da imadu i nagrade uzgojnu svrhu.

5. Nagrade se dijele iza dobroga čina, a da se prije niti isticale nijesu, one krijepe volju za budućnost. A katkad može uzgojitelj i prije čina djecu na nagradu upozoriti. To biva pobudom ili obećanjem.

Uzgojitelj na ime katkad pobugjuje na revan rad, na dobar čin time, da istakne u opće dobro, što će se polučiti; budući da uzgojitelj pobudom izjavljuje, kako se pouzdaje u dobru volju djece, može se po buda u nagrade brojiti.

Ako treba, da se savlada izvanredno velika poteškoća, onda uzgojitelj može za opredijeljen rad obećati posve točno označenu nagradu, ali neka ne obećaje preveć, jer mora ispuniti, što je obećao.

Nagragjivati prije čina, ne valja, jer se time uzgojitelj podlaže ćudi djece, te jača njihovu svojevoljnost i njihov prkos; radio bi dakle baš proti uzgojnoj zadaći.

2. Kazne.

1. Kazna je sredstvo, kojim uzgojitelj prouzrokuje neugodna čustva, da suzbije u djetetu zlo, te da mu pomogne na dobro.

2. Kazniti se mora hotično učinjena pogrješka. Svaka grjehota iziskuje zadovoljštinu, onda se izbriše iz duše. Ne smiju se kazniti prirogjene tjelesne i duševne mane, kao slaba pamet, tup razum i dr., niti se mogu kazniti pogrješke, kojih dijete kao pogrješke niti spoznalo nije, ili koje je učinilo posve nehotice; isto tako neka se ne kazni pogrješka, koja je kaznila samu sebe, pa se dijete s toga kaje, jer ne treba lijeka, gdje je rana zacijeljena.

3. Kaznom se liši dijete kakvog dobra, ili mu se pribavi kakvo zlo. Dobro ili zlo može biti ili osjetno ili duševno, te djeluje na osjetne ili duhovne nagone djeteta. Dok je dijete posve maleno, ili dok mu je duh skoro posve nerazvit, neka se biraju kazne osjetne, a kasnije neka se kazna sve više priudešava prema njegovom duševnom životu. Treba pamtiti i to, da se imadu vanjske kazne umnožavati, čim se više umnožava lako-

umnost, prkos, svojevoljnost i uopće pohota; a imadu se sve više umanjivati, čim više u djetetu pobjegjuje duh i njegovo djelovanje; napokon moraju posve prestati, gdje ljubav djecom upravlja.

4. U pogledu na uporavljanje kazna neka uzgojitelj na ovo pazi:

a) Kazne neka budu rijetke. U urednoj se školi malo kazni, jer red ne uzdržaje strogost, nego osobnost, značajnost i došljednost učiteljeva;

b) prije nego li se kazni, valja dobro promisliti, kako bi se kaznilo, da kazna djecu popravi. Nikada ne smije uzgojitelj kazniti, dok je uzrujan, jer kazna u strasti ne poboljšava. Kad uzgojitelj kazni, neka bude ozbiljan, neka pokazuje, kako ga boli, što je prinužden kazniti;

c) kazna mora da bude pravedna, umjerena prema prestupku, jer bi prestroga, nepravedna kazna dijete ogorčila i ozlovoljila, a nipošto popravila;

d) neka se izvodi čovječnim postupanjem, uklanjati valja sve, što bi bilo surovo, okrutno;

e) jako je korisno, ako dijete pripozna pogrješku, te uvidi, da je kazna pravedna i nužna; kazna se može umanjiti, ako je dijete pogrješku otvoreno, iskreno ispovjedilo;

f) ne smije se kaznom ugušiti čustvo časti; jer bi onda uzgoj uzaludan bio; s toga ne valja dijete psovati, pogrgjivati, pred strancima sramotiti, posve ga osuditi; ne valja poradi nekolicine kazniti čitav razred;

g) ako je učitelj nehotice nepravedan bio, neka opet mudrim načinom slab utisak ukloni; može učitelj sam

kriv biti, što je dijete posrnulo, u tom ga slučaju n smije kazniti;

h) ne mogu se navesti pravila za sve pojedine slučajeve, glavno se ostavlja uzgojitelju, njegovoj uvigjavnosti, njegovom nježnom osjećanju, koje je u njegovom učiteljskom srcu.

5. Katkad se mora povesti istraga, ako se je na ime dogodilo što god osobito. Istraga neka se vodi nepristrano i očinskom ozbiljnošću. Najbolje je, da se odgodi do poslije nastavnog sata. Neka se presluša dijete samo, drugovi neka se ne ispituju osim kad je posve nužno, a i onda jako oprezno.

6. Kaznom se djetetu umanji ili posve oduzme kakav užitak, budi osjetni, budi duhovni, mogu se odrediti i tjelesne kazne. Ali tjelesna bol neka se spoji sa boli duševnom, drukčije ne će roditi duhovnim plodom. Mogu se odregjivati prema ovim stepenima:

a) Ukor. Može se izjaviti pogledom, izrazom lica, migom, kretom ruke, udarcem po stolu. Da ukor u srce prodre i djeluje, to stoji do osobnosti uzgojiteljeve. Ako se upotrijebe riječi, neka budu kratke. Neka se ukloni sve, što bi djecu na smjeh i ruganje potaknuti, ili ogorčati moglo. U ukoru neka se pokazuje ljubav i ozbiljnost; ukor neka bude pravedan.

Sa ukorom je srodna opomena i prijetnja. Opomenom se čin osugjuje, a dijete se ujedno bodri i potiče, da toga više ne radi. Prijetnjom se pokazuje na kaznu, koju će dijete morati da osjeti, ako bi opetovno zlo radilo. Neka se ne prijeti, što se izvesti ne može; neka se ne prijeti, preveć, a što se je zaprijetilo, neka se izvede;

b) ocjena pojedinih radnja i čitavog ponašanja, i poredanje prema tomu; po ocjenama mogu doznati i roditelji ili uzgojitelji, kakovo je dijete, te prema tomu nastojati da školu podupru;

c) manje časno mjesto, na koje se dijete metne, što je nemirno, brbljavo, lijeno, nepažljivo;

d) častan posao se oduzima;

e) zabranjuju se radosne zabave, kao igra, šetnja, i dr. osobito onda, kad je dijete lijeno bilo, pa je s toga zadaće slabo izradilo ili propustilo, ili kad je dijete sa drugovima obijesno ili surovo bilo;

f) da se dijete osami, odijeli od ostale djece; nije zlo, ako se posebna klupa odredi za djecu, koja su osobito nemirna, obijesna, brbljava, te smetaju drugovima svojim ili koja su krupnije sagriješila,te ne zaslužuje više, da budu u društvu ostale djece, ako na ime lažu, kradu, ogovaraju, ako su postojano zamuzgana, prkosna, lijena. Ako dijete bez opravdanog razloga zadocni, neka neko vrijeme stoji izvan klupe. A neumjesno bi bilo i protiv uzgojnih načela, da se dijete izvan sobe pred vrata postavi, jer bi se tim osujetila svrha obučavanja;

g) naloži se prepisivanje, ako je dijeto nemarno ili ako prestupa školske propise; neka prepiše, što je zanemarilo, neka pišući propise bolje upamti;

h) dijete se zatvori, ako često prekasno dolazi, ili ako je često lijeno. Dijete se zatvori u školsku sobu; nikada ne smije da bude bez nadzora ili bez posla. Nadziraće ga učitelj, te mu zadati primjerenog posla. O tom valja obavijestiti roditelje, da znadu, za što dijete nije

došlo kući u obično vrijeme. Ali predugo neka se dijete ne zatvara. Ako je djetetu daleko do kuće, ako je bolesno, ako se slabo hrani, neka se nikada ne zatvori;

j) odredi se t j e l e s n a k a z n a, o kojoj neka se pamti ovo:

1) Odregjuje se, ako se viša čustva još razvila nijesu, kao u nedorasle djece, ili kad osjetna čustva preotmu mah, ako su na ime djeca jako surova, obijesna, prkosna, besramna, ako tvrdokorno lažu, životinju mrcvare, škodu prave i. dr.;

2) izvagja se kazna načinom ne okrutnim, nego čovječnim; s toga se valja čuvati svega, što odaje strastvenost, kao čupati kosu, vući za uši, biti šakom, kazniti i zajedno psovati; isto tako treba se čuvati svega, što bi zdravlju nauditi moglo, kao tući po glavi, na kraj prsta, raširiti ruke, klečati na ivičastim predmetima i. dr. Uzgojitelj neka kaznu pametno odabere, te neka očituje, kako je žalostan, što mora da kazni;

3) kazniti je najumjesnije i z a š k o l s k o g o b u č a v a n j a, da se obuka ne prekine, i da se kazni hladnokrvnije;

4) najbolje je kazniti t a n k o m š i b o m i to udariti po dlanu;

5) tako zvane e k s e m p l a r n e k a z n e, kojima bi se ostala djeca od zla odvratila, samo da ne bi toli grozno kažnjena bila, ne mogu se nikako preporučati; Neka se n e d r ž i, d a s e m o r a o s o b i t o s t r o g a k a z n a odabrati; to ne bi dobro bilo, jer bi po sučustvu djeca pristala uz kažnjenika, koga bi kao mučenika smatrala, a na uzgojitelja bi zamrzila. N a j b o l j e će

se djeca bojati, ako uvide, da opak čin ni kad ne ostaje nekažnjen.

7. Neki uzgojitelj kaže: od deset udaraca zaslužuje ih devet sam učitelj. Premda ne treba broj posve strogo uzeti, ipak se to uopće ustvrditi može. Ponajviše je učitelj sam kriv, ako mora često kazniti. Neka o tom sebe ispituje i ako pronagje, da je svojim uzgojnim postupkom pogriješio, neka surazmjerno kaznu umanji. Mora se izjaviti, da je škola tim bolja, čim se manje u njoj mora kazniti. Bolje je, da vlada ljubav, nego li strah.

8. Ovo su sredstva, kojima se volja jača i na dobro krijepi; nu treba, da bude volja u dobru posve stalna i učvršćena.

2. O učvršćivanju volje u ćudorednoj slobodi.

1. Dug je i sklizak put, kojim se dijete penje do visine savršene ćudoredne slobode, ćudorednog značaja. Da se uzgojem takova sloboda, takav značaj postigne, valja da uzgojitelj postupa prema razvitku djeteta samoga.

Dok dijete još ne umije misliti, dok se ponajviše povodi za osjetnim utiscima, treba da uzgojitelj zahtijeva od njega bezuvjetnu poslušnost. Svojom voljom nadopunjuje uzgojitelj, što je u volji djeteta još manjkavo, nu da to u istinu bude, to se mora dijete brzo, bezuvjetno, točno toj volji podvrgavati. Tim se osjetna sklonost sve više umanjuje.

Kad dijete ponaraste, onda počne razmišljavati prije čina. Uzgojitelj sada ne djeluje jedino na volju

nego i na razum, te upućuje dijete na dobro raznim potrebitim propisima, što ih imade dijete savjesno vršiti. Sad ne odlučuje više jedino vanjski razlog t. j. vlast uzgojiteljeva, nego odlučuju zajedno razum i savjesnost. S toga neka uzgojitelj od djeteta zahtijeva, da sve točno razmisli i uvijek prema savjesti radi; neka dijete ne pita samo, da li je moguće i korisno raditi, nego i da li je dopušteno. Razumno bi se mišljenje iskvarilo, da mu ćudoredna volja ne zapovijeda. A neka dijete razmišljava mirno i vrlo smotreno; prenaglenost, nesmotrenost neka uzgojitelj suzbija. Nu je li dijete što god odlučilo, onda valja da izvede, makar i posve teško bilo. Uvježbaće se time dijete te će postati odrješito, što je za život od prijeke potrebe. I u tom neka uzgojitelj dijete potpomaže, neka mu pokaže način i sredstva, neka ga upozori, kako je čin lijep, koristan i krijepostan i kako valja sve da se obavi najljepšom nakanom. To bodri i sokoli, a gotov čin razveseljuje i potiče, da se opetuje.

Nu čim se više mladić približava samostalnom životu, tim mu se više i ozbiljnije saopćuju razlozi čina, tim mu se manje propisuje, a tim više savjetuje, te pouzdaje u dobru volju mladićevu; pribavlja mu se više puta prigoda, da samostalno djeluje. Sada mladić dobro upravo hoće, savjest mu je najviše pravilo za rad. Mladić se učvrstio u dobru, popeo se do ćudorednog značaja.

Ali ova tri stepena nijesu odijeljena, nego su usko skopčana, samo da je najprije prema naravi čovječijoj pretežnija zapovijed, kasnije propisi i napokon savjet.

2. Ćudoredno slobodna volja jača se, ako se njeguju najpotrebitije kriposti. Ovim se pribraja ljubav prema Bogu i strah Božiji, poslušnost, savjesnost, marljivost, vjernost u zvanju, stidljivost, pristojnost, istinitost, pravednost, štedljivost, samozataja i zajedničko osjećanje.

3. To su najglavnije krijeposti, a dobro valja pamtiti, da su one plod vjerskog uzgoja, da ne mogu niknuti i rascvasti se osim na tlu obragjenom duhom sv. vjere. Njegovati dakle život u duhu vjerskom od najveće je potrebe, jer drukčije niti ćudoredni život ne će u srcu djetinjem korijen uhvatiti. Nu u pogledu na pojedine krijeposti valja postupati ovim načinom:

a) Strah Božiji početak je mudrosti te potiče dijete, da čini dobro, a bježi od zla i onda, kad je samo, kad ga oko čovječije ne vidi. Da je Bog posvuda, da On sve znade i vidi, da znade i najtajnije misli i želje, da je neizmjerno pravedan, da dobro naplaćuje, da kazni zlo, da kazni najmanju opaku misao, kojom bi se tko naslagjivao, eto istina, koje se imadu uzgojem duboko u srce usaditi, da ih dijete nikada ne zaboravi, nego da mu uvijek pred očima lebde. A ne treba, da uzgojitelj uvijek propovijeda, nego sam neka bude lijepim primjerom djeci, neka bira zgodne pripovijetke, neka upozorava na Providnost Božiju i polučiće svrhu;

b) ljubav prema Bogu mora da se spoji sa strahom. Dijete neka se Boga boji, a još više neka Ga ljubi; obuzeće ga onda onaj plemeniti strah, koji izvire iz nježne ljubavi. Plemeniti, uzvišeni, sveti su čini, koje dijete vrši pobugjeno tako svetim strahom. Takovu ljubav

uspiriti u srcu djetinjem, u srcu toli čistom i nježnom nije preveć teško. Zar srce čovjeka ne usplamti ljubavlju, kad se opisuje dobrota i ljubav Božija? kad se pripovijeda, kako nas je Bog iz ljubavi stvorio, kako iz ljubavi spasao? kad se crta gorka muka i smrt Isusova? osobito ako je uzgojitelj sam pun božanske ljubavi? Ova će ljubav dijete sklonuti, da će rado učestvovati kod nabožnih čina, rado se Bogu moliti, rado prisustvovati službi Božijoj, a baš time će ljubav svoju opet umnožati. Iz ljubavi prema Bogu rodiće se i ljubav prema bližnjemu, jer je upravo to znak učenika Isukrstovih, da se ljube megju sobom;

c) p o s l u š n o s t. Bez poslušnosti uzgoj nije moguć, s toga se mora svakako zahtijevati, da dijete sluša. Strah, počitanje i ljubav neka potiču na posluh. Uzgojitelj neka dakle zahtijeva posluh, a neka nastoji, da ga dijete sluša radi ljubavi prema Bogu, radi štovanja prema zakonu, radi počitanja prema zakonodavcu. Neka uzgojitelj sluša Boga, slušaće i djeca njega; tko se uzbuni proti Bogu, neka ne misli, da se podanici ne će buniti proti njemu.

Neposlušnost i prkos neka strogo i željeznom rukom suzbija. Čim je neposlušnost veća, tim strože neka se uzgojitelj drži zakona i propisa; dijete mora da volju svoju poglavarima podvrgne i podvrgava. P r k o s s e m o r a s l o m i t i. Ali neka uzgojitelj očinskim srcem radi i onda, kad mora strogo postupati, ako hoće dijete ispraviti, poboljšati;

d) s a v j e s n o s t, koja dijete potiče, da vrši sve dužnosti veće i manje, uvijek i posvuda, premda ga ne vidi uzgojitelj, jer ga vidi Bog;

e) marljivost i vjernost u zvanju plod su savjesnosti. Učitelj neka strogo zahtijeva, da djeca uredno polaze školu, da ozbiljno rade, da obave sve dužnosti od prve do pošljednje točno i čim savršenije; neka ih pobudi, da se veselo natječu. Marljiv dječak postaće marljivim gragjaninom, marljiva djevojčica marljivom kućanicom, koja své dužnosti savjesno obavlja, te im posvećuje svu duševnu i tjelesnu snagu.

Lijenost neka uzgojitelj odrješito suzbija; neka sve učini, da pobudi u djeci samosvijest, čustvo časti i dužnosti; neka uvijek dosljedno zahtijeva, da svatko sve dužnosti izvrši, neka od svojih zahtjeva nikada ne odstupa;

f) stidljivost je jedna od najvažnijih krijeposti za dijete samo, pa i za društveni život. Ona drži tijelo i dušu snažnu, živahnu, ona utisne djetetu neku osobitu milinu i ljepotu; a gdje stidljivosti nema, ondje propane ona milina i živahnost.

U tom pogledu neka uzgojitelj što opreznije postupa. Neka pazi na svoje riječi, da nikada niti ne natukne stvari o spolnim odnošajima, za koje dijete još ne znade, a niti smije da znade. Samo općenito neka kaže: djeco, da ne učinite ništa, što se ne biste usudila, da činite pred poštenim ljudma; ne uradite ništa, čim biste angjela čuvara povrijediti mogla. Neka uklanja sve, što god bi putenost i putenu nasladu pobuditi moglo; neka ne ostavlja djecu mušku i žensku zajedno, a bez nadzora; neka revno nastoji, da pooštri savjest baš u pogledu na svetu stidljivost, da djeca obljube sve što je lijepo i plemenito, a zamrze na sve, što je gadno, be-

sramno; govor, ponašanje, nošnju proti stidljivosti neka strogo odbija.

Kad bi dijete u *protivne grjehote ugrezlo*, treba ga pomljivo liječiti; *postupati valja osobito prijazno i ljubezno*. Dijete ponajviše ne će još znati, kolika je to grjehota, koli užasne pošljedice po tijelo i dušu za sobom vuče; ako ga u tom pouči, omrznuće mu opačina. Onda valja djetetu pružiti dobra sredstva proti napasti; takova su odrješita volja boriti se, molitva, misao na prisutnoga Boga, osobito sv. sakramenti. Neka se dijete osokoli, da se *otvoreno i iskreno otkrije na svetoj ispovijedi*; ako to učini, spaslo se je;

g) *pristojnost*, koja je kao lijepa odjeća za unutarnju krijepost; važno je, da se djeca priuče pristojnu ponašanju, jer pristojnost čuva i štiti krijepost samu;

h) *istinitost* neka uzgojitelj svom pomnjom njeguje, jer bez istinosti ne bi moguć bio društveni život. Da bude dijete istinito i otvoreno, pomoći će obuka vjerska, i uz nju učitelj sam, ako umiljato, ljubezno, očinski sa djecom postupa. Laž je gadna grjehota, neka je uzgojitelj strogo suzbija, treba lašca kazniti i ne vjerovati mu. Ali ne smije, da u pogledu na svaku laž jednako postupa. Ako je dijete lagalo, jer je vrlo brbljavo, neka se priučava, da više šuti, a manje govori; ako je lagalo, jer se boji prestroge kazne, neka se dijete osokoli mirnim, ljubeznim postupanjem; ako je lagalo iz zlobe poradi mržnje, nenavisti, neka se strogo kazni i popravi štetu, što ju je možda lažju učinilo; ako je lagalo, jer je oholo i tašto, valja ga posramiti, poniziti.

Da se dijete od laži izliječi, treba tražiti od njega da pogrješku otvoreno prizna. Ako je prizna brzo i skrušeno, može mu se kazna oprostiti ili bar umanjiti, a riječima njegovim opet povjeravati. Niti laž iz šale neka se ne dopušta, jer je svaka laž gadna, svakom se lažju vrijegja Bog, vječna Istina.

j) pravednost, da dijete znade, što je njegovo, a što nije. Progriješilo bi, ako bi bilo oblizavo, ako bi uzimalo voće, služilo se tugjim stvarima, ozlegjivalo tugje dobro, sakrivalo nagjene stvari i dr. Rano treba pravednost razvijati. Dijete ne smije prihvatiti ništa, što mu se nije dalo, neka štuje sve, što je tugje, neka mu bude sveto, makar bila samo jedna jabuka ili komadić šećera; nastojati treba, da dijete ne postane tašto, nenavidno, oblizavo, škrto, lakomo.

Strogo neka se kazni, tko god bi krao; ukragjeno valja vratiti, ili ako je nemoguće, treba dati oštetu ili moliti za oproštenje;

k) štedljivost važna je već po djecu, da budu štedljiva i kasnije. Uzgojitelj neka pazi na učila, odjeću i dr., neka uputi djecu, kako se može korisno upotrijebiti, što se prištedilo ili pošteno dobilo. A ne preporučaju se štedionice, jer bi mogle na lakomost, škrtost i kragju pobugjivati;

l) samozataja, bez koje ni jedna krijepost nije moguća. Samo je onaj pravi učenik Isukrstov, koji križ svoj nosi. Ne može biti sretan, ko sama sebe ne zatajuje. Ne može na ime čovjek, da mu se ispuni svaka želja, biće s toga nesretan, ako ne znade srca svoga i njegovih želja savladati. Samozataja dovodi čovjeka i do toga, da je s malim zadovoljan, što za život puno vrijedi;

m) čustvo za opće dobro bez samozataje ne može, da bude, jer zahtijeva, da čovjek žrtvuje na općenitu korist svoju lagodnost, svoj mir, svoj novac, svoje vrijeme. A budući, da čovjek u društvu živi, mora se uzgajati, da bude pripravan za društvo žrtava doprinositi, mora mu se dakle razvijati čustvo za osjećanje prema zajednici.

4. Nije moguće, da se ćudoredno dobra strana volje djetinje ne bi jačala, usavršavala, ako se dijete razborito vježba u opisanom krijeposnom životu. Dijete sve laglje krijeposno živi, sve se više zgraža od opaćina, te ih mrzi; dijete osjeća, kako je slatko hodati stazom ćudorednog zakona, a oto ga zadovoljstvo još više potiče, da ide sve dalje, a da nikada ne skrene s pravog puta.

Dijete znade, da je dijete Božije, da mu je voljom Božijom odregjen rad u ljudskom društvu, s toga sve na to pazi, da čim bolje radi na slavu Božiju i na korist društva prema volji Božijoj. U zvanju dakle svome djeluje svojom umnom i ćudorednom snagom, a ne traži sebe, nego Boga i opću korist.

Sad prestaje uzgajati uzgojitelj; mladi muž, mlada žena uzgajaju se sami, sve se više usavršavaju na položenom temelju. Ovo nastojanje traje sve do smrti. Ko je savršen, neka se još više usavršava, reče Spasitelj.

3. O ćudoredno dobrom značaju.

1. Ćudoredno dobar značaj stoji u tom, da čovjek dobro postajano hoće i bira, da ga nijedna teškoća, nijedna napast od dobra odvratiti ne

može. Značajnomu je čovjeku milo, da krijeposno živi. Ostaviti krijepost bilo bi mu toliko, kao izgubiti svoje právo dostojanstvo. Značajan je čovjek duhovno dorastao, ne treba da ga ravna uzgojitelj, sam može dalje stazom krijeposti, da postigne svrhu svoju vremenitu i vječnu Dobar se značaj ocijeniti ne može, on je najviši stepen,. na koji se čovjek uzgojem i vlastitom snagom može podići.

2. S toga se mora uzgajanje tako udesiti i da može čovjeka dovesti do značajnosti. A značaj je plod napornog i dugotrajnog nastojanja tol, uzgojitelja koli uzgojenika samoga. Kuća i škola moraju uvijek na ovu svrhu da gledaju i prema tomu da postupaju. Svaki učevni predmet, svaki sat mora za tim ići; izgubljen je sat, u kojem se za značaj ništa nije učinilo. Da sigurnije uspije, neka uzgojitelj još na ovo pazi:

a) Najprije neka nastoji, da spozna dijete, da spozna njegovu narav, njegovu ćud, njegov temperamenat, njegova tjelesna i duševna svojstva, jer se značaj na tom temelju podiže, te prima svoju posebnost;

b) neka rano pazi na tragove značaja, neka ih prati i uzgojno na njih djeluje;

c) neka vježba dijete u posebnim krijepostima njegovog značaja, jer čovjek kasnije veselo, lako i slobodno radi ono, na što je naviknuo;

d) uzgojitelj sam treba da je značajan, da znade biti ljubazan i ozbiljan, strpljiv i došljedan, da radi prema stalnim načelima, da je proniknut duhom vjerskim, koji odsijeva u svim djelima njegovim. Štovaće ga onda uzgojenik, svetim će strahom na nj pogledavati i naslućivati, kuda valja, da se i sam popne;

e) neka uzgojitelj uzgojeniku namiče plemenitih značaja u povijesti, i zanijeće ga, da poleti za onim, što je uzvišeno;

f) osobito su važna načela, koja uzgojenik sebi usagjuje u srce, jer nema značaja bez stalnih načela. U tom je pogledu osobito korisna nauka iz vjere i jezikoslovje. Neka se ističu načela, neka se ponovno preporučaju, neka se djeca bodre, kako će prema njima raditi;

g) na značaj mnogo utiču okolnosti, u kojima dijete živi; s toga treba, da se uzgojitelj na njih obázire, da gleda, kako će zle pošljedice prepriječiti, a dobre pospješiti.

3. A značaj ne ovisi jedino o naporu uzgojiteljevu, o spoljašnjim okolnostima, nego ponajviše o naporu uzgojenika samoga i njegovom sudjelovanju. Značaj se ne će moći usavršiti, ako se uzgojenik sam za to puno i svojski ne zauzme. Značaj nije nikad tako savršen, da se ne bi još što god opiliti, ispraviti, poljepšati mogao. Da bude čim ljepši, da sjaje iz njega sve krasnije slika Božija, za tim valja da čovjek ide, tim usavršivanjem sama sebe naći će pravu sreću na zemlji a i vječno blaženstvo na nebu. Uzgojna svrha je polučena.

4. Iz čitave razprave o volji moći će se razabrati, koli je uzgoj težak i dugotrajan, a i koli je uzvišena, divna zadaća uzgajanju. Nu požudne moći imadu još jednu stranu, koja je s njima tijesno spojena, na ime tako zvanu čustvenost. Premda se uzgojem nagona, osjetne požudne moći i volje uzgaja

čustvenost sama, treba ipak još nekoja posebna načela o čustvenosti razviti.

d. Načela o pogledu na čustvenost.

1. Budući da iz čustvenosti izviru ganuća i čustva, i budući da su strasti s njom u uskom savezu, s toga utiče čustvenost nekom otajstvenom silom na čitav život. Čustvenost je nekako središte duševnog života. Ona silno unapregjuje uzgoj, na obrazbu uma, jer će tek ono znanje u duši da ostane, koje je sraslo u čustvima, koje je u čustvenosti korijen uhvatilo. I opet volja sama zar ne djeluje tim veselije i odriješitije, čim se je više radom pobudila čustvenost?

Da, dok čustvenost grijehom nije otrovana, voljeće čovjek dobro, biće mu sklon, i makar zabludio, vratiće se opet na pravu stazu ćudorednog života; ali kada je čustvenost otrovana i razrovana, propašće čitav čovjek.

2. Iz rečenoga se može razabrati, koli je znamenito, da se i ta strana duševnog života svom pomnjom uzgoji. S toga treba da uzgojitelj znade, kako da čustvenost uzgaja. Najprije valja navesti nekoja općenitija načela, a za tim načela za uzgojni postupak u pogledu na ganuća, čustva i strasti.

1. O uzgoju čustvenosti uopće.

1. Najprije valja puno gledati na to, da se čustvenost u djetata ne okrnji, ne uguši, ne uništi. Čovjek na ime, u kojem je čustvenost ugušena, surov

je i prost, nema sučustva, ne ganu ga lijepi, plemeniti čini, uopće je nekako mrtav za sve, što je istinito, dobro i lijepo.

A čustvenost bi se kvarila i ubijala u djetetu, kad bi moralo da živi u divljem i surovom društvu, kad bi se preveć strogo i surovo s njim postupalo, kad bi se preveć opterećivalo duševnim ili tjelesnim radom.

S toga treba da uzgojitelj sve od djeteta uklanja, što bi nepovoljno na nježno srce njegovo djelovati moglo. Osobito je važno, da s djetetom ljubezno, milo postupa. Ako dijete nikada ne čuje blage riječi, nikada ne vidi ljubeznog lica, nikada ne osjeća, kako mu uzgojitelj baš iz srca dobro hoće, mora mu se čustvenost iskvariti, izgubiti.

2. Uzgojitelj neka opet pazi, da se čustvenost u u djetesu prekomjerno ne razvije, jer bi prekomjereno razvijena čustvenost uzgoj puno priječila. Dijete na ime preveć čustveno neizmjerno je osjetljivo i podražljivo, svako čustvo je u njega pretjerano.

Već slabašna narav i podražljivo mišičevlje u djeteta može biti prvim uzrokom, da bude prekomjerno čustveno. Ako se onda dijete namjeri na prenježne, prečustveno i pretjerano pisane knjige, na društvo sebi slično, ili ako mu mašta nije pravilna, nego neobuzdana, ne može mu se čustvenost pravilno razvijati.

Uzgojitelj neka s toga pazi, da bude dijete zdravo, da mu bude mišičevlje snažno, neka pazi na knjige, koje dijete čita, na društvo, u koje zalazi; sam neka se ne pozivlje na čustvenost, nego treba da dijete navodi,

kako da nikada ne radi prema čustvenosti, nego uvijek prema razumu.

3. Nu nije dosta, da uzgojitelj dijete čuva od svega, što bi čustvenost ubijalo ili prekomjerno razvijalo, nego mora i sam čustvenost u djetetu uzgajati, da je dobro razvije. S toga mora:

a) Čustvenost pobugjivati i to osobito njezinu višu, duhovnu, idealnu stranu, jer osjetne strane ne treba pobugjivati, nego samo dobro ravnati;

b) priučavati djecu, da se nikada od čustvenosti savladati ne dadu, nego da je snažnom voljom sebi podvrgavaju, jer bi ih drukčije zavela na mnoge opačine;

c) upućivati djecu, da se ne zadovoljavaju s pukim čustvom, nego da prema čustvu i rade. Ima ljudi, koji su jako ganuti, kad slušaju vrsnu propovijed, lijepu pjesmu, kad gledaju tugje muke i nevolje, ili kad čuju gdje se o njima govori, a koji niti žive ćudoredno, niti pomažu nevoljnjoga bližnjega. No, ovakova isprazna čustva ne vrijede baš ništa. Uzgojitelj neka s toga puno pazi, da dijete prema lijepim, plemenitim čustvima i radi.

4. To su opća načela za uzgoj čustvenosti; mogu se sada razglabati posebna načela za uzgajanje ganuća, čustava i strasti.

2. O uzgoju ganuća.

1. Ako čovjek koje dobro ili zlo, budi osjetno budi nadosjetno, živahnije spozna i shvati, pobudi se živahnije

i njegova požudna moć, ona se više gane, ona odrješitije dobro hoće, a od zla bježi. Ovo se stanje duše zove g a n u ć e.

2. Dušoslovje kaže, pa i iskustvo potvrgjuje, da p o ž u d n a m o ć s i l n o u t i č e u ž i v o t č o v j e k a, a k o j e g a n u t a, ako se je snažnije pobudila nego li što običajno biva. Da, zamašnije djelo ne će se ni izvesti, ako se srce više ne pobudi, više ne gane u pogledu na dobro, što se ima postići, ili u pogledu na zlo, koje valja uklonuti.

3. Ako su ganuća toli znamenita po život čovječiji, slijedi, da ih treba velikom pomnjom njegovati. A budući da su pojedina g a n u ć a s a m o o n d a ć u d o r e d n a i k o r i s n a, a k o n e p r e k o r a č e g r a n i c a, a k o i m a d u ć u d o r e d a n p r a v a c i d o v o l j a n r a z l o g, valja paziti na ova načela:

a) Pazi, da budu djeca z d r a v a, da im živci nijesu slabi, da im m a š t a nije neobuzdana, da im n a g o n e dobro uzgajaš, da im učvršćuješ v o l j u i da ih sve više činiš z n a č a j n i m, onda n e ć e ganuća lako p r e k o r a č i t i g r a n i c a svojih; no kad bi ih prekoračila, brzo će ih opet u granice utjerati snažna volja;

b) uzgajaj o s o b i t o v o l j u prema jur poznatim načelima, onda ne će ni ganuća u d a r i t i n e ć u d o r e d n i m p r a v c e m. Ćudoredno-dobrim predmetima pobudiće se ljubav i čeznuće i veselje, a ćudoredno-zlimi mržnja i odvraćanje i žalost; makar da je dobro činiti, a zlo bježati vrlo teško, volja ćudoredno dobra ne će ipak nikada izgubiti nadu, da ne bi uspjela, nego će joj rasti srčanost, usplamtjeće pravedna srdžba, u kojoj će

smiono prkositi svim teškoćama, dapače na njih navaliti, da ih savlada i odstrani;

c) upućuj djecu na samozataju. Ako se djeca navagjaju ne samo na to, da se pitaju uvijek, da li je ono prema zakonu Božijem, što biva u duši njihovoj, nego i na to, da se svom snagom svojom bore proti opačinama iskvarene volje, da svom snagom rade ono, što im je dužnost, onda će djeca biti toli snažne volje, da se ne će moći lako u duši ragjati ganuća bez razloga, i kad bi se rodila, moći će ih volja obuzdati;

d) uklanjati treba od djece sve, čim bi se uzrujavala. Ne treba se podrugivati djeci, niti ih bockati: ne valja na njih vikati i tim ih dražiti; uzgojitelj neka se i sam čuva, da ne bude uzrujan, a i djecu neka čuva u koliko je moguće, da ne druguju s ljudma, koji se puno srde i ljute i bijesne. Ukloniće se time vanjski razlozi, koji potiču na ganuća bezrazložna, pretjerana, dakle nećudoredna.

3. O uzgoju čustava.

1. Kad se požudna moć više pobudi, snažnije gane, onda osjeća čovjek, kako zajedno s ganućem u duši nastane nekako osobito raspoloženje, koje je ugodno ili neugodno ili mješovito. Ovo se raspoloženje zove čustvo. Prema tome imademo dakle čustva ugodna, ili neugodna, ili mješovita.

2. Rano treba čusva uzgajati. I djeca imadu već ugodna i neugodna čustva. Neka roditelji i uzgojitelji na to paze, jer dok djeca dozriju za školu, mogu se već

čustva posve krivo razviti ili tako otupiti, da ih nije više moguće ispraviti. Učitelju se u školi daje puno prilika, da dobro utiče na razvitak čustava u djece. Ne samo vjeronauka, nego i jezikoslovna obuka, povijest, prirodopis, pjevanje i t. d. može mu služiti, da usagjuje u nježna djetinja srca najplemenitija čustva. A valja da je sam čustven i pun plemenitih čustava.

3. Dušoslovje dijeli čustva u neizvjesna, osobna, društvena i nabožna. Prema tomu mogu se navesti uzgojna načela.

a. Neizvjesna čustva.

1. Neizvjesno je čustvo onda, kad je čovjek dobro ili slabo raspoložen, a sam ne zna, za što. Katkad je čovjeku sve dosadno, on je osjetljiv, razdražljiv i ćudljiv, sve ga srdi, vrijeme mu ne će da prolazi; katkad je opet obratno, čovjek je veseo, sve mu je drago i milo, drage volje radi, ljubezan je i ustrpljiv, vrijeme mu prebrzo prolazi. Tomu može biti uzrokom rad i uspjeh povoljan ili nepovoljan, razne prevare u životu, u zvanju.

2. Uopće je za život osobni i društveni prevažno, da čovjek bude dobro raspoložen. Tko nije dobro raspoložen, može rastužiti sve, koji s njim žive. Osobito je za djecu nužno, da su ponajviše dobro raspoložena, dakle vesela, jer se za djetinstva može utisnuti stalan značaj čustvenosti za čitav život. S toga treba:

a) Kad učitelj sa djecom opći, neka bude vedra lica, neka ljubezno postupa s njima.

Tko nema srca za mladež, tko je čemeran i ćudljiv, ne valja za školu, jer ne će u djeci pobugjivati, nego ubijati veselje za obučavanje. Neka učitelj svoje domaće brige i nezgode ostavi kod kuće, a neka ih ne nosi u školu. Od prijeke je nužde, da učitelj znade zatajivati samoga sebe.

b) ako učitelj znade biti vedra lica, biće mu i djeca, vesela i dobro raspoložena. Za to neka djeca ne preopterećuje dugotrajnim preteškim radom; neka ih neprestano zabavlja poslom, a neka posao mijenja; neka o istoj stvari ne govori prečesto i možda istim riječima; neka ne govori jednoglasno, mrtvo, prebrzo, presporo, neka se ne prenavlja; za radom neka slijedi odmor i obratno. Cudljivost na ime i dosada ragja se u čovjeku onda, ako ništa ne radi, ili ako je preopterećen radom.

b. Osobna čustva.

1. Osobna su čustva ona, koja se odnose na čovjeka samoga. Veoma je znamenito samočustvo, koje nastane u čovjeku, kad sazna za svoju snagu, za svoje vrline i za svoje dostojanstvo. Gdje je samočustva, biće i volje nastojati, da se sve točno radi, makar i teško bilo i da se brzo napreduje; gdje samočustva nema, prestaje nastojanje, čovjek nekako obumre i ne gane se, da ide dalje.

S toga je od potrebe, da učitelj umije dijete dovesti do toga, da znade za svoju snagu, za svoje vrline, za svoje dostojanstvo. Neka

mu dakle ne zadaje prèteških zadaća; neka mu samočustva ne ubija, kad kudi i kazni; oprezno neka postupa sa slabićima i početnicima, neka im priznaje trud, uopće neka ih više bodri, nego li kori.

Neka učitelj, i uzgojitelj ne zaboravi sjetiti djecu na dostojanstvo, da su kao razborita bića uzvišena nad sve ostalo vidljivo stvorenje, da su sv. krstom primljena u broj djece Božije, dakle u obitelj Božiju; ako djeci pred očima lebdi ovo dostojanstvo, zar ne će svojski raditi, da prema tomu i žive?

Dobro je, dapače je od potrebe, da učitelj potakne djecu na takmenje, da se natječu. koje će drugo natkriliti, preteći. Ali valja paziti, da se samočustvo ne provrgne u oholiju, samoljublje, slavohlepnost, čega se treba bojati osobito kod djece, koja su darovitija.

2. Dočim je samočustvo najopćenitije osobno čustvo, nabraja dušoslovje još nekoja znamenita osobna čustva, i to osjetna i duhovna.

a. Osjetna su čustva usko spojena s osjetnom spoznajom, po najviše ih pobugjuje osjetna spoznaja. Mogu život poljepšati, ako su prava, ali i neizrecivo ga ogorčavati, ako se iskvare. S toga valja u pogledu na njihov uzgoj paziti na ovo:

a) uzgojitelj ne smije da ugušuje osjetna čustva, jer i ona su dar Božiji, kojima se valja služiti na slavu Njegovu i spasenje vlastito;

b) a budući da su usko spojena sa osjetnim životom, treba ih pomnjivo nadzirati, da se ne izopače i da se ne izvrgnu u osjetne naslade, te da dušu za sobom ne povuku;

c) neka se djeci pokazuju plemeniti predmeti u prirodi i umjetnosti, kojima će se u njihovoj duši pobuditi plemenita čustva osjetna, a zajedno i duhovna;

d) osjetna čustva treba da budu umjerena, da ne budu prekomjerna; onda treba da se djeci ne dozvoljava sve, što bi god zaiskala, da bi se mogla veseliti;

e) gledaj da budu djeca vesela, zabavljaj ih, a ne zaboravi djecu upozoriti i na ozbiljnost života. Stoji li život čovječiji u tom, da se čovjek ovdje naslagjuje, zar ne u tom, da se bori, da pati, da nosi svagdanje nevolje? Već djeca neka za to znadu, pa ne će toliko žudjeti za osjetnim užicima.

b) Duhovna su čustva spojena sa duševnim životom. Ugodna duhovna čustva ragja sve, što god koristi duševnom životu, a neugodna, što mu god ne koristi. Dušoslovje ističe osobito trovrsna duhovna čustva, čustvo na ime za istinito, za dobro i za lijepo, ili čustvo intelektualno, moralno i estetičko. U pogledu na svako valja da uzgojitelj znade, kako treba postupati.

1. Intelektualno čustvo.

1. Čovjek se raduje, kad saznaje novih istina, jer se time duševno usavršuje, te mu se podiže samosvijest; i baš s toga je čovjek žalostan, kad pogriješi i od istine zabludi. Ovo ugodno ili neugodno stanje, kad se istina spoznaje, ili kad se od nje zabludi, zove se intelektualno čustvo.

2. Kako se raduje već dijete, kad mu uzgojitelj pripovijeda, kad lijepo riješi svoje zadatke, kad uči, a

nada se, da će uspjeti! I obratno, kako je tužno već dijete, kad sazna, da malo znade, da mu saopćena pripoviest nije istinita, da zadatka nije pogodilo, da se badava muči i da zadatka riješiti ne može! Intelektualno čustvo je dakle već u djetetu jako.

3. Jasno je, da se ova čustva njeguju, kad se naobrazuje moć spoznaje. S toga vrijedi za uzgoj čustava intelektualnih sve, što god se iziskuje, da se uzgoje moći spoznaje. Osim toga treba paziti još na ovo:

a) Podržavaj i pobugjuj u djeci veselje, da bi sve više naučila, sve više napredovala. Mogu se upozoriti, koli je znanje korisno, dapače nužno. Svaka istina neka im bude mila, sveta, jer istina oslobagja čovjeka, i čini da ne ostane lud, da ne bude praznovjeran, vodi ga i dovede k Bogu, vječnoj istini. Ako dijete veselo istinu traži, ako je želi naći, sigurno će napredovati, a svaki napredak potaknuće ga, da bude još revnije;

b) uzgojitelj neka posvjedočava sam, kako je njemu istina draga, kako želi, da napreduje sam, i da unaprijedi i djecu, kako je radostan, ako su djeca dobro naučila, ako su lijepo izradila pismene zadatke;

c) učitelj neka obučava tako, kako će djeca rado dolaziti u školu. S toga je od potrebe, da obučava zanimljivo, temeljito, jasno, živahno, da zbilja djecu sve dalje vodi i dovede. Ako djeca vide, da su zbilja nešto naučila, da mogu sa učiteljem savladati sve poteškoće, ako opaze, da im koristi kod kuće i uopće u životu, što su god naučila, veseliće se onda, ne će se bojati teškoća, ni žaliti truda, što im treba, da uzmognu dalje;

d) učitelj neka upotrijebi veselje djece, kad su uspjela, pa i žalost, kad nijesu uspjela, da ih potakne na marljivost; neka im navodi primjere, da vide, koliko može čovjek postići, ako je marljiv i ustrajan; neka se obraća na samočustvo i čustvo časti; neka u njima pobugjuje volju, da se natječu; pa i nagrade može upotrijebiti, ali neka je umjeren i pravedan, neka ne nagragjuje dobru pamet i darovitost, jer je to dar Božiji, nego marljivost i uspjeh, što se stekao postojanim radom;

e) neka čustvo za istinu u djeci toli razvije, da budu djeca i sama istinita, kako će istinu uvijek govoriti i tražiti.

2. Moralno čustvo.

1. Moralna su čustva usko spojena sa ćudorednim životom. Čovjek je stvoren za Boga, pa s toga i za krijepost. I baš za to se čovjek veseli, kad vidi krijeposne čine, a zlovoljan je, kad opaža opake, nećudoredne čine; iz krijeposti ističe mir srca, iz opačina nemir i nezadovoljstvo. Ako hoćeš, da bude dijete veselo i sretno, uzgoji ga tako, kako će krijepost ljubiti, za nju plamtiti.

2. Da to postigneš, pazi na ove točke:

a) Čustva osloni na živu vjeru. Čustva su sama po sebi kao pjena, koja brzo iščezne; da budu čustva stalna, treba im tle, iz kojega se kao iz vrela uvijek ragjaju i dižu, a to je upravo sv. vjera. S toga treba djeci tumačiti osobitom pomnjom vjeronauku;

b) primjeri mogu osobito čovjeka pobuditi i zanijeti. S toga mora uzgojitelj sam djeci biti naj-

ljepšim primjerom; plemenitih primjera neka im namiče iz povijesti, neka djecu čuva od opakog društva;

c) mogu se djeci navesti i primjeri opakih ljudi, ako su općeniti, i ako se bistro vidi, kako je opačina kažnjena, jer će se djeca od opačine preplašiti, omrznuće im zlo; a ne smiju se djeci pokazivati zli primjeri, gdje se opačina lijepo i posve točno opisuje, i gdje se ne vidi, kako ju je stigla primjerena kazna, jer bi se mogla u djeci još većma pobuditi sklonost na opačinu, te time primjer djeci nauditi. Odatle slijedi, da je nužno nadzirati, šta djeca čitaju;

d) osobitom pomnjom neka radi, da budu djeca ponizna i stidljiva. Zar nijesu djeca ponizna i stidljiva kao angjeli na zemlji? zar se ne će upravo ona veseliti krijeposti, a mrziti na zlo?

e) mogu se djeca upozoriti više puta i na platu, koju daje krijepost već sada, i koju će davati kroz čitavu vječnost, da se time podupre i ojača čustvo moralno, da ne bude preslabo, kad bi na dijete napasti ljuto navaljivale.

3. Estetičko čustvo.

1. Čovjeku je osobito milo i drago gledati ono, što je čisto, plemenito, lijepo, a posve mrzi i bježi od onoga, što je gadno, surovo. U tom stoji estetičko čustvo.

Ovo se čustvo pojavljuje najprije 1) kao veselje, kad se opaža čistoća, urednost i pristojnost, 2) onda

kao veselje, kad se gledaju lijepi predmeti u prirodi i umjetnosti, napokon kao veselje, kad se motri ćudoredna ljepota, ljepota u vjeri i krijeposti.

2. Estetička su čustva za život veoma korisna. Zar ne ističu iz njih plemeniti užici? zar ona ne čuvaju od prostote i surovosti? zar ne navode na krijepost, na ljubav ljepote u Bogu? Treba ih s toga pomljivo uzgajati. Paziti valja:

a) da se estetičko čustvo pobugjuje školskim obučavanjem. Služiti može u to osobito vjeronauka, jezikoslovna obuka, prirodopis, zemljopis, pisanje, crtanje, ručni posao, pjevanje. Već kod zorne obuke mora učitelj na to paziti, s toga neka bira samo lijepe, a ne svakojake slike i predmete shodne u ovu svrhu;

b) da je u školskoj sobi sve čisto i uregjeno; isto valja za domaću kuću. Ne mogu se djeca dosta rano priučavati na urednost i čistoću, a to biva najbolje, ako posvuda nalaze urednost i čistoću;

c) da je uzgojitelj sam djeci lijepim primjerom; s toga neka pazi na svoju odjeću, na ponašanje i govor, neka pokazuje, kako mu je drago, kada su djeca sama čista, kada su čista njihova učila, kako ga veseli ljepota u prirodi i umjetnosti;

d) da učitelj djeci otkriva ljepotu u prirodi i umjetnosti; nije dostatno, da samo kaže, „to je lijepo“, nego treba, da navede razloge za što; neka znade, da je ljepota uvijek ćudoredna, i da truje čovjeka ona umjetnost, koja mu pobugjuje nećudoredne misli i želje;

e) da opozoruje uzgojitelj djecu na ljepotu, koja se pojavljuje u crkvenoj umjetnosti, u crkvenim obredima, u čitavom crkvenom životu;

f) da ističe krijepost, kako je puna miline i krasote; u to služe krijeposni primjeri; najljepša je duša u milosti Božijoj nakićena svakovrsnim krijepostima;

g) da uzgojitelj uklanja od djece sve, što je surovo, nepristojno, prosto, gadno, nećudoredno.

c. Društvena čustva.

Društvena se čustva odnose na život i na općenje sa bližnjim. U čovjeku postoji nagon, da druguje sa bližnjim svojim, da ne živi sam od sviju odijeljen. Ali čovjek nije svim ljudma jednako sklon, jer nekoje puno voli, a od drugih bi bježao. Sklonost i nesklonost, ljubav i mržnja, to su društvena čustva.

Znamenita su osobito simpatetična i domoljubna čustva.

1. Simpatetično čustvo.

2. Simpatetično čustvo moglo bi se nazvati i sučustvo. Čovjek čustvuje s bližnjim, veseli se s veselima, a žalosti s žalosnima. Ova čustva poljepšavaju društveni život, povećavaju veselje, umanjuju žalost, promiču megjusobnu ljubav, sjedinjuju visoke i niske, bogate i siromahe, i to osobito onda, ako ih je rodila kršćanska ljubav.

Njima protivna čustva jesu: čustvo nenavisti, zloradosti, surovosti, nemilosrgja, okrutnosti.

Srodna čustva su im simpatija i apatija, to jest čustvo, koje čovjeka privlači ili odbija od nepoznate osobe, a da sam sebi ne može protumačiti za što.

Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani

2. Simpatetično čustvo proteže se i na nerazborite stvorove kao na živine i biljke; ovo je čustvo osobito snažno, pa i plemenito u neiskvarena čovjeka.

3. Simpatetična čustva ili sučustva ubijaju sebičnost; da njih nema, ne bi bio moguć zajednički život. Važno je dakle, da se naobrazuju. Za to treba pamtiti ova načela:

a) Rano mora uzgojitelj pobugjivati sučustva u djeci. Dijete neka za rana znade, da živi u društvu, s kojim treba da se raduje i tuguje, poradi kojega treba, da svoju volju i sebične želje susteže i suzbija. Zajednički život u obitelji i u školi može u tu svrhu puno pomoći;

b) obučavanjem neka se ističe, kako je sučustvo krasna i divna krijepost, pa ujedno i velika dužnost svakome čovjeku, a kako je opet odurna nenavist, zloradost;

c) primjeri biće osobito korisni, da srce usplamti za bližnjega; primjere daje sv. pismo, povijest crkvena i svjetovna; uzor je Isukrst;

d) neka uzgojitelj djecu navodi na čine ljubavi k bližnjemu. Zajednički život u obitelji i školi daje puno najljepših prilikah. Treba na ime sustezati svoje želje poradi drugova i može se drugovima više puta učiniti kakva mala usluga. I baš time, što se čini bližnjemu dobro, pobugjuje se radost i volja, da se opet čini;

e) protivne pogrješke neka uzgojitelj strogo kazni, a još bolje, ako ih može prepriječiti. Neka dakle ne dopušta, da bi se djeca radovala kazni drugova, da bi iz nenavisti tužakala, da bi se svagjala, psovala, tukla, rvala, kamenjem bacala;

f) a neka prieči i prenježna čustva, jer bi se njima djeca mogla samo hinuti, da bi postigla, što žele ili bi posvjedočavala premeko čustvo, koje nije kadro da odoli žešćim borbama u životu; uzgojitelj sam neka ne bude prenježan s djecom, nikada ne smije da se tako susretljivo ponaša, kao da bi time sklonost i ljubav djece steći htio;

g) neka kaže djeci, da su svi ljudi braća i sestre megju sobom, jer je sve isti Bog stvorio, te sve pozvao k sebi u nebo; neka upućuje djecu na Isukrsta, koji je za sve umro, sve smrću svojom na križu odkupio, i zapovjedio, da ljubimo sve ljudi, bili oni naši prijatelji ili neprijatelji, iste ili druge vjere, iste ili druge narodnosti: time će naravno sučustvo podići, da postane prava kršćanska krijepost, daće joj najčvršći vjerski temelj;

h) dobro je, da se njeguje simpatetično čustvo i prema životinjama i biljkama, uopće prema prirodninama. To bude, ako se ističe, da je i prirodnine Bog stvorio, da nas razveseljuju i da se njima služimo, a nipošto za to, da ih na zlo upotrebljujemo; onda, ako se ističe u prirodopisu upravo čustvena strana, ako se napokon djeca navagjaju, da se sama brinu za korisne životinje (kao za ptice, kad se zimi smrzavaju ili gladuju), da njeguju cvijeće, drveća i t. d.; neka djecu upućuje, da životinja ne mrcvare, da nikada iz srdžbe ili obijesti ništa ne uništuju, a obratno opet, da prirodnine pretjerano ne vole (ima ljudi, koji siromahe zanemaruju, a za mačke, pse, ptice brinu se najvećom nježnošću).

2. Domoljubno čustvo.

1. Preznamenito je domoljubno čustvo, koji čini, da čovjek nije nehajan za blagostanje i dobrobit svojeg zavičaja i svoje domovine, nego da želi raditi i žrtvovati, da mu bude domovina sretna. Blago zemlji u kojoj je sve gragjane takvo požrtvovno čustvo proniknulo!

2. S toga je uzgojitelj strogo dužan, da promiče u djeci domoljubno čustvo. U njegovoj je ruci budućnost domovine, jer je u njegovoj ruci uzgoj mladeži. Za to neka pazi:

a. da osloni ljubav k zavičaju i domovini na vjeru, jer jedino iz vjerskog tla niče ona ljubav, koja je kadra za zavičaj i domovinu prinijeti najveće žrtve, osokoliti na junačke i plemenite čine. Pravo blagostanje domovine ističe iz nutra, oslanja se na krijeposti. Gragjani vjerni i krijeposni najbolja su potpora, najljepša dika domovini. Koristiće i država sama sebi najviše time, ako štiti vjeru i ćudorednost, ako čim više pospješuje vjersku obuku.

b. da bude on sam pravi muž, u kojem plamti uz živu vjeru i ćudoredni život pravo domoljublje i sveti zanos za sve, što je lijepo i dobro i istinito. Takav će uzgojitelj mladež oduševiti za domovinu, a da i ne govori puno o domoljublju;

c. da se uz ova sredstva služi još drugima, kad god mu se prilika pruži:

a) neka pokazuje domovinu, njezine naredbe, običaje i zanimanje njezinih žitelja, njezinu ljepotu, njezinu povijest;

b) neka upotrijebi razne prilike, n. pr. zabave školske, imendane cara i carice, svečanosti početkom i svršetkom školske godine i dr., da pobugjuje domoljubna čustva;

c) neka više puta istakne, kako već samoljublje, zahvalnost i vjera iziskuju, da smo upravo dužni ljubiti domovinu. Zar ne dobivamo baš u domovini čitav uzgoj svoj? Zar ne zapovijeda četvrta zapovijed Božija, da moramo štovati, ljubiti i slušati svoje svjetovne poglavare? Zar ne kaže sv. pismo: „Dajte caru što je carevo!“ „Svak da se pokorava vlastima, koje vladaju; jer nema vlasti, koja nije od Boga, a što je vlasti, od Boga su postavljene“;

d) neka uzgojitelj znade, da domoljublje ne stoji u tom, da se o njim puno viče, jer se u mnogim riječima prečesto sakriva sebičnost i slaba ili nikakova požrtvovnost; nego treba, da se napomenutim sredstvima prava ljubav u srcu djetinjem zapali. Onda ne treba misliti, da mora rodoljub tugje narode mrziti, jer to ne bi u kršćanskom duhu bilo. Svak neka bude svjestan svojih prednosti, ali neka ne bude nepravedan prema bratu svome;

e) neka pobudi u djeci čvrstu volju, da točno vrše sve dužnosti. Ako svaki gragjanin točno i savjesno svoje dužnosti obavlja, kako ne će onda u državi sve dobro biti? Time može najzadnji zanatlija po državu biti korisnim članom. Savjesnost dakle valja u djeci razvijati. A savjesnost se ragja iz žive vjere; s toga je živa vjera prva megju gragjanskim krijepostima; sve ostale krijeposti niču iz nje.

3. Isto valja kazati o narodnom uzgoju. Neka se mladež uzgaja prema duhu i prema ćudi narodnoj, neka se zadahnjiva narodnim ponosom i rodoljubljem. Tome će doprinijeti narodni jezik, narodna povijest, narodna glazba, narodne igre, domaći zemljopis i narodni život. Ali neka se narodni uzgoj preplete svetom vjerom, jer bi se drukčije prelako pretjeralo i postalo bi mržnjom napram ostalim narodima; time bi ugrezli u poganstvo.

d. Nabožna čustva.

1. Nabožna čustva ragjaju se iz čovječijeg odnošaja prema Bogu, Stvoritelju i najvećem Gospodaru. Pojavljuju se kao radost o svem, što se god odnosi na Boga. Ona su najsvetija i najplemenitija, ona posvećuju i sva ostala čustva, napunjuju ih snagom ljubavi Božije i čine, da čovjok prema čustvima i radi; time ga čuvaju od puke čustvenosti, od sentimentalnosti.

2. Uzgojitelj mora s toga velikom pomnjom nabožna čustva uzgajati.

a) Za rana neka uzgojitelj njeguje u djetetu nabožna čustva, jer mu se i za rana pobugjuju, budući da su usko svezana s vjerom. Zar nije za mladosti najslagji, najljepši užitak onaj zanos, onaj polet prema Bogu, ona ljubav i ona odanost, kojom se zadovoljava srcu, što nekom otajstvenom silom teži i čezne za najvišim?

b) najbolje je sredstvo vjerska obuka, kojom neka se djeluje ne samo na um, nego i na srce;

c) za tim dolazi primjer i to ponajviše živi primjer roditelja i uzgojitelja. Ako pravi kršćanski duh

vlada u kući i u školi, uticaće sam sobom na djecu, ne će biti od potrebe, da se puno govori o vjeri i životu prema vjeri. Korisni su i primjeri povjesnički;

d) neka uzgojitelj mnogo puta opisuje, koli je neizmjerno pojedincem, narodom i uopće rodu ljudskomu koristila sv. vjera. Koje mlagjahno srce ne će vruće kucati za vjeru, koja toli ljubezno prati čovjeka od kolijevke do groba, tješi ga i blagosliva? koja je zanijela čitave narode za najuzvišenije zadaće? koja potiče na najdivnije čine? koja je rodila znanostima i umjetnostima, uopće najvećom naobrazbom?

e) dijete neka se uvježba u vjerskom životu. Nije dosta, da dijete vjerski život samo motri i čuje gdje se o njemu govori, nego treba da samo u vjeri živi. Neka obvikne na vjerske čine, kao: da moli u jutro i na večer, prije i poslije jela, da ide k službi Božijoj. Ali neka uzgojitelj u tom ne pretjerava, da djetetu sve ne omrzne. Veoma je korisno, ako se djetetu protumače crkveni obredi, crkvena godina;

f) dobro je takogjer, da se priučavaju djeca, da prirodu samu motre, okom i duhom prema svjetlu vjere, da dijete vidi u prirodi i čita iz svakog pojava njezinog, kako je Bog velik i moguć, mudar i lijep i dobar;

g) napokon neka se uzgojitelj za povjerenu mu djecu Bogu moli. Češće se mora govoriti pred Bogom o djeci, nego li pred djecom o Bogu. Uzgajanje jest uzvišen, nabožan čin, i puno ovisi o blagoslovu Božijem. Uzgojitelj neka se pouzdano i svaki dan k Bogu utiče, poduprijeće ga onda Bog milošću svojom. Svagdanje,

prečeste propovijedi dosadile bi djeci; a još pogibeljnije bi bilo, da se nabožne vježbe upotrebljavaju za kaznu.

4. O strastima.

1. Strast je jaka sklonost na kakovo dobro, i to tako jaka, da preotimlje mah i da hoće povući za sobom čitavog čovjeka. Dokle strašću upravlja duh, može veoma korisna biti i potaknuti čovjeka na najteže čine. Nu, popusti li volja sama strasti, onda strast naraste poput divljeg potoka i prekorači granice, što joj razum stavlja; strast postaje nećudorednom.

2. Vidi se s toga, koli je znamenito po čitav život, da se strasti savladavaju i drže u granicama, što ih razum propisuje, i to tim više, što svagdanje izkustvo uči, koli je volja sama sklona na zlo, kolikom je silom k sebi vuče osjetna požudna moć, i kako se lako može težnja osjetne požudne moći sukobiti sa zakonima razuma,

3. U pogledu na strasti neka uzgojitelj čim opreznije postupa:

a) Neka pazi, da se svakojake težnje ne izrode u strast. Uspjeće, ako udešava svoj postupak prema pravilima, što su napomenuta za uzgoj nagona, osjetne požudne moći, ganuća, čustava, a osobito slobodne volje. Ako su sve ove pojedine strane požudne moći u redu, ne će se lako dogoditi, da bi strast čovjekom prevladala;

b) dobro je navoditi primjere i to plemenite, kojima se pokazuje, kako je uzvišena borba protiv strasti, pa i takove, kojima se opisuju užasne pošljedice strastvenog života;

c) ako uzgojitelj opazi, da u djetetu postoji *klica strasti*, neka svom pomnjom nastoji o tom, da se ne razvije, da ne ponaraste, da ne preotme mah. S toga neka ukloni sve, što bi je moglo jačati, neka njezinim željama ne zadovoljava, neka živim bojama crta i opisuje, kako je gadna sama po sebi, kako može upropastiti čovjeka, neka se služi vjerskim sredstvima;

d) ako je *strast već buknula*, onda je zadaća uzgojiteljeva još puno teža. Treba da bude pravim liječnikom, da *ustrpljivo* i *ustrajno* upotrebljava naravna i vrhunaravna sredstva, kao: misao na Boga i sud njegov, pogled na razapetoga Isusa, svagdanje ispitivanje savjesti, sv. sakramenti, revna molitva. Istraživati treba, oklen strast ističe, da li iz pohlepe za imanjem ili iz pohlepe za uživanjem ili napokon iz pohlepe za čašču, jer su ove strasti glavna vrela svima ostalim; napokon se treba obazirati i na to, koja su osobna svojstva djeteta, u kakovim okolnostima živi;

e) paziti valja i na *zdravu djecu, da se ne pokvare*; treba ih čuvati osobito od djece, koja su nećudoredna, koja kradu i lažu.

4. Ako uzgojitelj pazi na načela i pravila što su ovdje razvijena, znaće, kako valja postupati, da čustvenost uopće dobro razvije; ako ih dobro uporavlja, postaće djeca u pogledu na čustvenost čista, mirna, vesela i plemenita.

Osobito je dobro za društveni život, ako djeca postanu *poćudna*, to jest *ako se lako prilagode čustvenosti bližnjega*; treba samo poćudnu djecu bolje nadzirati, jer bi baš s toga svakojako zabluditi mogla.

Poćudna su djeca krotka, ljubezna, otvorena, uputljiva, lako se mogu upravljati i ravnati. Učitelj bi ih s toga mogao više voliti, nego li djecu manje poćudnu. Neka bude učitelj oprezan, neka uvijek pravedno sudi, neka gleda iedino na rad i marljivost. Dapače s poćudnom djecom može postupati ozbiljnije razvijati im ponajviše um i volju, a nepoćudnu mora predobiti time, da je prema njima osobito ljubezan i dobar. Ljubezno i nježno neka se ponaša i prema djeci, koja žive u nepovoljnim okolnostima, koja pate siromaštvo i glad i druge nevolje.

5. U pogledu na čustvenost polučio je učitelj najviši stepen, ako postigne, da su se djeca svim žarom čustvenosti predala Bogu, ako su čitavim srcem Boga prigrlila. To biva onda, ako djeca u Bogu traže svoje najveće blaženstvo, ako su vesela i radosna, kada vrše volju Božiju, ako misle i žele samo ono, što je Bogu milo i drago. Takova je duša već ovdje na zemlji našla rajski mir.

Dio treći.

O uzgoju u pogledu na posebna svojstva čovjeka.

Svako dijete ima svoja posebna svojstva, t. j. svojstva, kojima se razlikuje od sve ostale djece, koja utisnu čitavom životu njegovom neki osobit značaj i koja sačinjavaju njegovu osobnost,

Amo spadaju posebni duševni darovi i posebne sklonosti, temperamenat, razlika spola i doba. Uzgojitelj ne smije zanemariti tih poosebnosti, ako hoće, da mu bude uzgoj razborit.

a. Načela za osobni uzgoj uopće.

1. Uzgojitelj je dužan proučavati osobnost uzgojenikovu. Za to treba, da ima puno iskustva, da znade motriti, da umije dobro i zrelo suditi. Težak je to posao, ali nije nemoguć onomu, tko djecu ljubi, tko rado s njima opći, tko sve vidi i zapamti, tko dobro pozna samoga sebe i tko bar donekle poznaje svijet.

2. Tko hoće, da sve bolje napreduje i da može sve bolje proučavati i prosugjivati djecu, valja da mu postupak bude sasvim opredijeljen. Sastaviti mora nacrt, prema kojemu hoće da radi. Pazili bi mogao na ove točke:

a) na život tjelesni: da li je dijete snažno ili slabašno, zdravo ili bolešljivo, kakova su osjetila, kakav osjetni život, kakav temperamenat i dr.;

b) na moći spoznaje: da li je dijete darovito, kakova mu je zorna moć, kakova pamet i mašta, kakov razum i um, kako govori, kako napreduje, koje predmete osobito voli i dr.;

c) na požudne moći: na nagone, kako se ponaša u školi i izvan škole, da li je marljivo, poslušno, udvorno, da li voli urednost i čistoću, da li je čedno, pomirljivo, da li znade sebe obuzdavati, kojim se krijepostima ili opačinama osobito podaje, kakovog je značaja;

d) na čustvenost: kako je uopće raspoloženo, što ga najlakše gane i uzrujava, kakova su mu čustva osjetna, da li rado uči, da li ljubi ćudorednost, da li sučustvuje sa drugovima, da li je strastveno, i dr.;

e) na nabožnost: kako se ponaša u crkvi, kad moli, kad se tumači vjeronauka, kada sluša pobožna štiva ili govore, i dr.;

3. Dobro je ako uzgojitelj bilježi svoje opaske, puno će napredovati, sve lakše i sigurnije poznavati djecu, pa će moći sve bolje uzgajati i čuvati se mnogih pogrješaka. Točna se pravila ne mogu podati, nego treba vještine i spretnosti u svakom slučaju, da se pogodi ono, što je dobro.

b. Načela u pogledu na različite darove i sklonosti.

1. Bog nije dao svakome jednake duševne i tjelesne darove. Nekoji imadu deset talenata, nekoji pet, a nekoji samo jedan Ali Bog hoće, da svak radi prema primljenim darovima; tko je primio više, tražiće Bog od njega više, tko je primio manje, tražiće Bog od njega manje. Bog je odredio različite darove prema različitom zvanju, što ga je pojedincu opredijelio. Ako svak točno vrši dužnosti svoga zvanja, biće u redu cijeli rod ljudski. S tog je gledišta svak, bio ma u kojem zvanju, važan član društveni.

2. Uzgojitelj ne može dijete podići i smjestiti više, nego li hoće Bog. A Bog je očitovao volju svoju baš darovima i sklonostima, što ih je pojedinim ljudma poklonio. Ludo bi dakle bilo htjeti, da postane umjetnikom, učenjakom, koji ima posve malo ta-

lenta. Neka dakle uzgojitelj proučava darove i sklonosti djeteta, pa će moći opredijeliti zvanje njegovo.

Ako dijete sve vidi, brzo shvaća, dobro pamti, ako ga sve zanima, ako uvijek što god radi, uvijek se igra i kuša, onda je darovito. Ali valja paziti ne samo na to, koliko je dijete darovito, nego i na to, kakovih je darova, da se uzmogne lakše razabrati, koje je zvanje djetetu od Boga namijenjeno.

2. Kad uzgojitelj djecu upozna, moćiļ će prema tomu udesiti svoj uzgojni postupak.

a) Ako dijete nije darovito, neka uzgojitelj bude jako ustrpljiv; neka obučava jasno i čim zornije, neka ne hiti dalje, neka često opetuje, neka se čuva, da djetetu ne ubije dobru volju i uzdanje, nego treba, da ga bodri i potiče, i da mu pobugjuje pouzdanje u vlastitu snagu. Dijete slabo obdareno se nipošto zanemariti ne smije; treba ga naobraziti bar u toliko, da bude sposobno ma za koje zvanje, ma za koji posao, Ne bi dobro bilo, da je svako dijete izvanredno darovito, dosta je, ako se uopće za život može naobraziti;

b) sa djecom darovitom neka uzgojitelj postupa ozbiljno, neka traži, da dijete sve izradi točno i marljivo, neka ne trpi, da bude površno, da radi na brzu ruku, neka ga uvijek zabavlja poslom, neka ga upućuje, da ostane čedno i ponizno, premda lijepo napreduje;

c) uzgojitelj ne smije prebrzo izgubiti ufanje, da će dijete slabije ipak znanstveno i ćudoredno napredovati. Nekoja djeca ne pokazuju s početka nikakovih darova, jer ih uzgojitelj ne zna pobuditi. Drugima se opet darovi kasnije stanu razvijati, i to vrlo brzo,

dočim ne mogu napredovati djeca, o kojima se prije sudilo, da su osobito darovita. Prevarila je uzgojitelje neka naravna živahnost, ili predobra pamet za riječi i stvari. Uopće je posve opasno prosugjivati, šta će djeca svojim darovima i svojom snagom kasnije polučivati. S toga valja kušati; ako ne uspije prvi način, valja prihvatiti drugi i treći. Prava ljubav može puno, samo ako je prati dobra metoda i trajna ustrpljivost.

c. Načela u pogledu na različne temperamente.

1. Temperamenat se kod uzgoja nipošto mimoići ne može. Temperamenat je stalan oblik, koji proniče sav život čovjeka i koji ima svoj korijen u megjusobnoj ovisnosti duše i tijela. Broje se četiri vrste temperamenata: sangvinički, kolerički, melankolički i flegmatički.

2. Korisno je za pojedinca, da ima u društvu više različitih temperamenata. U društvenom životu mogu pojedini temperamenti poznati svoju manjkavost, mogu se vježbati u megjusobnoj ustrpljivosti, megjusobno se liječiti i ispravljati. Sangvinik razveseljuje svojim živahnim ponašanjem čemernog melankolika; flegmatik suzbija svojim mirom uzrujanog i žestokog kolerika. Djelatniji i silniji temperamenti podvrgavaju sebi ostale, te ih potiču, bodre i sokole na rad prema njikovim sposobnostima, slabiji se nehotice pokoravaju snažnijima, primaju od njih upute i rade po njihovim odredbama, što puno koristi rodu ljudskomu.

3. Uzgojitelj mora najprije temperamenat djeteta proučavati i prema tome s njim postupati.

a) Ako dijete brzo uskipi, kad se igra, kad se razgovara, kad se opominje, ali se opet brzo umiri, ako ne radi, ne uči ustrajno, ako sve utiske naglo prima, sve obećaje, brzo se odlučuje na sve, a opet sve brzo zaboravlja, ako je posve površno i lakoumno, premda vrlo uputljivo, onda je sangviničkoga temperamenta.

Uzgojitelj mora da suzbija njegovu nestalnost i površnost. Najprije neka gleda, da drži dijete dulje kod istog predmeta, pa neka za to bira predmete, koje ono više voli; neka ne mijenja prebrzo poslove, koji su mu odregjeni; ako mu igračka brzo dosadi, neka mu se druga ne dade, ako je zabacuje, neka ostane bez nje; ako izrazuje želje, ne treba ih odmah zadovoljiti da se priuči trpjeti i čekati. Ne slušaj, ako se dijete tuži, da zadaće ne može riješiti; treba da se napregne, da čini, što god više može, valja mu pomoći tek onda, kad zadaća u istinu sile njegove nadilazi. Treba zahtijevati, da dijete posao svoj svrši, a da ga ne prekida ili nikako, ili samo za kratko vrijeme. Ako se kaje poradi učinjene pogrješke, neka se pokajanje ne precjenjuje, nego treba razmišljavati, kako bi se pogrješka prepriječila, nu može se ipak dijete više puta sjećati na pokajanje.

b) Ako dijete hoće, da kod igara zapovijeda, ako kudi nespretne drugove, ako odbacuje nesposobne, ako hoće da bude posvuda prvo, ako se odvažuje na čine, kod kojih sva ostala djeca oklijevaju, ako ne trpi, da mu se prigovara, onda je dijete koleričkoga temperamenta.

Uzgojitelj mora dijete obuzdavati, jer bi po naravi postalo svojevoljno, prkosno, vladohlepno, bezobzirno, obijesno, preziralo bi drugove i prepuštalo bi se strastvenoj srdžbi. Treba dakle preprječivati, da ne bukne njegova ljutitost, treba mu pokazivati krotkost Isukrstovu, treba ga osvjedočavati, kako mu je potrebito, da se vježba u krotkosti i poniznosti, treba ga poticati, da bdije nad sobom, nad srcem svojim, da nikada ne govori, dok se nije umirilo, da ne žali truda, u koliko je od potrebe, da postane popustljivo, pomirljivo, poslužno i da se vrućom molitvom k Bogu utiče. A uz to mora uzgojitelj paziti, da ne uništi ono, što je u tom temperamentu dobro, na ime srčanost, odrješitost, ustrajnost i čustvo časti.

c) Melankolički se temperamenat ne nalazi lako u djece, budući da ga ragjaju ponajviše gorka iskustva i dugotrajne nevolje ovog života. Melankolik duboko čustvuje, napunjuje ga njeka nenasitljiva želja za vječnim, pa su s toga često melankolici baš najdivniji pjesnici i umjetnici, najdublji mislioci, osobito oni duhoviti muževi, koji su znali narodu svome udahnuti osobit polet prema Božanstvu i vječnoj domovini. A ipak ovaj temperamenat nije sretan, jer čini, te čovjek postane sumljiv, nepovjerljiv, čemeran, nezadovoljan, i da mu omrzne čitav svijet. Puno ima teškoća, protiv kojih se mora boriti, a vjerno prianja uz onoga, kojega je obljubio i misli, da se može u njega pouzdavati,

I upravo ovo pošljednje svojstvo znamenito jest po uzgojitelja, ako bi u kojem djetetu opazio tragove melankolije. Uzgojitelj mora onda nastojati, da ga dijete zavoli, neka vodi dijete u vesela, plemenita društva, neka

mu ne dopušta sanjariti, neka mu pokazuje nade, kojima kršćanstvo zaslagjuje život na zemlji.

d) Ako dijete slabo čustvuje, slabo prima vanjske utiske, ako je ňekako lijeno, tromo, ako radi polako, i ako odabire uvijek ono, što mu je najlakše, onda je dijete flegmatično.

Takovo dijete treba silom poticati, da vrši dužnosti svoje. Od potrebe je, da se vježba osobito u samozataji, drukčije bi ugreznulo u osjetnost, lijenost, putenost, zanemarivalo bi i zaboravljalo svoje dužnosti. Dobro je, da mu se posao više puta mijenja i da se time potiče na rad.

4. Prema temperamentu treba upotrebljavati uzgojna sredstva, prema tomu nagragjivati i kazniti. Uopće mora uzgojitelj učvršćivati i razvijati dobre strane svakog temperamenta, paziti osobito na to, da dijete dotične krijeposti vrši slobodnom voljom i dobrom namjerom, a suzbijati mora pogrješke pojedinih temperamenata.

d. Načela u pogledu na razliku spola.

1. Ne mogu se dječak i djevojka uzgajati istim načinom, jer se puno razlikuju po naravi i po zvanju. Dok ne polaze školu i dok su još u nižim razredima, mogu se uzgajati zajednički, a kasnije je svakako od potrebe, da se dječaci od djevojaka odijele i da se djevojke povjere ženskim uzgojiteljicama. Tako zahtijeva ćudorednost, tako zahtijeva prevelika razlika, što se pokazuje u razvitku jednog i drugog spola.

2. D j e č a k se tjelesno i duševno razvija sporije, a neprekidnije i snažnije, nego li djevojka. Misli mu idu više na daleko i široko, on gleda više u budućnost, u javni život, na općenite svrhe, ima slabiju pamet, a bolji razum, pa s toga dublje prodire i bolje razabire bistvo stvari i odnošaje njihove. U životu se ponajviše ravna prema razumu. Malo govori, više je prikrit nego li otvoren, ne osjeća osobite nužde saopćivati sve, što god mu je na srcu, u ponašanju je katkad veoma nespretan. Čustva mu se ne pojavljaju jako i brzo, a istinitija su i dulje traju.

D j e v o j k a razvija se brže; ona vidi više ono, što je sitno, maleno, blizu, opaža bolje sadašnjost i spoljašnost; s toga naginje na čistoću, urednost, ljepotu, uopće na sve, što je pristojno. Utiske prima živo, maštu ima plodovitu, pamet jaku, vjernu i sretnu; čustva se brzo pobugjuju, s toga ponajviše upravljaju njezinim životom. Ona nije tako samostalna, kao dječak, jer se prerado povagja prema časovitim, spoljašnim utiscima. Rado saopćuje drugima, što misli i želi, i to posve zorno i živo. Time se znade ulaskati uzgojiteljima.

3. U z g o j i t e l j d j e č a k a neka pazi na ova glavnija načela:

a) U pogledu t j e l e s n o m , neka uzgojitelj nastoji o tom, da postane tijelo snažno, krjepko, okretno, ustrajno. S toga je nužno, da se dječak kreće na zraku, da se zabavlja dječačkim igrama, da gomba;

b) velikom pomnjom neka se naobražava r a z u m. Dječaka valja navagjati, da predmete bistro zrije, da vježba svoju pamet, da ne bude površan, kad misli, da točno izražava, što misli;

c) upirati se treba, da dječak n e p o d i v l j a, da ne izražava svojih čustava prekomjerno i surovo; njegovati treba osobito čustva društvena i nabožna i utisnuti im muški značaj;

d) da se usavrši v o l j a, treba je osloniti na vjerski temelj i treba je obuzdavati pametnom stegom. Ako je dječak nekako vragolast, ako iz mladenačke obijesti što god učini, ne treba misliti, da je zloban, nego se ponajviše puta u tom izjavljuje neki neobuzdani nagon za radom. Puno se više mogu uzgojitelji nadati od dječaka, koji su nemirni, živi, pa i malo življi, nego li od onih, koji su posve mirni i tihi i koji bježe od huke i buke;

e) uzgojitelj neka ne žali truda, da p o l o ž i u d j e- č a k u t e m e l j z a p l e m e n i t z n a č a j. Neka ga za rana vježba u društvenim krijepostima, a neka mu ne uguši volje za kućni život, jer dječak će morati voljeti ne samo domovinu nego i kuću svoju, ljubiti ne samo javni nego i obiteljski život. Poslušnost neka se od dječaka strogo zahtijeva, jer ne zna zapovijedati, tko nije naučio slušati. Prkos, svojevoljnost, vladohleplje, odurno i surovo ponašanje neka se odrješito suzbija;

f) važno je poznati z v a n j e dječakovo. Katkad je to posve lako, a često neizmjerno teško. Uzgojitelj neka gleda, kakova je dječaku tjelesna i duševna snaga, kakovi su darovi i sklonosti, kakove su spoljašne okolnosti; uz to neka ne zaboravi, da se utiče za savjet k Bogu i to vrućom, ustrajnom molitvom, budući da ovisi vremenita i vječna sreća o tom, da li je dijete sebi odabralo pravo zvanje.

4. Uzgoj djevojaka nije manje važan, da, u nekom pogledu još je važniji. U poganstvu žena ništa nije vrijedila, neizmjerno je potištena, tlačena i gažena bila, s toga joj se skoro uvijek uskraćivao javni uzgoj. Kršćanstvo pako povratilo je ženi izgubljeno dostojanstvo i s toga zahtijeva, da se i ona uzgaja istom pomnjom, kao muž. Da, opak uzgoj žene naudio bi družtvu i obitelji puno više, nego li opak uzgoj muža. S toga valja paziti na ovo:

a) Tjelesni uzgoj neka pazi ponajviše na to, da djevojčica bude zdrava. Nužno je, da se djevojčica dosta šeće i igra na prostom zraku; jako je korisno, ako se čim više bavi kućnim poslom; za djevojčice u gradu ne bi se moglo zabaciti umjereno gombanje, kad bi se obzirno uredilo, i kad bi ga rukovodila učiteljica;

b) u pogledu na moći spoznaje treba paziti, da se mašta preveć ne razvije; ozbiljnim će se obučavanjem djevojčica čuvati, da se ne prepušta sanjarenju; predmeti neka se biraju prema tomu, koliko vrijede po ćudoredni i svagdanji život;

c) čustvovanje iziskuje izvanrednu pomnju; unapregjivati treba estetičku naobrazbu i pobugjivati volju za sve, što je dobro, lijepo, plemenito, što traže pristojnost i uljudnost; neka se ne zanemaruje sučustvo, samo nastojati valja, da se ne prometne u sentimentalnost;

d) ćudoredni uzgoj neka nastoji, da usadi u srce djevojčice poniznost, čednost, stidljivost, štedljivost, pomirljivost, krotkost, ljubav za domaći, tihi, kućni život, udvornost, poslužnost i prijaznost; za tim neka gleda

da suzbija u njoj taštinu, brbljavost, pohlepu za zabavom, površnost. Stega neka bude mila, a dosljedna;

e) osobito je važan za djevojku vjerski uzgoj. Iz vjere niču napomenute krijeposti; liši ženu vjere, lišio si je i ćudorednosti, a to je u žene mnogo pogibeljnije i gore, nego li u muža. Treba, da raste djevojka u ćudoredno čistim i vjerom duboko proniknutim kruzima. Nabožnost učvršćuje djevojku u dobru, da je kasnije ne sruše svakojake ljute napasti; ona je sokoli i čini kadrom, da može prinositi prevelike žrtve, koje zahtijeva njezino zvanje kao žena, majka, udovica, učiteljica. Šta bi bilo od roda ljudskoga, da žene nijesu nabožne i ćudoredne? Žena ćudoredna i nabožna utiče otajstvenom silom na svakoga; tko god motri njezin neokaljan život, mora nehotice da je štuje.

e. Načela u pogledu na različito doba.

1. Za uzgojitelja je važno doba djetinje (od godine 1. do 7.), doba dječačko (od god. 7. do 15.) i doba mladenačko (od god. 15. do 25.) Dušoslovje ističe posebne biljege za svako pojedino doba. Uzgojitelj mora na njih svom pomnjom paziti. U tom pogledu mogu se uz opaske, što su nanizane tečajem čitave rasprave, dodati još ove pripomene:

a) Za doba djetinje treba ponajviše njegovati tijelo, da ostane zdravo, da se pravilno razvija i da time postane sposobno služiti duši. Za dječačko doba valja više na volju djelovati, pametno je stezati, da ne sagje s pravog puta, a i njega tjelesna ne smije se zanemariti; jednako treba paziti na dušu i tijelo. Za

doba mladenačko zauzima prvo mjesto obuka, jer se volja sada već lakše podvrgava umu i njegovim pravilima. Sad se uzgaja osobito i ponajviše duša;

b) svako doba ima svoje pogrješke i svoje kriieposti. Uzgojitelj mora pogrješke suzbijati, a krijeposti unapregjivati i čim ljepše razvijati.

Dijete je lakoumno, oblizavo, žestoko, ali i nesebično, veselo, sućutljivo; dječak je neuputljiv, spreman je na kavgu, ljutit je, ali i poslužan, društven, poduzetan; mladić je svojevoljan, vratoloman, silovit, ali i odvažan, uljudan, pripravan za pomoć. U djeteta pojavlja se zlo kao opaka ćud, u dječaka kao pomanjkanje u krijeposti, u mladića kao pogrješka, koja može da ponaraste do opačine i zlobe. A dobro je u djeteta više pristojnost, u dječaka posebna vrsnoća, u mladića krijepost i plemenit značaj;

c) obuka je za doba djetinjeg igra i priprava za školu; doba dječačko je doba opće naobrazbe, u kojoj se ne gleda na pojedina zvanja, nego se polaže temelj za svako zvanje, mladić udari putem, koji vodi do stalnog zvanja, neposredno se za život pripravlja (u gimnaziji, realci, učiteljskoj školi, u trgovačkoj školi, kao šegrt i dr.). Ovo je doba izvrgnuto najvećim pogibeljima. Blago onome, tko je prvu nevinost sačuvao neozlegjenu, jer će moći svom dušom mrziti na zlo i opačine, svom dušom prigrliti sve, što je lijepo, plemenito i dobro; a toli odriješito bježati od zla i zavoljeti dobro ne će moći onaj, koji je u mladenačko doba pošao skliskim putem divlje strasti.

Zaglavak.

Znamenito, važno i sveto je zvanje uzgojiteljevo. On radi za budućnost, za vrijeme i vječnost, za život, sreću ili nesreću pojedinih uzgojenika, a i za sreću ili nesreću obitelji, crkve i države. Kolika ga čeka odgovornost! Sudiće mu djeca, što ih je uzgajao, sudiće obitelji, država, crkva i napokon Bog,koji sve vidi i sve znade, kojemu je dakle poznat čitav život uzgojiteljev zvanični i osobni, javni i privatni, koji znade i za sve namjere srca njegovog. I o tom Božijem sudu ovisi vječnost! Dao Bog, da bi onda svi uzgojitelji mogli dobro proći.

Uzgojitelj je dužan, da najprije sebe sve više usavršava, i da onda vjerno i savjesno usavršava povjerenu mu djecu. Moći će dati djeci samo ono, što sam imade i znade. Svojski neka prione uz rad, da svaki dan sve više znade, sve krjeposnije živi, sve dublje u vjeri napreduje, jer će samo onda moći djeci svojoj u srce položiti najkrasnije darove, koji su nad svima darovima ovoga svijeta t. j. vjeru, krijepost i znanost. Tako radeći postići će uzgojitelj i uzgojenik svrhu svoju zemaljsku i vječnu, lako će i dobro proći na pravednom sudu Božijem.

SADRŽAJ.

Predgovor I
Uvod 1

A. Opće uzgojoslovje.

1. O potrebi i mogućnosti uzgoja . . . 4
2. O uzgojnoj zadaći 6
I. Pravi nazori 7
II. Kršćanska vjera i uzgoj 10
III. Krivi nazori 13
3. O uzgojnim sredstvima 16
4. O načinu i načelima uzgoja 18
5. O uzgojnim činbenicima 21
I. O odnošaju uzgojitelja prema uzgojeniku . 22
II. O osobnim uzgojnim činbenicima . . 26
1. O roditeljima 27
2. O svećeniku — uzgojitelju . . . 29
3. O učitelju 30
a. O teškoćama učiteljskog zvanja . . 30
b. O svojstvima učitelju potrebitim . . 32
c. O učitelju u školi 40
d. O učitelju izvan škole 45
1. Zvanični život učiteljev . . . 46
2. Kućni život učiteljev . . . 48
3. Gragjanski život učiteljev . . 49
4. Crkveni život učiteljev . . . 50

III. O društveuim uzgojnim činbenicima . . 52
1. Roditeljska kuća i uzgoj 52
2. Škola i uzgoj 53
3. Država i uzgoj 58
4. Crkva i uzgoj 60
5. O odnošaju škole prema obitelji, državi i crkvi 61

B. Posebno uzgojoslovje.

Uvod 63

Glava prva.

1. O naravi i o duševnom životu čovjeka . . 64
I. O moćima spoznaje 67
a. O osjetnoj moći spoznaje . . . 67
1. O zornoj moći 68
2. O utvornoj moći 72
b. O nadosjetnoj moći spoznaje . . 76
1. O razumu 77
2. O umu 78
c. O moći govora 82
II. O požudnim moćima 83
a. O nagonu 84
b. O osjetnoj požudnoj moći . . . 87
c. O nadosjetnoj požudnoj moći . . 90
d. O čustvenosti 92
1. O ganućima 93
2. O čustvima 98
a. O osobnim čustvima . . . 99
b. O društvenim čustvima . . . 101
c. O nabožnim čustvima . . . 102
3. O strastima 103
2. O posebnim svojstvima čovjeka . . . 105
a. O posebnim duševim darovima i sklonostima 105
b. O temperamentu 106

Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani

O značaju i odgoju značaja str. 91, 206

COBISS eE2284
NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA
00000330054